

Мингиткау Элбурс

- Къарачай – малкъар халкъны сёз байлыгъындан.
- Тюрк дунясы: Къайсынны Анкарада эсгертмесини ачылыуу.

6. 2025

КЪАЙРЫ ДА ЭЛТ

Мени жаннетге ушагъан жерге
Элтсенг да – көгетле кышда бишген,
Мен анда да, къарап кёкге – ёрге,
Жарсырма, кече къапханнга тюшген.

Жаныуар кибик, турурма алай,
Эсге тюшюп жерими ташлары,
Жукъум келип, меп жукълагъанымлай,
Тюшюме кирир Чегемни къары.

Анда да мен тюшюмде эштирме
Кече тау сууланы тауушларын,
Жаннет жерде да къайгъы этерме,
Излерме жолларымы ташларын.

Жаннет жерден да кетеме дерме,
Таулагъа тансыкъ болгъандан арып,
Мен къайда да тюшюмде эштирме
Къар юзюлгенлени дауурларын.

Тап, жаннет кибик жерде турсам да,
Тауда сууларыма термилирме,
Бир башха жерде патчах болсам да,
Къачып, Минги Тау, санга келирме!

Къулийланы Къайсын

Малкъар жазуучуланы суратлау-адабият, жамауат-саясат журналы

1958 жылдан бери чыгъады. № 6 (244) ноябрь – декабрь 2025 ж.

Учредители

ГКУ «КБР-МЕДИА»

Баш редактор
Додуланы А. Т.

Редколлегия:

Бепайланы Муталип
Бейтуугъанланы Исмаил
Гадийланы Ибрагим
Газаланы Амина
Додуланы Аминат
Ёзденланы Альберт
Ёзденланы Фатима
Ёлмезланы Мурадин

Зумакъулланы Танзиля
Мызыланы Къаншаубий
Мусукаланы Сакинат
Османланы Хыйса
Созайланы Ахмат
Табакъсойланы Мухтар
Шауаланы Разият
Шауаланы Хасан

**ЭЛЬБРУС
МИНЧИ-ТАУ**

НАЛЬЧИК – 2025

КЪАРАЧАЙ-МАЛКЪАР ХАЛКЪНЫ СЁЗ БАЙЛЫГЪЫНДАН

АНА ТИЛИМ – ЖАНЫМ-ТИНИМ

Къалай ариу айтылады: «Ана тилим – жаным-тиним». Анагъа айтыр сёзледиле была. Ана тил – «ананы тили» деген магъанадады, сора жан да, тин да къошулады бери, андан да уллу сый берирге. Инжил къалай башланнганын билмеген хазна адам болмаз: «Эм алгъа – сёз эди». Сёз а тилни бир кесекчигиди, уллу черекни суу тамычысы кибик, хунаны, мекямны, къадама къаланы ташлары кибик.

Тил – ол халкъны тарыхыды, аны келир кюннге, жангы бийиклеге элтген ёмюрлюк жолуду, аны себепли биз тилни билмесек – тарыхыбызны билмейбиз, алгъа элтген жолубузну да кёрмейбиз, алай бла абыныу да, ажашыу да бизни жол нёгерлерибиз болуп къаллыкъдыла ёмюрден ахыргъа.

Тюрк тилле дунияда эм бай тиллеге саналадыла. Жер жюзюнде эм айтхылыкъ тилледе окъуна дуния бла бир тюрк сёз барды. Сёз ючюн, ингилиз тилде эм аздан тёрт жюз тюрк сёз барды, эм эрттегили тиллеринде окъуна. Къайсы бирин айтырыкъса? Орус тилни уа – ючден бири, андан да аслам туююл эсе. Немец тил «doutgch» «халкъданды» деген магъананы тутады жалан да; ингилиз тил а «ингладан» деген магъанадады, къалгъанланы къойсакъ да... Башха тилледе да ана тилни баш магъанасы, бизни тилибиздеча, алай жууукъ, алай хычыуун туююлдо. Бизде уа ана тил – ананы тили. Тийишлимиди сора айтхылыкъ тилибизни унутургъа? Тюрк тилледе уа эм эрттегилиге бизни къарачай-малкъар тилни санайдыла. Аны мен къурамайма, аны белгили алимле чертип айтадыла, алыкъа бу оюмгъа угъай деп, бир киши да чыкъмагъанды.

Жер-суу атланы бу жол бир жанында къояйыкъ: ала, бир да болмагъанча, баямдыла. Сёз ючюн, «гун» деген сёзню алсакъ, бир талай жерде эсгериледи ол бизде: «Гун тала», «Гунделен», дагъыда «гунч». Башхача айтханда, «гунч этерме», «гунча этерме» – ташны таида къоймам дегенча.

Атаман... Эки сёзден къуралады: ата бла ман – атамен не да манга – тауча, меннге – къарачайча. Ман – ол бизни эрттегили сёзюбюздю, бюгюнлюкде уа – мен. Мындан алгъа, Мусукаланы Сакинат кёчюрюп, «Манас» ана тилибизде энчи

китап болуп чыккыганды. Кыргыздыда Манас кырал учреденияны президенти Талантаалы Бакчиев айтхан эди аны бла байламлы, кыайсы миллетден да, кызаха болсун, уйгуру болсун не да хакасы болсун, барындан да бизге эм кыаршы, эм жууук кыарачай-малкыар тилди деп. Ол алай айтхандан сора, башыма бу соруу келеди: Манас а кыалай кычюрюле болур, ярабий? Адабиятда Манас «интеллект» деп кычюрюле болур деп, арсарлы айтылады. Быллай ангылатыулагы ийнанган кыыйынды. «Ман ас» да, «Ата Ман» да тилибизни бир жоругуу бла кыуралган кыош сёзледиле. Аланла бла Асла болмагган жер а кыайда барды Евразияда? Сора ол алай нек болганды дериклеге айтама: ёз халкыындан алыкыа файгыамбар ёмюрге да чыкымаганды. Кыайсы не менме деген халкыыны да ал, ол алайды... Келигиз энди сёзню эки жикге бёлейик: «Ман» бла «Ас». Не чыгыады?! Мен асма – Ман ас...

Энди бу тукыум затла бла алимле – филологла бла тарыхчыла – кырешеле керекди. «Билляча» рубрика 1983 жылда «Минги-Тау» журналыны биринчи номеринде ачылады. Анда мен анамдан эшитген «Билдим, билдим, билляча» деген сабий назмучукыну басмалагган эдим. Муну хар ким аналарындан, аталарындан башха тюрлю да эшитген болурла, аны себепли назму башхаракы сёзле бла да айтылып жазылганды.

Тилибизни юсюнден дагыда бир айтырыгыым барды – аны эрттегилигини, байлыгыны юсюнден. Аллахны ахшылыгы бла, мен бир талай жерледе бола келгенме. Белгили ингушлу поэт Джемалдин Яндиевни 100-жыллыгыын белгилерге барабыз Дюгерге, Владикавказдан аз ёрге ётгенлей, Балта деген бир элге. Яндиев анда 1916 жылда тууганды. Сора анда адамладан сорама, Балта деген не маггананы тутады деп. Ала айтадыла, бу сёз бизде ингушлулада, не дюгерлиледе жюрютюлген сёз туююлдю деп. Бизде уа, Кыарачайда бла Малкыарда кыайсы кыагыанакы да биледи балта не болганын. Аны бла байламлы тилибизде нарт сёзле, айтыула да бардыла: Балтада, сапта да барды; Балтада тохтамагган сап кибик эм д. а. к. Ол да алай болсун, бир жыл Дагыстанда болама, Расул Гамзатовну тууган кюнюнде. Бизни таулагы элтедиле кыонакыбайла, Гунибге. Анда Гунибде болмасанг, сора Дагыстанда болмагганса де да кыой деген айтыу барды мындагы халкыылада. Ары машина бла сау тёрт сагыат барабыз, Каракойсууну юсю бла. Бу суу Аваркойсуугы кыошулады. Кыонакыбайыбыз Дагыстанны Жазыучуларыны союуну председатели Магомед Ахметовха

сорама, бу сууну аты кзалай кёчюрюледи, сора, не маггананы тутады ол деп. Ол а алай айтады: «Гунибде алггын кимле жашагганларын билмейбиз, аварлыла бери кеч келгендиле, бизни тилден аны кёчюрюрге болмайды». Бу биз баргган жер Салта районду, аз арлакзда, таула табада бир ариу чучхур да барды. «Салта сууакзгган» – ол да кёчюрюлмейди. Энди Гунибни билмеген хазна адам болмаз. Мында Имам Шамильни жесирге алггандыла, артда уа былайда миллион орус алтын сомгга орус кзала ишлегенди патчах дегенни да айтады. Энди бери бир кзараггыз, Дюгерде Балта бар эсе, Даггыстанда Салта барды, «салтача» уруп келген чучхур... Каракойсуугга уа бир кзарайыкз... Кзара кзой суу. Ангылашынады да бизнича, тауча. Биз а жалан муну ючге бёлебиз, жаш да, кзарт да ангылайды да, ачыкзлар кереклиси жокзду да...

Талай жыл мындан алгга Башкзортостаннга чакзгырадыла да, ары барама. Анда уа бизни – Кзарачайдан Гербекланы Нюрлюню, Тюркден Арсланны, бююннгу «Тюрксанат» журналны баш редакторун, мени да – Агдил сууну (Акз Итил, Акз суу) боюну бла таулагга элтедиле. Уфадан бир юч жюз километр барггандан сора, бир ариу кёлню кзатында тохтайбыз. Кийик атланы сютлеринден этилген кзымыз бла да сыйлайдыла. Бияггы мен кёлню атын сорама. Айтадыла кёлню аты «Жылкзгы чыкзгган кёлду» деп. Дыркз деп эсиме Кзарачайда «Жылкзгы батхан кёл» болгганы тюшеди. Мен да: «Сора бизде таулада кёлде жылкзгы батхан эсе, сиз а аны тутуп, саууп, кзымыз этип, ох деп турасыз», – деп, ойнаргга кюрешген эдим. Быллай юлгюле дуния бла бирдиле, кзайсы бирин айтырыкзса, кзайсы бирин кзоярыкзса?!

Кзайсыбыз чыкзмагганбыз жолгга Минводха, Москвагга, андан ары да. Кзаллай суула, элле тубейдиле. Нальчикден башлайыкз: Нальчик (нал + -чыкз), Герменчик (кермен+ -чик, шахарчыкз, тирменчик, керме + -чик, кенз жерчик), Чегем (чек + -им, чегим), Басхан (Басхан суу, Кзобан суу, Кзопхан суу, Ургган суу д. а. к.), Кзуба (кзумалы мал), Кишпек (киши бек), Кзуркзужин (курка + жин), Кзараггач (кзара+ аггач), Малка (Балыкз, Балыкз суу), Кичималка (кичи + балыкз), Тамбукан (тау + букзгган; тюз да кёлге эннгенлей, беш тау да бирден кёрюнмей башлайдыла), Тамбийкган деп да айтадыла (Тамбий + кзан), Бештау (беш + тау).

Келигиз энди Бештауда бир кесек тохтайыкз... Хар бири да бу атланы бизнича, тауча, кзарачай-малкзарча кёчюрю-

леди. Китаплагъа къарасанг, анда угъай демейдиле, алай ала тюркча кёчюрюледу деп жазылады. Герменчикни окъуна алай-ыкъ, бизнича шахарчыкъды, тюркча уа *degirmen* болады. Къайсы тюздю? *Бештау*... Тюрк тилден кёчюрюледу деп айтылады, болсун... Алай тюрк тилде таугъа *dag* (даг) дейдиле – келишмейди, тюркча эсе, **Бешдаг** боллукъ эди. Энди андан ары барайыкъ, къумукъча болур дегенлеге эсгертирикме. Къумукъча беш – беш эсе, тау а дагды (**Дагестан – тау къырал**). Энди, угъай, ногъай тилден келеди бу дерикле да болурла. Алай аланы да арсар этерге сюеме. Хау, ногъайлыла таугъа тау дейдиле, тюздю. Алай, не медет, бешге уа ала беш демейдиле, бес дейдиле. Сора, ногъайча эсе, **Бештау** боллукъ эди.

Къазахлылада да тюз алайды – бешге бес дейдиле. Къыргызлыла да бешге беш дейдиле, алай таугъа тоо дейдиле. Сора ким къалады, жалан да бизни деменгили тилибиз – къарачай-малкъар тил. «Татарлыла уа?!» – деп кычырлыкъла да болурла... Алай аланы да кыйынлары суугъа кетгенчады. Татарлылада бешге – биш, таугъа уа – таулар дейдиле. Энди бери къарагъыз, *Бештау* тюркча болса эди, **Бешдаг** боллукъ эди, къумукъча да – алай. Ногъайча не да къазахча уа – **Бештау**, кыргызча – **Бештоо**, татарча уа андан да алаамат – **Биштаулар**. Жалан да тюз болур, къарачай-малкъарчасы къалады. Къайсы бир миллетде да тюзню кёре тургъанлай, анга угъай деген адепсиз эм тийишсиз ишге саналады. Бизде андан айтадыла, эшта да, кёзю кёргенни кётлек женгер деп.

Бусагъатда айтханым – уллу тенгизни бир тамычысыды, уллу айсбергни чюкюйчюгю. Бу тукъум юлгюле эл бла бир боладыла. Къайсы бирин айтхын?! Алай биз, ыразы болсагъыз, бу соруугъа дайым къайта турургъа боллукъбуз.

Тилибизни ариулугъун, теренлигин, тагы сууларыбызча тазалыгъын букъдурургъа бирибизни да муратыбыз жокъду. Аны себепли бизни ата-бабаларыбыз къаллай айтыула бла, жырла, таурухла бла ёсе, ана тилибизге къалай батханларыны мурдор ташларыны бир къауумуду.

Къуш къанатлы тилибиз болганын ма быллай тизгинле баям этип къоядыла: *Кесине жау кесине тау кёрюнюр; Душман ёлю болмай, уллу кёллю болма; Билеги кючлю – бирден онглу, билими кючлю – мингден онглу.*

БЕЛЛЯУ

Ары къара, бери къара,
Къалкъы да къал, татлы бала,
Чалгъы чала, бели тала,
Сюйгенинден кёлю къала,
Тенглеринден алгъа бара,
Татлы бала къалкъып къала.

БЕЛЛЯУ, БЕЛЛЯУ, ЖИЛЯМА

Белляу, белляу, жилиама,
Кёзлерими гинжиси,
Белляу, белляу, тынч жукъла,
Жюрегими инжиси.
Акъ сютююю береме,
Жукъла, кийик улагъым.
Жаным кибик кёреме,
Мени жарыкъ чырагъым.
Кече-кюнюм сагъайып,
Ауур кёрмей, жюрюдюм,
Сен жилисанг, жюрегим,
Бузча болуп, эрийди.
Байны малы кёп болур,
Жарлы малы арыкъды,
Жарлылыкъгъа жилиама,
Жарлы кюню – жарыкъды.
Тобугъумда ёсдюрюп,
Уллу жашчыкъ этерме,
Ырахат болуп жюрегим,
Муратыма жетерме.
Акъылбалыкъ сен болсанг,
Сени халкъгъа берирме,
Бир насыбым бар эсе,
Элге жарап кёрюрме.

КЪЫЗЫМ, КЪЫЗЫМ, КЪЫЗТАНА

Къызым, къызым, къызтана,
Жюрюй эди жюз тана,
Жюзюсю да – акъ тана,
Къызым келе, махтана.
Къызым, къызым, къызтана,
Къызыма келир жюз тана,
Жюзюсю да – къаназир
Белги аты – акъ ажир.
Къызым, къызым, къыздарий,
Къызыма бузарма жюз дарий.

ТАРТА-СОЗА

Тарта-соза,
Жашчыкъланы оза.
Тарта-соза,
Къызчыкъланы оза.
Тарта-соза,
Барысын да оза.
Тарта-соза,
Чабып барды тузлагъа,
Башын урду бузлагъа.

КЪОН, КЪОН, ГЕБЕНЕК...

Къон, къон, гебенек,
Аття атха миндирир,
Анняя эмчек ичирир.
Жетип сени тутайым,
Къанатынгы сылайым...

БИРДЕ – БЕШИК

Бирде – бешик,
Экиде – эшик,
Ючде – ючлеп,
Тёртде – тергеп,
Бешде – бёгек,

Алтыда – ашыкъ,
Жетиде – къашыкъ,
Сегизде – сенек,
Тогъузда – токъмакъ,
Онда – оймакъ,
Бузда – таймакъ,
Абил билим,
Чыкъсын тилинг!

ОН БЕШ, ОН БЕШ, ОН БЕШ

Он беш, он беш, он беш.
Сен санасанг да – он беш,
Мен санасам да – он беш,
Сюйсенг – сана, сүйсенг – къой,
Он беш, он беш, он беш.

ЧУУ, ЧУУ, ЧУУ АЛА

Чуу, чуу, чуу ала,
Эки чычхан суу ала.
Амма боза бишире,
Акка кийик тюшюре.
Босагъадан абына,
Сакъалчыгъы къабына.
Къаз къумукъдан келеме,
Ит къапханды, ёлеме.
Дыммыл, дыммыл, дыммылдыкъ,
Баш эниште жыгъылдыкъ,
Ёрге туруп чабышдыкъ,
Суу алышмакъ алышдыкъ.
Дыммыл, дыммыл, дыммылдыкъ.
Быйыл тары битмейин
Къала эсе, къырылдыкъ.

ЭРТТЕ БИРЕУ БАР ЭДИ

Эртте биреу бар эди,
Темир тиреу бар эди,
Таш тегене бар эди,
Агъач элек бар эди.

Къумурсхадан къой этип,
 Къумгъа жайгъан бар эди,
 Къара сууну къайнатып,
 Къаймакъ алгъан бар эди.
 Къарт атасын жаш этип,
 Къатын алгъан бар эди.
 Къарт анасын жаш этип,
 Эрге берген бар эди.
 Ёлген атны сау этип,
 Чариш этген бар эди.
 Къошдан юйге келмейин,
 Жашап тургъан бар эди.
 Чегетде кёгет жыйып,
 Ашап тургъан бар эди.

ЖАУ, ЖАУ

Жау, жау, жаным, жау.
 Жау, жау, жаусанг а,
 Жаулу гюттю берейим!
 Къуй, къуй, къуйсанг а,
 Къуймакъ къалач берейим!
 Жау, жау, жаным, жау!
 Арпа унла къуяйым,
 Чыпчыкъ болуп учайым.

ОЙ, ЮШЮДЮМ, ЮШЮДЮМ

Ой, юшюдюм, юшюдюм,
 Таудан алма тюшюрдюм,
 Алмачыкъны къапдыла,
 Манга зыгыт атдыла.
 Ол зыгытха базама,
 Бу зыгытха базама,
 Кюнден кюннге азама,
 Терен уру къазама.
 Урудан чыкъгъан беш эчки,
 Беписи да, айы къайда?

Къазанда къайнайла.
Омар ашыкъ ойнайды,
Омар кетди отуннга,
Къаргъа битди бутунга.

БАРА, БАРА, БАЗ ТАПДЫМ

Бара, бара, баз тапдым,
Баз ичинде къаз тапдым,
Къазны аммагъа бердим,
Амма манга баппу берди.
Баппуну итге бердим,
Ит манга кючюк берди.
Аны къойчугъа бердим,
Къойчу манга къозу берди.
Къозуну къонакъгъа сойдум,
Къонакъ манга къамичи берди,
Къамичини жерге урдум,
Жер манга чёмюч берди.
Чёмючню суугъа атдым,
Суу манга кёмюк берди.
Кёмюкню тапкагъа салдым.
Ол жанындан – бир мияу,
Бу жанындан – бир мияу,
Жетдиле да, хап-хуп этдиле,
Ичдиле да кетдиле.

КЪАЯ, КЪАЯ

Къая, къая,
Уруннганынг – зая,
Къая, къая,
Байлыгъынг – зая.
Къая, къая,
Сютюнге – мая.
Къая, къая,
Къошунгда – къонакъ,
Айта билген жомакъ,
Жомагъы – эмеген,
Кёзю бла кёрмеген...

Къонакъны – къолан жамычысы,
 Къолунда – кийиз къамичиси.
 Жамычыны – быкъыгъа,
 Къамичини – жырмыгъа,
 Къонакъны жары тончугъу,
 Жанында – жангыз сомчугъу.
 Чабырлары тюклюдю,
 Эшекчиги жюклюдю.
 Къонакъгъа къомгъаза,
 Гоппан бла бир боза.
 Боза туююдю, сырады,
 Сыра туююдю, айранды,
 Къонакъ къолгъа алгъанды,
 Гоппанны тубюне къарагъанды.
 Къонакъгъа – къаймакъ,
 Келтирди эсе бир табакъ.
 Къонакъны аты Къаншауду,
 Табакъ туююдю, ашлауду.
 Къонакъгъа къонакълыкъ этдиле,
 Хантны ашлаугъа тѣкдюле,
 Ашыкъ-бушукъ
 Тѣгереклешдиле,
 Жилик-жилик
 Юлешдиле.

ОЙ, УЛЛУ КЪУШ, УЛЛУ КУШ

– Ой, уллу къуш, уллу къуш!
 Кел да, манга тѣшек эт,
 Къыртчыгъадан эшек эт.
 Къайгъы сала учсанг а,
 Тауукъланы жулкъсанг а...
 Таш тийсин да бутунга,
 Улуй баргъын журтунга:
 Къанынг-къунунг къазаннга,
 Къарын жауунг шауданнга.
 – Шаудандан а не чыгъар?
 – Къары-къары мѣз чыгъар.
 – Къарт кишиден не чыгъар?
 – Сабыр-сабыр сѣз чыгъар.

БАП-БАП, БАППАХАН

Бап-бап, баппахан,
Юй тьюбюнде – сары теке,
Сандыракъгъа бара теке,
Жигейчиги – жары теке,
Ичгенчиги – боза теке,
Текелени оза теке.
Къош ичине кире теке,
Таш юсюне мине теке,
Бурма теке, бурма теке,
Къая ыранда тура теке,
Агъач къабукъ къыра теке,
Жашчыкъланы ура теке.
Чырпы бюксем, къыркъа теке,
Ачыулансам, къоркъа теке.
Дыгъы-дыгъы этейим,
Оюннга тюзетейим,
Сакъалынгдан салдырайым,
Истемейге бардырайым!

ДЫММЫЛ, ДЫММЫЛ, ДЫММЫЛДАЙ

Дыммыл, дыммыл, дыммылдай,
Къазан аса, къымылдай,
Къарсны къысха къагъайым,
Отну шынкъарт жагъайым.
Сыбызгъымы согъайым.
Эркечими багъайым,
Дыммылдыгъа барайым,
Баста булгъай къарайым.
Ашап-тоюп жырлайым,
Къаялада олтуруп,
Тауда бёрю марлайым,
Мылтыгъымы къондуруп.
Сюрюуюмю сюрейим,
Арбазымы кюрейим.
Энтта салып ашайым,
Борбай ала онгайым.
Дюгю тоюн этейим,

Дюге согъа тепсейим.
Сюйгениме тубейим.
Дюге, дюге, дюгерим,
Бюге, бюге, бюгерим,
Тансыкъ тепси сюйгеним,
Мени азыкъ нёгерим.

БИЛДИМ, БИЛДИМ, БИЛЛЯЧА

Билдим, билдим, билляча,
Биллячагъа – чомача.
Чомача деген – чум терек,
Терек деген – темир къая.
Къая деген – къамичи баш,
Баш деген – бармакъ тогъай.
Тогъай деген – токъсу Малик,
Малик деген – малтин къутукъ,
Къутукъ деген – къула тары.
Тары деген – ёрме къайиш,
Къайиш деген – къара жилин.
Жилин деген – жилинпиш.
Аджиланы узун къыз,
Ары секир, бери секир,
Секиралмасанг, отха тюш.
Табанынга – темир тиш.

САБИЙНИ БУЛЖУТХАН СЁЗЛЕ

1

Тыпыр-тыпыр-тыпыр! – Шайтанчыкъла къачдыла.
Дюнг-дюнг-дюнг! – Эмегенле сюрдюле.
Хау-хау-хау! – Итчикле да юрдюле.
Къыл-къыл-къыл! – Къоянчыкъла кюлдюле.

2

– Ой, жилиуукъ, жилиуукъ!
Къатынлагъа – билямукъ!

– Сен кесингсе жилиуукъ!
Къатынлагъа – билямукъ.

БЁРЮ БЛА БОРСУКЪ

Бёрю:

– Ой, борагъайым, борсугъум,
Чыкъсанг а, борсукъ, уядан чыкъсанг а,
Мен айтханнга эсинги бир бурсанг а!
Бу тауладан ол таулагъа барайыкъ,
Ол тауладан ирик жасакъла алайыкъ!
Чыкъ, борсукъ, бери!

Борсукъ:

– Угъай, угъай, угъай!
Чыкъмайма мен, бёрю, чыкъмайма,
Бу тауладан ол таулагъа барыргъа,
Ол тауладан ирик жасакъла алыргъа.
Биз, Бёрю, шаухал бийлери тюйюлбюз,
Ары барсакъ, аман болур кюнюбюз.
Чыгъарыкъ тюйюлме!

Бёрю:

– Ой, борагъайым, борсугъум,
Чыкъсанг а, борсукъ, уядан чыкъсанг а,
Мен айтханнга эсинги бир бурсанг а.
Жылкыны атасы уллу ажир келеди,
Уруп, белинден эки этерме.
Ал жаны татлы болады,
Ал жаны – мени,
Арт жаны – сени,
Чыкъ, борсукъ, бери!

Борсукъ:

– Угъай, угъай, угъай!
Чыкъмайма мен, бёрю, чыкъмайма,
Ол сёзлени мени алдаргъа айтаса,
Мени ашар ючюннге чакъыраса!
Чыгъарыкъ тюйюлме!

Бёрю:

– Ой, борагъайым, борсугъум,
Чыкъсанг а, борсукъ, уядан чыкъсанг а,

Мен айтханнга эсинги бир бурсанг а.
Сюрююню атасы тогъаймюйюз къочхар келеди,
Уруп белинден эки этерме,
Ал жаны татлы болады,
Ал жаны – сени,
Арт жаны – мени,
Чыкъ, борсукъ, бери!

Борсукъ:

– Угъай, угъай, угъай!
Чыкъмайма мен, бёрю, чыкъмайма,
Аман жанадыла кёзлеринг,
Аман чыгъадыла сёзлеринг,
Чыгъарыкъ туююлма!

Бёрю:

– Ой, борагъайым, борсугъум,
Чыкъсанг а, борсукъ, уядан чыкъсанг а,
Мен айтханнга эсинги бир бурсанг а.
Эчки сюрюулени атасы къылычмюйюз
Къарт теке келеди,
Уруп белинден эки этерме,
Ал жаны татлы болады,
Ал жаны – сени,
Арт жаны – мени,
Чыкъ, борсукъ, бери!

Борсукъ:

– Угъай, угъай, угъай!
Чыкъмайма мен, бёрю, чыкъмайма!
Ол сёзлени мени алдаргъа айтаса,
Мени ашар ючюннге чакъыраса.
Чыгъарыкъ туююлма!

Бёрю:

– Ой, борагъайым, борсугъум,
Чыкъсанг а, борсукъ, уядан чыкъсанг а!

Мен айтханнга эсинги бир бурсанг а.
Ашагъанла, харип, айтып ашамайла,
Ашагъанла мен жарлыгъа ушамайла.
Сени ашасам, жанмагъан отха тюшейим,
Санларымы ёлген итле кемирсин,
Къабырымда ёлген молла окъусун,
Ёшюнюме окъсуз ушкок атылсын,
Сюймегеним тюз боюнундан тагъылсын!
Чыкъ, борсукъ, бери!

Борсукъ:

– Угъай, угъай, угъай!
Чыкъмайма мен, бёрю, чыкъмайма,
Аман жанадыла кёзлеринг,
Аман чыгъадыла сёзлеринг,
Чыгъарыкъ туююлме!

Бёрю:

– Ой, борагъайым, борсугъум,
Чыкъсанг а, борсукъ, уядан чыкъсанг а,
Мен айтханнга эсинги бир бурсанг а.
Бишген тауукъну сен аллыма келтир,
Ашамасам, сен мени ур да ёлтюр,
Мен суусуз къалгъан тенгизге батайым,
Этден тоюп, кюн турушда жатайым,
Къойдан толу орунга тыгъылайым,
Анда киши да кёрмейин къалайым!

БЁРЮГЕ СОРУУ ЭТИУ

Бёрюню төреге чакъыргъандыла да, соруу этгендиле:
– Кеченг жокъ, кюнюнг жокъ,
Айланаса чапханлай.
Юйюнг жокъ, бауунг жокъ,
Бир ышыкъ тапмагъанлай,
Жайынг жокъ, кышынг жокъ,
Жюрюйсе буюкъгъанлай.
Жер юсюнде кърда, бузда къаласа,
Сууукъ, ач болуп жатаса,

Сыйынг бир да к'алмагъанды,
Сени тенгнге киши тартмайды,
Айланаса хаман жутланганлай.
Ма болумунг алайды,
Сенден жарлы жан болмаз,
Кесинг да бездирдинг жер жюзюн,
Кетди аман бла кюнюнг.
Нек этесе, ой, сен былай,
Нек билмейсе жарашып жашай?
Бу төрт аякъдан да бошайса,
К'ыйынлыкъда азап бла жашайса...
Төречиле былай дегенлеринде,
Алагъа былай жууап бергенди,
Ауузундан келе силегейле:
– Угъай, мени бу төрт саным,
Сау болуп, мени жаным,
Чырт да ач к'алмайма,
Арымайма, тозмайма,
Ала мени инжилтмейле,
Хар заманда багъалла,
Ашарыкъ-ичерик табалла.
Б'йыкъда к'арыным бир токъ болады,
К'айгъым, сагъышым жоқъ болады,
Мени к'арыным тойса, сууукъ ётмейди,
Зарауатлыкъ жетмейди.
Алай бла жашайма,
Жалк'аула бла сансызладан
Юлюш алып ашайма.
Мен да бу турмушну башыма
Мисирге санап турама.
Не осалгъа саналсам да,
Журтун сатхандан онглума.

Ма бу тукъум белляула, оюнчакъла, таурухла, булжутуула, тамсилле бла ёсгендиле бизни аталарыбыз бла аналарыбыз. Келигиз, аппала-аммала, атала-анала, бу айтыулары биз энтта да эсибизге тюшюрейик, к'елюбюзде к'айтарайыкъ, сора сабийлеге айтайыкъ, эслерине сингдирейик. Ана тилибизни татыуу быладан башланады, аны сакъларгъа бу жолдан уллу, сыйлы да жол жокъду.

ТИЛ БАЙЛЫГЪЫБЫЗ

«Юйюмю чачыллыгъын сезгенлей, олтуруп, жюн титдим!» – деген эди хапарлаша келгенде бир хабазчы киши бирине. Аллайын, ана тилибизге къыйынлыкъ келгенде, «Минги-Тау» биягъы «Биллячаны» кългъа алгъанды.

Бизге аталарыбыз-аналарыбыз, алагъа да аланы аталары-аналары айтхан жомакъланы, таурухланы, сабий назмуланы, эртте болуп кетген ишлени таурухларын басмалайбыз. Бишанабыз, багъалы атала бла анала, бош заман табып, сабийлеге бу тукъум затланы окъурсуз деп. Сабий кезиуюгюзню да эсгерирсиз, къартларыбызгъа бютюн багъа берирсиз.

«Анангдан – ариу тилинг, атангдан – къаты тининг», – дегендиле бурунгулула. Къайдады ариу тилибиз, къайдады къаты тинибиз бюгюн?! Нек ыйлыкъдыкъ ёз тилибизде сёлеширге? Аллах сакъласын, бир тилни бийик этип, бирсин эниш этгенден, бир халкъны тёрге ётдюрюп, бирсин тюртдюм этгенден. Ол затладан биз къайда узакъдабыз. Алай къайдан билликсе деменгили орус не да бирси айныгъан тилни кючюн, байлыгъын, ана тилинги билмегенлей? Къалай къорууларыкъса Ата журтунгу, ата тининг не да ата ётюнг болмагъанлай? Хар бирибиз да бу тукъум затланы юсю бла хыйсапаргъа керекбиз. Кесибизге сорургъа керекбиз – къллай тёлю ёсдюребиз деп. Ана тилинде нарт сёзлени билмей, къалай бичаллыкъса багъа башха тилде айтылгъан оумлагъа, сагъышлагъа? «Ана тилинг – ата сёзюнг» деп да бизде ансдан айтыла болмаз. Нек къазауат этебиз биз бюгюн ана тилибиз ючюн? Унутулуп барарды да – андан... Биздеча болумгъа бизни адамларыбыз Орта Азияда, Тюркде, башха къыраллада да тюшгендиле, къалай сакълаялгъандыла тиллерин, аны бла – миллетликлерин, таулулукъларын? Бир тюрклю къарачайлы айта эди: «Амал жокъду. Къырал – къыралды. Ма эшик. Эшикден ары – бошсуз: сёлешигиз тюрк тилде, алай эшикден бери кирдигизми, ахшы балалача, тауча сёлешигиз, жалан да тауча. Бу тилди мында сизге къырал тил да, дуния тил да». Аламат айтылгъанды. Сора, В. А. Абаев бла къалай келиширик тюйюлсе. Аны да былай айтханы болгъанды: «Жерде тамырлары къурусала – терек ёледи. Юйде ана тилинг къурусала уа – миллет ёледи».

Келигиз, хурметли атала бла анала, къурутмайыкъ ана тилибизни – тау тилибизни, заманадан бери, кълыубаладан

бери келген тамырларын юлерибизде. Хар бир юйден башланады халкзны насыбы, намысы-сыйы, келир кюню да, андан ары уа кыралны да.

Сиз билмейсиз деп угъай, эсигизге тюшюрейик деп беребиз бу сабий назмуланы, булжутууланы. Сиз а, низамлы инсанлача, ингирден ингирге, сабийчиклеригизни тегерегигизге гурт тауукъ жюжечиклерин кзанат тюбюне кзысханча, жыйып, окзуй бересиз. Андан уллу кзыйындан кзалыгъыз...

УММО, УММОЛА КЕЛЕ...

– Уммола келе,
 – Къайда, къайда келе?
 – Къара тешде келе.
 – Къара тешню неси бар?
 – Арты-къурту, кеси бар,
 Эрге чыгъар кзызы бар,
 Къатын алыр жашы бар,
 Ындырындан тою бар,
 Отоуунда кзою бар.

ЧОМ, ЧОМ, ЧОМ ТЕРЕК...

Чом, чом, чом терек,
 Терек деген – темир къая,
 Къая деген – къамичи баш,
 Баш деген – бармакъ тогъай,
 Тогъай деген – токъсу малик,
 Малик деген – алтын къусукъ,
 Къусукъ деген – кзула тала,
 Тала деген – талгъыр ёгюз,
 Ёгюз деген – элме къайиш,
 Къайиш деген – къара жилиян,
 Жилиян деген – жилиампыс,
 Эсирикланы Узункъыз.
 Ары секир, Узункъыз!
 Бери секир, Узункъыз!
 Секиралмасанг, отха тюш,
 Табанынга – кзызгъан шиш!

ТАХИР, ТАХИР, ТАХИР

Тахир, Тахир, Тахир балам,
Тар ичинде журлай баргъан,
Къолда жатхан, къоян атхан,
Текелеге окъ санатхан
Теке сойгъан, гыбыт этген,
Хан къонакыгъа къалыт этген,
Атхан журу къачып кетген.

БУУЛА ЁЛТЮРГЕН БАЛАМ

Буула ёлтюрген балам,
Сыртына кётюрюп,
Юйге келтирген балам,
Кийик аякълы,
Темир таякълы балам,
Кёрпеленип олтургъан балам,
Тохананы толтургъан балам.

УЛАКЪЧЫКЪ

Мен текеме, текеме,
Аш бермесенг, кетеке.
Кёкге чыкыгъан къоянма,
Кёк кырдыкдан тояма.
Сакъалчыгъым – узунчукъ,
Башымда уа – мюйюзчюк,
Талачыкъда ойнайма,
Татлы кырдык отлайма.

О, МИЯЛА, МИЯЛА...

О, мияла, мияла,
Гургун менден уяла,
О, мияла, мияла,
Гургун менден уяла.
Эки жаны окъады,
Гургун менден къоркъады.
О, мияла, мияла,
Гургун менден уяла.

ЖУЛДУЗ ЖЫРЧЫКЪ

Жетегейле – жети жулдуз,
Сарайгъанла – эки жулдуз,
Темир-Къазакъ – кеси жулдуз.
Боюнсала – алты жулдуз,
Чолпан деген – алтын жулдуз.
Илкер – жокку, Чолпан – сынгар,
Къара Айгъыр, Сары Айгъыр,
Жети кере ким айтыр?
Илкер батмай, жер къатмаз,
Чолпан чыкъмай, танг атмаз.
Чолпан жулдуз жулдузланы башыды,
Темир-Къазакъ кёкню тепмез ташыды.
Жетегейле жети айланмай, танг атмаз,
Адам жетер жерине жетмей, къайтмаз,
Жетиге дери ким айтмаз?

БЁЛЛЯУ, БЁЛЛЯУ БЕШИКГЕ

Баппу бердим – тынмадынг,
Гаккы бердим – тынмадынг,
Сиркиу жашчыкъ, дуниягъа
Сен жукъларгъа туумадынг.
Бёлляу, бёлляу бешикге!
Маму чапды эшекге,
Чартлап чыкъдым эшикге,
Аягъым кетди тешикге.
Тийребиз манга кюлдю,
Бел бауум юзюлдю,
Бёркюм илинди чюйге,
Къайтып келсем а юйге –
Чабырымы чыгы жокъ,
Чоюнчукъну жугъу жокъ,
Сырмаханны сыны жокъ.
Кендир баудан чык этдим,
Чоюнчукъда как этдим,
Къайын къабукъ къын болду,
Жез къашыкъ алтын болду!

ТАУУКЪЛА

– Къанкъылдагъан тауукъла,

Не тапдыгъыз?

– Гаккыла!

– Не этдигиз?

– Сатдыкъ!

– Не алдыгъыз?

– Баппу!

– Не болду да?

– Къапдыкъ!

Раппай улу Махаммет,

Сыртха чыкъ да, хахай эт,

Гоппан бла суучукъ ал,

Тауукълагъа ашчыкъ сал,

Эшиклерин тапчыкъ ач,

Балалагъа туючюк чач.

*...Къалай? Бармыды оту тилибизни?! Сора биз сансыз
– эм тюзю уа ыспассыз –*

этерге нек къалгъанбыз дуния башында эм уллу байлыгъыбызны – ана тилибизни?! Хау, игиди къоншу тилни билген, аны хатасы барды деп, бир кишини да тили айланмаз, алай тилле дуния бла бир бардыла – ана тил а жангыз да бирди, аны сагъышын этейик.

19-чу ёмюрде бизни туугъан тау тилибизге бюгюн келип тургъан къыйынлыкъны (башха тюрлю айтыр амал жокъду) деменгили орус тил да сынагъанды: француз тил аулап, орус тилни хурттаклары къалып тургъан кезиу да болгъанды. Алай уллу орус адабиятны 19-чу ёмюр кюмюш ёмюрю эди. Нек деп сорургъа суйгенле да болурла. Тюз сорууду, нек?

Менме деген орус поэтле, жазычула, философла, алимле французча жазып да кёргендиле, болса да былай топ атылгъанлай болмагъан эдиле аланы ол чыгъармалары. Аны сылтауу уа недеди? Л. Н. Толстойдан кесгин бу соруугъа бир киши да жууап бералмагъанды. Аны айтханы былай эди: «Не ары-бери бурсанг да, ана тил ана тиллей къалады, эм жууукълай, эм татлылай. Кёлюнде къайнагъанны айтмама десенг а, башынга бир деп бир француз сёз келмейди,

алай кокаланыргъа не да кёзбау этерге тюшсе уа – не айтдыраса». Бизде уа алай туююлмюдю? Кязим фарс не арап тилде жазалмагъанмы эди? Къайсын а, Керим а, Танзиля уа, не да Баба улу орус тиллерин ачалмаймы эдиле? Ана сют бла келген ёз тилинде ачалады адам ичинде болумун, жюрегини ачыгъанын, жаныны къыйналгъанын.

Муну бла байламлы бир зат эсге тюшеди: бир жол бир таулу жаш аскерде кзуллуку этип келгенде, орус тилде сёлеше эди, кзалай уста сёлешгенин черте: «А это ещё что такое?» – дегенни айтып, басхагъа аягъы бла басады да, олсагъат мангылай таууш эшитиледи. Ол а: «Ой, басха, басха, ёлю кирсин юююгюзге! Ким атханды муну да былайгъа!» – дегенин эрттегиле бюгюн да унутмайдыла.

«Тил – жаны сау санды, мингле бла тёлюле кзурагъан», – былай да закий Л. Н. Толстой айтханды. Къайсыбыз сынамагъанбыз биз узакъда, тышында да болуп, аллай бир татлы сезимни, тау ауаз эшитгенибизде? Тилсиз не инсан, не миллет бералмайды келир тёлюге не оюмун, не сагъышын, не ариу халин, не таза ниетин, не да осуатын...

Энтта бир кзатлап айтабыз: анангдан – ариу тилинг, атангдан – кзаты тининг болгъанын унутмайыкъ. Дагъыда унутмайыкъ: адамла ана тиллерин билген кзадар жашайды халкъ. Къысхартмайыкъ жашауун халкыбызны.

ТИЛДИ ХАЛКЪНЫ ЭМ УЛЛУ БАЙЛЫГЪЫ

Тил болмаса, не энчи инсан, не халкъ кеслерини сагъышларын, сезимлерин ангылаталмайдыла адамгъа, тёлюден тёлюге да ётдюралмайдыла ата-бабадан келген адетни-тёренни, тарыхны. Тилге аллай бир магъана аны ючюн бериледи хар къайда да, жерибизни не къыйырында да. Тил бла байламлыды хар къайда да миллетни башха миллетден энчилиги, бири бирине ушамагъаны да.

Осман империя оюлуп, жангы Тюрк кзырал кзуралгъанда, 1924 жылда Ататюрк кзыралны аягъы юсюне салып эм алгъа тилден башлагъан эди. Ол кезиуледе Мустафа Кемаль, тюрк алимлени жыйып: «Барыгъыз, кзарачай элледетуругъуз да, аланы эм ариу сёзлерин алыгъыз! Бизни эм таза сакъланган эски тилибиз олду», – деп айтхан эди.

Къырал башчы тилни ариулугъун тыш сёзледен (арап-фарс сёзледен) тазалай, тилни андан ары айнытады. Дагъыда бир зат келеди эсима. Къарачай-малкъар тилни бурун-нгулулугъун, байлыгъын, Гумилёвдан башлап, уллу орус алимле да черте келгендиле. 19-чу ёмюрню ахырында Францияда чыккъан «Мусульманин» журналны бир номеринде: «Таулуланы илму жаны бла билимлери иги айнып туююл эсе да, жаш тёлюню юйретиу амаллары, жоллары бир да болмагъанча бийикдедиле. Бу дуния магъанасы болгъан ишге культурасы бла айтылгъан Европа энди жууукълаша келеди», – деп жазыла эди. Кертиси бла да, бийик багъа да, сый да бериледи. Ол да, бизни тилибиз бла байламлыды.

Таулула Орта Азиядан къайтханда, 1958 жылда Къайсын быллай тизгинлени жазгъанды:

*Ана тилим – жангы бишген чумлача,
Сёзлеринг, танг жулдузларынлай жана,
Кёк сыртладан жангы жерге аугъанча,
Жаздым, хар жангы сёзюнге къууана!..*

Расул Гамзатов а «Ана тил» деген назмусунда былай айтады:

*Кого-то исцеляет от болезни
Другой язык, но мне на нём не петь,
И если завтра мой язык исчезнет,
То я готов сегодня умереть.*

Михаил Шолохов да: «Халкъны эм уллу байлыгъы – аны тилиди», – деп, бош андан чертген болмаз. Ма ол байлыкъны юсюнден барады бюгюн хапарыбыз, кесиби да билмей, тозурата, тас эте баргъан тилибизни юсюнден. Сюргюн да бир жукъ эталмагъан тилибизни нек къалгъанбыз бюгюн жояргъа? Не сълтау барды? Нек ашырабыз тилибизни кесиби кючден бла бутдан къайтхан сюргюнден да ары? Кесибибизден бек артыкълыкъ тилибизге бир киши да этмейди. Кимни сейирсиндиребиз? Ёз анабызны юсю бла атлап, къоншу ананы бегирек сүйгенибизге ийнанмазла. Ана тилин ыспассыз этген не хазна анасыны берген акъ сютюне сый бералыр, хурмет эталыр.

Тилни кѳолундан дуния бла бир зат келеди: адамны адам бла сѳлешгени, сѳйгенин-сѳймегенин, сезимин айталгѳаны, дуния тасхаланы ачыкѳлагѳаны, китапланы жазылгѳаны эм дагѳыда аны кибики затланы. Бирин айт да, бирин кѳой.

Тилни уллу жетишими нарт сѳзледиле. Кѳайсы тилде да ала эркин табыладыла, болса да аланы бир талайы бир магѳанада кѳп халкѳлада жѳрѳюдѳле. Ол сейир тѳююлдѳ, бир халкѳ бирси халкѳ бла байламлыкѳ жѳрѳютеди: кѳыз береди, келин келтиреди, кѳазанлашады... Миллетлени акѳылман сѳзлери бир миллетден бирси миллетге кѳчѳрѳюлѳп айтыладыла. Нарт сѳзлени кѳайсы тилде жаратылгѳанын тохташдыргѳан алай тынч ишледен тѳююлдѳ. Болса да, сагѳыш этерге, ойларгѳа бир киши да заран эталмайды. Келигиз, бир кѳауум нарт сѳзнѳ алайыкѳ: Ана кѳлѳ – балада, бала кѳлѳ – талада; Ишлемеген тишлемез; Кѳоша тургѳан – кѳош салыр, ала тургѳан – бош кѳалыр; Кѳошну ишин тауда тут, миннген атны бауда тут; Кѳошха келди, бушман болуп, тоюп кетди, душман болуп; Кѳарай кетсенг – тѳю битер, кѳалай кетсенг – юй битер; Мидирлеге кѳайырылма, эл адетден айырылма.

Кѳремисиз, кѳалай ойнайдыла сѳзле! Кѳаллай тилибиз барды! Макѳамы эсе – макѳам, гыллыуу эсе – гыллыу, магѳанасы эсе – магѳана... Эслеген болурсуз: бу кѳысха айтыулары кѳбѳюсѳнде рифмала жалан да ахырында угѳай, аллында, ортасында да бардыла. Кѳайсы тилде кѳргенсиз быллай тамаша?! Жалан да бизни тилибизде – кѳарачай-малкѳар тилде – кѳючѳ, шыйыхлыгѳы болгѳан, терен оюмну туура эталгѳан, деменгили да, субай да кѳарачай-малкѳар тилибизде.

Багѳалы окѳуучула, биз бюгюн сизни энтта да бир кѳауум сабий назмулары, оюнчакѳлары, таурухлары эсигизге тѳшѳрѳюрге сюебиз. Огѳурлу атала бла анала, хурметли аппала бла ыннала, алгѳа кесигиз окѳугѳуз да быланы, сора, эсгердигиз эсе, сабийлеригизге, туудукѳларыгѳызгѳа окѳугѳуз, айтып ангылатыгѳыз. Бюгюнлѳкде андан уллу, андан магѳаналы иш жокѳду. Унутмайыкѳ, миллетни миллет этген – ол тилди. Жарашдыргѳан, айыргѳан да олду. Тилибизни сакѳлай, биз келир кѳюнѳбюзнѳ, халкѳыбызны энчилигин, аны бла бирге ингилигин сакѳлайбыз.

КЪАКЪ-КЪАКЪ, КЪАРГЪАЛА

Къакъ-къакъ, къаргъала,
Къамиш тюбю – жоргъала.
Ачысууда – балыкъла,
Тийресинде – жылкыла.
Жылкы кимни жылкысы?
Къазий улуну жылкысы.
Къазий улу къайдады?
Жан Арюсте кетгенди,
Жан Арюсю неси бар?
Ууатыргъа
Улу бар.
Инжи тизерге
Къызы бар.
Мамайны бир къызы – жау къайната,
Бир къызы – бал къайната.
Аны кѳрген – жигитле,
Къандан толсун кийикле.

ЭКИ БЕШИК

Эки бешик,
Беш бешик.
Билгенлеге –
Беш къадар,
Билселе уа –
Беш мадар.
Бурунгулу
Жети нар
Жюзеннге нар чачар,
Жюрекге жол ачар...

КЪАР ЖАУАДЫ, БОРАЙДЫ

Къар жауады, борайды
Ханны неси къорайды?
Кѳеси къаты жукълайды,
Къатыны ахча санайды,

Терезеден къарайды,
Къюбюр тюбюн къармайды.

Жашы тоюп жырлайды,
Къызы ёпкелеп къыйнайды,

Къашын-башын бояйды,
Кирпиклерин сылайды.
Къулу эшикден къарайды,
Отунчусу сарнайды,

Суучусу бузлайды,
Жылкъычысы жиляйды,
Тууарчысы жау гыбытны
Башын-башын сылайды...

ЖЕТЕГЕЙЛЕ – ЖЕТИ ЖУЛДУЗ

Жетегейле – жети жулдуз,
Боюнсала – алты жулдуз,
Илкер – жоппу, Чолпан – эрке,
Темиркъазакъ – кеси сынгар,
Тору Айгъыр бла Сары Айгъыр
Жети айланып,
Жетегейле жетер жерине жетгинчи,
Сюрючюге танг атмаз.

ЧУМ, ЧУМ, ЧУМ ТЕРЕК

Чум, чум, чум терек,
Чум терекни бутагъы,
Къаншаубийни бичагъы.
Бекден-бекден биледим,
Бекден къазакъ тиледим,
Къазагъынга не керек?
Къазагъынга къуш керек,
Къушну элден учурдум,
Тау башына кёчюрдюм.

ЭКЕУ БАРА ЭДИЛЕ...

Экеу бара эдиле бир кече, лахор эте,
Жанларындан бир ит чыкъды, хап-хуп эте.
Тийре итле жыйылдыла ит тауушха,
Бары бирден атылдыла эки жашха.

Бири, кьоркьуп, узалгъан эди ташха,
Бири айтды: «Къой, нёгерим, ташны ташлай,
Ташны кёрсе, чамланады, суймейди,
Ит жыйыны ташдан кьоркъа билмейди».
Ташны къоюп, акъыртын-акъыртын баргъанлай,
Чачылдыла, ташны жерге салгъанлай.

ТУРНАЛА, ТУРНАЛА...

Кёкде баргъан турнала,
Къалайгъады аллыгъыз?
Ашырыла ауушла –
Журтугъузну табарсыз.

Бой салмайсыз таулагъа,
Бизге жууукъ къонугъуз,
Мени тапхан анагъа
Хапар айта озугъуз.

ТЕКЕЧИК

Ол бир эди, бир эди,
Мюйюзю – къары, кюренди,
Эчкилени ичинде
Ол а тамам тири эди.
Ол бир тюйюл, эки эди,
Мени айтырым теке эди,
Аман тюйюлдю халы,
Жылтырауукъ – сакъалы.
Эки тюйюл, юч эди,
Айтыргъа бир ёч эди,
Баргъан суугъа бурулмай,
Къара суудан ичеди.
Ол юч тюйюл, төрт эди,
Чырпылагъа дерт эди,
Къыш сууукъда жылтырап,
Мюйюзю окъа бёрк эди,
Төрт тюйюл, беш эди,
Ургъан жерин тешеди,
Мюйюзюне базынып,
Ма, энтта кюрешеди.

Беш туююл, алтыды,
 Къаягъа бек талпыды,
 Чырпыладан тойгъанлай,
 Ыраннга чыгъып къалкъыды.
 Алты туююл, жетиди,
 Хатаны кёп этеди,
 Науасны бек суюгени
 Майна, бурма текеди.
 Жети туююл, сегизди,
 Кёп улагъы эгизди,
 Науас ашны бергенли,
 Бурма теке семизди.
 Сегиз туююл тогъузду,
 Салпы болмай къулакъла,
 Къыш жабагъы агъызды
 Ташха чынгап улакъла.
 Къалай тири жандыла,
 Тогъуз туююл, ондула,
 Тереклени къабугъун
 Бичакъсызлай жондула.
 Сакъ бол, Науас, терекге,
 Терек – ол да керекди.
 Эртген-ингир аш бере,
 Кют сен эчки бёлекни,
 Теке-эчкини атасын,
 Кёрмейик биз хатасын.
 Табылсын сууу-ашы,
 Къолтугъун, боюнун къашы.

КЪАЙСЫ КЮЧЛЮ?

Къолгъа бардым – къолум сынды,
 Бузгъа бардым – бутум сынды.
 – Буз кючлю, буз кючлю!
 – А буз, а буз, сен неден кючлюсе?
 – Мен кючлю болсам, мени кюн да эритмез эди.
 – Кюн кючлю, кюн кючлю!
 – А кюн, а кюн, сен неден кючлюсе?
 – Мен кючлю болсам, мени булут да жапмаз эди.
 – Булут кючлю, булут кючлю!
 – А булут, а булут, сен неден кючлюсе?

- Мен кючлю болсам, мени жангуруму
жер да жутмаз эди.
- Жер кючлю, жер кючлю!
- А жер, а жер, сен неден кючлюсе?
- Мен кючлю болсам, кырдыгымы кьозулу
кьой да отламаз эди.
- Кьозулу кьой кючлю, кьозулу кьой кючлю!
- А кьозулу кьой, а кьозулу кьой,
сен неден кючлюсе?
- Мен кючлю болсам, кьозуму кьонакьгъа да
соймаз элле.
- Кьонакь кючлю, кьонакь кючлю!
- А кьонакь, а кьонакь, сен неден кючлюсе?
- Мен кючлю болсам, кьанжыгъа баууму чычхан
да кемирмез эди.
- Чычхан кючлю, чычхан кючлю!
- А чычхан, а чычхан, сен неден кючлюсе?
- Мен, кючлю болсам, мени киштик да тутмаз эди.
- Киштик кючлю, киштик кючлю!
- А киштик, а киштик, сен неден кючлюсе?
- Айхай да, кючлюме,
Темир таракъ тишлиме,
Кьангалы юйню ачама,
Кьаймакъ алып кьачама,
Бийле бла ашайма,
Бийчеле бла ойнайма.

ДУРКЪУ, ДУРКЪУ, ДУРКЪУ

Дуркъу, дуркъу, дуркъу,
Дуркъу ичинде – ала ёгюз,
Ёгюз ичи – семиз.
Бу урлады да кесди,
Бу сойду да кьазаннга салды,
Бу биширди да аш саламгъа чыгъарды,
Бу да ашады да тойду.
Бу да барды да иесине айтды да кьойду –
Тюйюгюз муну, тюйюгюз,
Муну эшикге атып ийигиз!

СУУ ЧЕЛЕК, СУУ ЧЕЛЕК

Суу челек, суу челек,
Сууну ичинде – гёбелек,
Гёбелекни тутайыкъ
Жашил хансха атайыкъ.

АЛАЛАДАН, АЛАЛАДАН...

Алаладан, алаладан,
Къапталчыгъынг – ала лаудан,
Биченчигинг – къара къаудан.
Оракъчыла киргендиле оракъгъа,
Андан сора барлыкъдыла биченнге.
Къатын излей, сени иерме юч элге,
Тюбемегин ананг кибик бечелге.

ЭР КИШИ САБИЙГЕ АЛГЪЫШ

Тууса, эр туусун,
Аркъан тутсун,
Эмиликни буусун,
Тарпанны тыйсын,
Тутушда жыкъсын.
Чарсда аты алгъа чыкъсын,
Учхан къушдан тюк алсын!
Тууса, ой, аллай жаш болсун,
Тойда-оюнда жокълансын,
Адамлыкъны сакъласын,
Аманлыкъдан жанласын,
Жети жылда атын жерлесин,
Жаулагъа мурккусуз тебиресин,
Ата бла ананы бал бла бакъсын,
От жагъаны сууутмай, от жакъсын!

БЕЛЛЯУ, БЕЛЛЯУ, БЁЛЕЙИМ

Белляу, белляу, бёлейим,
Балачыгъым, сенден алгъа ёлейим,
Кёп жашагъын, хайырынгы кёрейим.
Бешигинги бауу, бала, ычхынсын,

Башынгдан огъурлу къаргъа кычырсын.
Къаргъаланы къонушлары кълдады,
Сени атанг, келе эсе, жолдады.
Жолукъгъаннга балачыгъын сорады,
Соргъанындан иги хапар алады,
Ол алгъанын хуржунуна салады.
Бал ашасын, бала, сени тамагъынг,
Кюрен тартсын, бала, сени къабагъынг.
Къабагъынгда алтын терек орналсын,
Тюп тамыры Ташлы-Сыртдан къарасын,
Баш булчугъу жулдузланы санасын,
Келген кълнакъ атын анга байласын.
Чапырагъы сау сюем, къларыш болсун,
Салкынында минг жолоучу солусун.
Кълнакъ юйюнг кълп кълнакъладан толсун,
Кълнакълагъа кысыр малла союлсун.
Сойгъан малларынгы башы сарыды,
Айтхан сълюнг дюнелеге дарыды.
Дум кълрады балачыгъымы кълзлери,
Бала, ариу кълзлеринге нюр жаусун,
Сени ананга сени кибик кълп туусун.
Малынг-мюлкюнг, балачыгъым, кълп болсун,
Ашар-жашар кюнюнг кълп болсун.
Халыуа салырма, бала, сени женгинге,
Сукъланмагъын, балачыгъым, тенгинге,
Тенглеринг санга сукъланырча юй болгъун,
Хар насыпдан, балачыгъым, сен толгъун.
Кюнлеринги ойнай-кюле батдыргъын,
Тангларынгы ырахат жукълап атдыргъын.
Сау эл сени игилигинге къларасын,
Балачыгъым жарлылагъа жарасын.
Сау кълутулгъун кълуанч бла бешикден,
Чабып тюшсюн гитче бала эшикден.
Жукъла, бала, белляу, белляу, бълейим,
Жукълудан тойсанг, бешигингден алырма.
Жукъламасанг, тынчлыгъымы бузаса,
Ишлерими этдирмейин созаса.
Сен жукъласанг, кълюм тынчлыкъл табады.
Эки къллум жарлылыкългъа чабады.

ЁРЮЗМЕГИМ, ЁРЮЗМЕК

Ёрюзмегим, Ёрюзбек!
 Ёрюзмегим ёзден эди,
 Бел бауу жезден эди,
 Гемудагъа мине эди,
 Гемуда тил биле эди.
 Уллу тюзге жетгенлей,
 Жилтин-милтин от кёрдю.
 Гемудагъа соргъан эди:
 – Къоркъа эсенг, кенгден тарт,
 Къоркъмай эсенг, мени къакъ.
 Сагъыш этди, салпыланды,
 Таукел этди, талпыланды.
 Гемуда энди чапхан этди.
 Салып барса, не кёрдю?
 Къыркъ эмеген, къыркъ шайтан,
 Къыркъ къулакълы бир къазан.
 Ойнай-тепсей тура элле
 Бир киришде эки къыз:
 – Сау кел, сау кел, Ёрюзбек!
 Къалай келдинг, ханыбыз?
 Ол къызланы кёремисе?
 – Ала ючюн келеме.
 – Ала ючюн келе эсенг,
 Секир да бир ойначы!
 Секирип туруп, ойнады,
 Эмегенин-шайтанын да хорлады.

Бу тамсилни биринчи кере мен манга он жыл болгъанда эшитгенме. Аны бизге школну директору, тарых устазы, педагогика илмуланы кандидаты Бабаланы Аскербийни жашы Магомет айтхан эди. Андан бери ол тамсил эсден кетмейди. Артдан, талай заман озгъандан сора, билген эдим авторну ким болгъанын. Айтхылыкъ сурагъычы, белгили жарыкъландырыучу Къырымшаухалланы Исмайыл.

БЁРЮ БЛА КИШТИК

Аманлыкъны къоймагъан,
Ашап ашдан тоймагъан,
Чегетледе, тапхырда,
Кёлеккеде, салкъында
Къуйрукъ учун къайырып.
Бёрю деген жашай эд.
Мал эслесе, жайылып,
Тута эд да ашай эд.
Урлагъандан талмай эд,
Улакъ-тумакъ айырмай.
Бир кечени къалмай эд,
Сыртха-къолгъа жайылмай.
Итле алып тууайлап,
Мараучула чапдыла,
Мыллыклагъа сойланып,
Уручуну тапдыла.
Къуйругъундан, къоюнундан,
Къулагъындан, боюнундан
Жабышдыла, къапдыла,
Ёрге-энишге тартдыла.
Хахай этип, сермешип,
Жагъалашып-ёрелешип,
Арты-аллы жулкъунду,
Кючден-бутдан къутулду.
Къаты туруп талагъы,
Хыр-хыр этип тамагъы,
Ауузу, тили ачылып,
Силегейлери чачылып,
Эрини-буруну къан болуп.
Тёрт санына тер уруп,
Бёрю келди тийреге –
Бугъунургъа юйлеге.
Арбазлагъа кирирге

Адамладан къоркъа эд.
Тынчырагъын билирге —
Ёрге-энишге жорта эд.
Юй артында ойланып,
Кёкге къарап эснеди,
Кюн турушда сойланып,
Бир киштикни эследи.
Кёзлеринден тёнгереп
Жилямукъла ташлады,
Къуйругъундан чөгелеп,
Былай айтып башлады:
— Киштик, жаным, акъыллы!
Манга ушкокла атылды.
Мени сюрюп жетелле —
Саудан тулукъ этелле.
Арбазлада, юйледе,
Сен жашагъан тийреде —
Намысына уяллыкъ —
Кимди къонакъ къояллыкъ?
Киштик турду кёрюрге,
Жол кёргюзтдю бёрюге:
— Салам айт да, кир юйге,
Кийик улу Алийге.
— Алийгеми?
— Алийге.
— Арбазында парийге
Тууайлатып тутдурур,
Хатерими кёрмейин,
Мени саулай жутдурур:
Кёп болмайын жууукъда,
Жауун кече сууукъда
Бау ичине кирмейин,
Арбазында жатханем,
Къарангыда билмейин
Таначыгъын къапханем!

– Шахым улу Чомакъгъа
Барсанг, алыр къонакъгъа.
– Ортабызда тил жюрюп,
(Хатам жокъду мен билип)
Ол айтыудан жети мал,
Аны меннге дерти бар.
– Бусагъатдан мычымай,
Башынг къалды айыпха,
Сен салып бар, жунчумай,
Батчаланы Найыпха.
– Найып мени жаулайды,
Бир текечик даулайды.
– Жорт алесе алайгъа –
Лайпанланы Шамайгъа.
– Шамайгъамы?
– Шамайгъа.
– Тас болгъанды бек эртте
Бир бугъачыгъы жеркде.
Ким этгенин билмейди,
Аны ючюн мени суймейди!..
– Аманлыкъгъа юйренип,
Къарынынг жерге суйрелип,
Сагъыш этсем, къорарыкъ,
Хаталадан тѣбесе,
Сени юйюне къоярыкъ
Киши жокъду, кѣресе.
Кесинг сюрген сабанлыкъ
Санга азыкъ-аш болду.
Кесинг этген аманлыкъ
Таякъ болду, таш болду!..
Киштик сѣзюн бошаргъа,
Итле бла уучула
Хырылдашып жетдиле,
Ура кирип, бѣрюню
Саудан тулукъ этдиле.

НАРТ СЁЗЛЕ– КЪАНАТЛЫ СЁЗЛЕ, АКЪЫЛ СЁЗЛЕ

Таулуну арт акъылы мени болсун деп ансдан айта блмазла. Ол а бизни нарт сёзлерибиздиде, мында да аланы эм артда салгъанбыз.

Нарт сёзле – асыл сёзле, акъыл сёзле, къанатлы сёзле – бир да къысха айтыладыла, быланы не аз да суулары жокъду, алай аладан Чегем чучхурдан суу къалай келе эсе, акъыл ма алай тегюлгенлей турады. Жангыдан окъусанг, бютюн терен оюм келеди.

Нарт сёзле къайсы халкъны да акъылыны теренлигин кёр-гюзтедиле, ала бла жашауну хар болумуна да жууап табаса, андан ары алгъа атламгъа кёпюр чыгъып къалады, ала бла айтырыгъынгы бютюн бек бегайтесе. Кёп тюрлю миллетледе бир оюм къанатлы сёзлеринде бир кибик да айтылады, алай эм алгъа къайсы тилде жаратылады ол оюм? Ол алимлени сорруулары болсун, аланы даулашлары кеслерини араларында.

Алай, мени сартын, къайсы нарт сёз да аны къысхалыгъы бла, гыллыуу бла, рифмалары бла, жангы къанат бите, халкъда жайылады, андан ары башха миллетлеге да кёчеди, алада да жангы жашау табады.

Къайсы халкъда барды сёзлери былай ойнагъан: Сюймей эсенг, кюймейсе, кюймей эсенг, сюймейсе; Сыр – сырына, Суу – ызына; Айыу бала айыугъа ай кёрюнюр; Сагъыш этген сер болмаз, къаргъыш этген эр болмаз... Кёремисиз бу нарт сёзню аллы, ортасы, ахыры да ёресине рифмаладыла. Къайсы тилде айталлыкъса былай?!

Оюмну шатык, ариу, дуппурсуз-чунгурсуз келтиралгъан бизни ана тилибизди терен акъылы бла бирге халкъны ойюнда, сагъышын да дуниягъа баям этген.

Бу сёзле, арсарсыз, жалан да бизни сёзледиле. «Минги-Тау» журналда басмаланнган нарт сёзлеге энтта да бир эс бёлсегиз, аланы жангы нюр ийген жанларын кёрлюгюгюзге бир да ийнанабыз.

Рубаи халда айтылгъан акъыл сёзлерибиз да кёпдюле, сёз ючюн:

Ыстауатынг маллы болсун,
Батманларынг баллы болсун,
Адамланы ахшылары
Бири бири жанлы болсун.

Бу бизни ауздан ауузгъа айтылгъан чыгъармачылыгъыбызданды, ала къаллай кепден чыгъадыла эм да къаллай межам къуралады!

* * *

Агъаз дертин унутмаз.

* * *

Агъаз юйю – хунада.

* * *

Агъаргъан сакъал къара болмаз,
Бителген жара жара болмаз.

* * *

Агъач аякъда аш санга ашмыды?
Алтын аякъда аш андан башмыды?

* * *

Агъач ёзегинден чирийди.

* * *

Агъач тауукъ агъач къуртну къурутур.

* * *

Агъачны къыйынлысы
Тирменнге къакъгъыч болур.

* * *

Агъачы алашады,
Алмасы тамашады.

* * *

Агъая къураMATны жасайды,
Кийим хурайMATны жасайды.

* * *

Агъы жокъ къарачайлы
Токъ болмаз къара чайсыз.

* * *

Адам – дунягъа къонакъ,
Жаны уа – санына къонакъ.

* * *

Адам адамны юйретир,
Жашау аланы тюзетир.

* * *

Адам иште къарыу табар,
Ишсиз турса, ауруу табар.

* * *

Адам кёрююн кёрмей,
Кёрюне кирмез.

* * *

Адамгъа бергенинги айтмай бер,
Аманнга бергенинги айтып бер.

* * *

Адамгъа – жаны татлы,
Жанына – саны татлы.

* * *

Адамгъа кёре – жууугъу.

* * *

Адамлагъа табынма,
Жардам ала, жалынма.

* * *

Адамлыкъны атдынг –
Аманлыкъгъа батдынг.

* * *

Адамны аузуна гузаба чапма,
Жууапха ашыгъып, тилинги къапма.

* * *

Адамны жылыуу – бетинде,
Элни намысы – адетинде.

* * *

Адамны сёзю – адамны ёзю.

* * *

Адамны ышандырма,
Ышандырсанг, сындырма.

* * *

Адет билген – адетге кёре,
Билмеген а – адепге кёре.

* * *

Ажаллы къаргъа къуш бла ойнар.

* * *

Аз ашым – тынч башым.

* * *

Аз къойну къойчусу эт сатмаз,
Жарлы юйню иеси бет тапмаз.

* * *

Аз сёлеш, кёп тынгыла,
Аз айтхандан кёп ангыла.

* * *

Азанчыдан – къазанчы ахшы.

* * *

Аздан азап кетмез.

* * *

Азны аяrsa – кёпню жояrsa.

* * *

Азыгъы аз алгъа къабар,
Аты азгъын алгъа чабар.

* * *

Азыгъы жокъну
Азгъынлыкъ жокълар.

* * *

Айбат сёзюнг татлы кёрюнюр,
Айгъакълау сёз къаты кёрюнюр.

* * *

Айда келген – айтхылыкъ,
Кюнде келген – кюлкюлюк.

* * *

Айдан келсенг – бал аякъ,
Кюнден келсенг – тал таякъ.

* * *

Айлы къатын – къартдан сыйлы.

* * *

Айраннга суу къош,
Телиге жол бош.

* * *

Айранны жаны – къорлукъ,
Тюзлюкню жолу – зорлукъ.

* * *

Айранны уртлагъан къутулду,
Жугъусун жалагъан тутулду.

* * *

Айта билген айтышыр,
Артыкъ айтхан къатышыр.

* * *

Айтдым эсе, къайтдым.

* * *

Айтсанг, сёз чыгъар,
Тюртсенг, кёз чыгъар.

* * *

Айтышыудан – атышыугъа.

* * *

Айырылгъан азар,
Къошулгъан озар.

* * *

Айыу бала айыугъа ай кёрюнюр.

* * *

Айыудан къачсанг – сыртха кёнделен.

* * *

Айыуну кёре тургъанлай,
Ызын ызлагъанча.

* * *

Айыуну тюбемей кесине,
Оноу этеди терисине.

* * *

Акъдан къара болмаз, сакъда жара болмаз.

* * *

Акъыллыла кенгеширле,
Акъылсызла демлеширле.

* * *

Акъылы азны – дауу кёп.

* * *

Акъылы бар эссиз туююдю.
Эгечи бар ёксюз туююдю.

* * *

Аллах жууукъ берди,
Шайтан жаулукъ берди.

* * *

Алынг – таугъа,
Малынг – жаугъа.

* * *

Алтын этегинге башым – къонакъ.

* * *

Алынган элден къоркъмаз.

* * *

Алынган элни къаратыр.

* * *

Алынган юйюн чачар.

* * *

Алыннганны алдама.

* * *

Алыннганны аллына чапма.

* * *

Амал билген – кеси малчы,
Билмеген да – анга жалчы.

* * *

Амал билген – амал бла,
Амал билмеген – аман бла.

* * *

Амал жокъгъа такъал бар.

* * *

Амалгъа такъалны жалгъасанг,
Ишинг бир да къалмаз алгъасап.

* * *

Амалсыз эсе эр,
Шагъырейлик излер.

* * *

Аман адам бла сен
Жаннетге да жортма.
Иги бла эсенг,
Жаханымден да къоркъма.

* * *

Аман адам этегингден тутса,
Этегинги кес да кет.

* * *

Аман азыгъын ташада къабар.

* * *

Аман атынгы – жалы узун,
Аман къатынны – тили узун.

* * *

Аман ит уручу кетсе юрюр.

* * *

Аман киши адамла бла жау болур,
Хар бир иши башына къажау болур.

* * *

Аман киши жау болур,
Хар бир иши дау болур...

* * *

Аман къатын
Жилянны ининден чыгъарыр.

* * *

Аман къатын кюлюучю болур,
Кюлде гыржыны кюйюучю болур.

* * *

Аман къатын тон бичер,
Ол да тотурда битер.

* * *

Аман къатынны билген ашы как болур,
Как бишеригин сакълагъан да къакъ болур.

* * *

Аман къыз барыр жерин сайламаз,
Аман къатын иги эрин сыйламаз.

* * *

Аман малчы малдан къачар.

* * *

Аман онгса, онгдурмаз.

* * *

Аман тил артыкъ бармакъчады:
Кессенг, ачытады,
Кесмесенг – апчытады.

* * *

Аман тонун тойда сыйырыр.

* * *

Аман тюшюнг жомакъ болсун,
Къонакъ юйюнг омакъ болсун.

* * *

Аман хансны тамыры – терен.

* * *

Аман хапар адамны жолда табар.

* * *

Аман чанка жолда табылыр,
Жолукъсанг, эшигинг жабылыр.

* * *

Аман ылыкъ малсыз этер,
Аман кыылыкъ амалсыз этер.

* * *

Аман эшек хуна ояр,
Аман киши къатын къояр.

* * *

Аман эшекни юйге бур –
Жууукъ жетгенлей а, жортур.

* * *

Аманатха – хыянат.

* * *

Аманлада – бири ахшыракъ,
Ахшылада – бири башхаракъ.
Экиси да – бири биринден
Бир аз-мазгъа къашхаракъ.

* * *

Аманлыкъны терк унут,
Игиликни эде тут.

* * *

Аманлыкъчыны шагъаты – анты.

* * *

Аманнга игилик этген –
Итге чабыр тикген.

* * *

Аманнга мал берме,
Игиге ал берме.

* * *

Аманны аман бла къуума,
Къаннны къан бла жуума.

* * *

Аманны ат артына миндирсенг – кёпчекге дер.
Кёпчекге минсе, къызынгы тилер.

* * *

Аманны тили таш жарыр,
Таш жармаса да, баш жарыр.

* * *

Ана берген – сют бла тил,
Ата берген – журт бла тин.

* * *

Ана кёлю – балада,
Бала кёлю – талада.

* * *

Ана кёлю – бешикде,
Бала кёлю – эшикде.

* * *

Ана тилин унутхан
Эм азындан телиди.

* * *

Анасы махтагъанны алма,
Тийреси махтагъандан къалма.

* * *

Анасына тынгыламагъан къызны
Къайдан болсун бети, ырызы?!

* * *

Анда бол, мында бол,
Балдыражюзде юйде бол.

* * *

Антсызны ант тыймаз.
Эфендиден чыр чыкъмаз.

* * *

Аппа билген – тыбына.

* * *

Ара жибин къаты этсек,
Къыл кёпюрден ётер эшек.

* * *

Аралары да юзюлмейди,
Суулары да сюзюлмейди.

* * *

Ариу – кёзге, акъыл – сёзге.

* * *

Ариу къанат къазгъа керек,
Ариу къылыкъ къызгъа керек.

* * *

Ариу сёзде ауруу жокъ.

* * *

Ариу сёзюнг – жанынга азыкъ,
Осал сёзюнг – башынга къазыкъ.

* * *

Ариу шинли кёзюнгю алдар,
Ариу тилли кёлюнгю алдар.

* * *

Аркъасы бауур – къолунда жауур.

* * *

Артмакъгъа – такъмакъ,
Акъмакъгъа – чакъмакъ.

* * *

Артыкъ атлам нюзюрюнге жууукъ этер,
Артыкъ сёзюнг эшитгенни сууукъ этер.

* * *

Артына баргъанны къатына барма.

* * *

Ары – оракъ, бери – чалгъы,
Кюлге – кюрек, тириге – талкъы.

* * *

Арыгъан чанка орамда табылыр,
Аны алгъанны эшиги жабылыр.

* * *

Арыкъ атны къууаласанг, туу болур,
Семиз атны къууаласанг, суу болур.

* * *

Арыкъ жерде ёсюм жокъ,
Эринчекде болум жокъ.

* * *

Арыкъ этден татыу жокъ,
Жарыкъ бетден сатыу жокъ.

* * *

Арып-талып, къыйынлыкъда бюгюлме,
Жашаудан, жанынг саулай, тюнгюлме.

* * *

Асылдан – арба бла,
Игиден – марда бла.

* * *

Асыллыдан саугъа къалыр,
Асылсыздан къаугъа къалыр.

* * *

Асыллыны сёзю – дарман,
Асылсызны сёзю – арман.

* * *

Асылсыз атха минсе, атасын танымаз.

* * *

Асылсыз табын айта билмез
Не да тобагъа къайта билмез.

* * *

Асылсызгъа адеп жоқъ,
Акъылсызгъа себеп жоқъ.

* * *

Асыры бек чапма – абынырса,
Артыкъ уллу къапма – къарылырса.

* * *

Асыугъа игилик –
Хар кишини ишиди,
Жарсыулугъа игилик –
Эр кишини ишиди.

* * *

Ат – белинден,
Эр – кёлюнден.

* * *

Ат – белинден, жигит – кёлюнден.

* * *

Ат – миннгенники,
Тон – кийгенники.

* * *

Ат аягъан бет тапмаз.

* * *

Ат аягъы тай басмаз.

* * *

Ат бергенни хант берген озар.

* * *

Ат болса, жегерге жүген керек,
Жүген болса, жерлерге иер керек,
Иер болса уа, минерге эр керек.

* * *

Ат жалкъасыз болмаз,
Ныгъыш а – халкъсыз.

* * *

Ат кезиуюне жетмей,
Юч жыл болгъунчу жекме.

* * *

Ат кёрмеген уруп-түюп атлатыр,
Къой кёрмеген къуууп-сюрюп отлатыр.

* * *

Ат кишнер, ач эснер.

* * *

Ат чырайы – хоралыгъы,
Адамныкъы – къолайлыгъы.

* * *

Ата – билек, ана – жүрек.

* * *

Ата барда, жашым, эл таны,
Ана барда, къызым, эр таны.

* * *

Ата журтну къоругъан озар,
Къорумагъан тозар.

* * *

Ата жууукъ жау болмаз.

* * *

Атала сёзю – акъылны кёзю.

* * *

Атасына улу – эгер,
Аппасына – уллу нёгер.

* * *

Атлыны – хуржуну татлы.

* * *

Атны алсанг – берлакъдан,
Къатын алсанг – арлакъдан.

* * *

Атны аш бла къыздырма,
Суу ичире, сызгъырма.

* * *

Атны бурсанг бурунун,
Унутур жауурунун.

* * *

Атны жазыгъы жоргъа болур.

* * *

Атны игиси – къабакъда,
Адам игиси – жомакъда.

* * *

Атны къатында эшек да тагъылады.

* * *

Атны къыйынлысы жоргъа болур.

* * *

Атны мажалы – тарпан.

* * *

Атха къамичи урууунг къалайды –
Жолунгу да къорауу ма алайды.

* * *

Атха минсе – ата унутхан,
Атдан тюше – атын унутхан.

* * *

Атха эшек деме,
Тоннга тешек деме.

* * *

Аты – айран,
Кеси – дарман.

* * *

Аты – жууукъ, кеси – сууукъ.

* * *

Аты бирни – анты бир.

* * *

Атынг болса, шаулуху болсун,
Къатын болса, саулугъу болсун.

* * *

Ауананы ауанасы болмайды,
Малны адам хауасы болмайды.

* * *

Ауругъан кюлгенни суймез,
Кёлюн жарытсанг а, сюрмез.

* * *

Ауругъан сорукъмай,
Ауруу сорукъмаз.

* * *

Ауругъаннга – кийик саулукъ,
Жетген къызгъа – чилле жаулукъ.

* * *

Аууз – буруу, сёз – жел уруу.

* * *

Аууздан – чечен,
Къолундан – бечел.

* * *

Ауузлары – элия балта,
Башларына – Аллахдан хата.

* * *

Ауузунда – билямукъчукъ,
Кёзюнде – жилямукъчукъ.

* * *

Ауур аякъ тап басар,
Женгил аякъ как басар.

* * *

Ахча алсанг, санап ал,
Алтын алсанг, сынап ал.

* * *

Ахча санаргъа суюген
Шуёх чакъырмаз юйге.

* * *

Ахшы атлы – ат тизгининден,
Ахшы къатын – юй тизгининден.

* * *

Ахшы жаш – къойда,
Эрке жаш – тойда.

* * *

Ахшыгъа махтаунг жарашыр,
Башханы махтасанг, ажашыр.

* * *

Ахшыгъа сырт бурма, жарлыды деп,
Аман бла чырт турма, барлыды деп.

* * *

Ахшыгъа тукъуму сорулмаз,
Осалны тукъуму къорумаз.

* * *

Ахырат азабындан –
Дуния намысы кючлю!

* * *

Ач не жеймез,
Токъ не демез.

* * *

Ач эсенг – тишле,
Жарлы эсенг – ишле.

* * *

Ачны токъ билмез.

* * *

Ачха къазан такъдырма,
Жутха отну жакъдырма.

* * *

Ачы бла татлыны татхан билир,
Узакъ бла жууукъну чапхан билир.

* * *

Ачыкъ сёзюнг ачыкъ болур,
Бек ачитсанг, къачы болур.

* * *

Ачыуланма, ачыуланма,
Ачыулансанг – урушурса.
Чалман юйюнгю сюртмесенг,
Сууукъ келсе – къурушурса.

* * *

Аш бермесенг да, къаш бер.

* * *

Ашап тоялмагъан жалапмы тояр?

* * *

Ашаса да – бёрю, ашамаса да – бёрю.

* * *

Ашасанг – акъырын болуп,
Сёлешсенг – айтырынг болуп.

* * *

Ашда – бёрю, иште – ёлю.

* * *

Ашлыкъ да жарлы этеди,
Ачлыкъ да жарлыгъа жетеди.

* * *

Ашны татыуу – аш бергенден,
Ахшы сатыуунг – къаш бергенден.

* * *

Аштапар хантчы болур,
Ётюрюкчю антлы болур.

* * *

Аякъланы жылы эт да,
Бузламазла жаякъ-бет да.

* * *

Бедишли – бедишге уста.

* * *

Бёрю – атар бёркюнден.

* * *

Билеги кючлю – бирден онглу,
Билими кючлю – мингден онглу.

* * *

Бир кёзюнг бла жукъла,
Бир кёзюнг бла жокъла.

* * *

Бир кечеге – къойну буту,
Экинчиге – къуру журту.

* * *

Бир териден тон чыкъмаз,
Минг телиден онг чыкъмаз.

* * *

Биреу сюеме дей, кесин суюдюре,
Биреу тюеме дей, кесин тюйдюре.

* * *

Биреу суююп билир,
Биреу куююп билир.

* * *

Биреуге – бюйре.

* * *

Бирикген жыйын озар,
Биригалмагъан тозар.

* * *

Бирликден юркмеген элинг
Кишиге бюкмейди белин.

* * *

Бозаны жалданы болур,
Базарны алдамы болур.

* * *

Болумлу бий – юлгюлю,
Болумсуз бий – кюлкюлю.

* * *

Гумулжук арый да билмез,
Ишинден жарый да билмез.

* * *

Душманнга сатылма,
Телиге къатылма.

* * *

Дыгаласчы эшегине ат иер салыр,
Эшек а, анга къарамай, эшеклей къалыр.

* * *

Ёгюз – керти да ортакъ,
Ёлсе, эти да – ортакъ.

* * *

Ёгюз боюнсаны кёрсе, ийнекме дей эди,
Челекни кёрсе, ёгюзме дей эди.

* * *

Ёзденни – эки нёгери:
Миннген аты бла эгери.

* * *

Ёксюз къызны кёлю жокъ,
Ёксюз къызны тёрю жокъ.

* * *

Ёлген уянмаз, бетсиз уялмаз.

* * *

Ёлюнг бар эсе – жерге,
Къызынг бар эсе – эрге.

* * *

Ёсюю – тюе,
Акъылы – тюйме.

* * *

Ётден ётмей, ётлю бол!

* * *

Ётер суу тагыды,
Нёгер излер дагъыда.

* * *

Жабагъы да жюндю,
Ауруула да тюндю.

* * *

Жалкъау атын излегинчи,
Аны жерлегинчи,
Анга ёрлегинчи,
Жаяу жетерик жерине жетер.

* * *

Жалчыны жалын
Бер да, ал жанын.

* * *

Жангыны табалама
Деп, эскини табанлама.

* * *

Жаныуарла бийи – аслан,
Къарыуу кёпню – сыйы аслам.

* * *

Жаныуарны да къаны бар,
Къаны барны уа жаны бар.

* * *

Жараулу кърч тонкъаймаз,
Аяулу кюч таркъаймаз.

* * *

Жарашдыргъан – сууаплы,
Талашдыргъан – жууаплы.

* * *

Жарлы юйню сютю ачымаз,
Барлы юйню сюдю апчымаз.

* * *

Жарлылыгъын жашыргъан байынмаз,
Къолайларын жашыргъан айнымаз.

* * *

Жарлыны – анты,
Байны – шагъаты.

* * *

Жарлыны жалын жаламиш жалар.

* * *

Жарсыу берсе къадар,
Берир хорлар мадар.

* * *

Жарты айны жарыгъы да – жарты.

* * *

Жарыкъны саны – женгил,
Жаны – жингил.

* * *

Жасакъ марда билген – оноучу,
Андан чыкъса – элин тонаучу.

* * *

Жастыгъынгдан саулукъ чыкъсын,
Аурууланы саулай жыкъсын.

* * *

Жау аллында ёлмеген
Бау аллында ёлюр.

* * *

Жау жокъда – батыр кёп,
Дау жокъда – акъыл кёп.

* * *

Жаун ызы – жабалакъ,
Тоба ызы – тобалакъ.

* * *

Жаш – жашаугъа къызына,
Къартны жолу – ызына.

* * *

Жаш келсе тойгъа – тепсерге,
Къарт келсе – оноугъа, тепсиге.

* * *

Жашау жолу юлгюлю,
Осуяты кюлкюлю.

* * *

Жашауу – жалтурда,
Ашауу – халжарда.

* * *

Жашда – къызыу аякъла,
Къызда – къызыл жаякъла.

* * *

Жеринде тургъан абынмайды,
Аузун тыйгъан жангылмайды.

* * *

Жерк чыкъды, жерк чыкъды,
Жаз келгенлей, терк чыкъды.

* * *

Жибек кири жууулса кетер,
Жюрек кири ууулса кетер.

* * *

Жигерни жарсыуда сор,
Жигерликге насып къор.

* * *

Жигерни саны – гыртчы,
Чемерни иши – жырчы.

* * *

Жигит къала бузупду,
Къоркъакъ къайда бугъупду!

* * *

Жигитни – жютю кёзлери,
Матухну – дуппур сёзлери.

* * *

Жокъдан бар болур,
Бардан жокъ болур.

* * *

Жокъну бар этген, барны кар этген.

* * *

Жолда къоян жапхакъ ючюн
Ёгюз артыкъ салмаз кючюн.

* * *

Жолдан чыкъгъан ёзден жыйын
Хар бир жашны сакълар сыйын.

* * *

Жолдашны жолдаш жолунда таныр,
Чемерни чемер къолундан таныр.

* * *

Жолоучу – узакъгъа,
Жалаучу – тузакъгъа.

* * *

Жолоучу эсенг, кёп жатма,
Юйюше эсенг, кёз жапма.

* * *

Жолу узун ажашмаз,
Къолу узун ажашыр.

* * *

Жомакъ жашны жолгъа салыр.

* * *

Жохар темир чакъгъыч болур,
Бокъур агъач къакъгъыч болур.

* * *

Жубуран чаба турса,
Будай бахчала талкъ болурла,
Жау чаба турса,
Башха-башха элле халкъ болурла.

* * *

Жукъучу – насындан бугъуучу.

* * *

Журтсуз адам – къутсуз адам.

* * *

Журтха жумуш этмеген –
Муратына жетмеген.

* * *

Жутха тоюм-жоюм да жокъ.

* * *

Жылкычы атын таныр,
Къагъытчы хатын таныр.

* * *

Жылы кийим сан жылытыр,
Жылы сёзюнг жан жылытыр.

* * *

Жюгю аз болса, эшек чочууукъ болур.

* * *

Заман дегенинг – от кибик,
Темир ашагъан тот кибик.

* * *

Зар ашынгы да ашар,
Башынгы да сатар.

* * *

Иги келин – жютю кёзлю,
Аман келин – жютю сёзлю.

* * *

Иги келсе – саугъа бла,
Аман келсе – къаугъа бла.

* * *

Иги къатын ийнени ийнек этер.

* * *

Иги къатын хомух эрин эр этер,
Аман къатын иги эрин сер этер.

* * *

Иги сёз къарыу берир,
Аман сёз ауруу берир.

* * *

Иги шорпа чырлы болур,
Керти къууанч жырлы болур.

* * *

Иги эсе тойда къобузчу,
Кёп болур тепсерге къобуучу.

* * *

Иерни кюмюшю бла махтанма,
Атынгы жюрюшю бла махтан.

* * *

Иймансыз суугъа батып бара,
Аллахны атын айтып бара.

* * *

Ийнар айтсанг, чепкен кирир,
Айталмасанг, четен кюлюр.

* * *

Ийнеден ийнеклик эт,
Мюлкюнге иелик эт.

* * *

Ийнени урлагъан да – уручу,
Ийнекни урлагъан да – уручу.

* * *

Илкер батмай, танг атмаз,
Жаш бел къатмай, таш атмаз.

* * *

Ингирде эл ташлама,
Кечеде иш башлама.

* * *

Исси – жан къалдырмаз,
Сууукъ – сан сындырмаз.

* * *

Исси кюнде – суу себеп,
Сууукъ кюнде – къуу себеп.

* * *

Ит – тойгъан жерине,
Эр – туугъан жерине.

* * *

Ит иеси – суйген жерге,
Бёрю – къарын сурген жерге.

* * *

Ит озгъаннга чабар,
Къозугъанны къабар.

* * *

Ит юрген юйге элтир,
От жарыкъ тюзге элтир.

* * *

Ит юреди, жел сюреди.

* * *

Ичги аллы – къууана,
Ахырында – дууана.

* * *

Иш аллы къаты болса,
Ахыры татыу болур.

* * *

Иш къылыгъын билмеген
Ит ылыгъын кёрюр.

* * *

Ишекли ийирилген халы,
Ишек жокъду, юзюлюп къалыр.

* * *

Иши – керек, кеси – эрек.

* * *

Ишин ойлап этмеген –
Жетишимге жетмеген.

* * *

Ишинги кёлюнг бла башла,
Ашынгы тёлюнг бла аша.

* * *

Ишлеген балта тот болмаз.

* * *

Ишлеген озар, ишлемез тозар.

* * *

Ишлегенни – кёлю жарыкъ,
Ишлемезни – кёлю арыкъ.

* * *

Ишлемеген арымаз,
Не солуп да жарымаз.

* * *

Ишлемеген тишлемез.

* * *

Ишлеп алгъанынг тюк болур,
Ёнкюч алгъанынг жюк болур.

* * *

Ишлеп ишден тоймаз,
Ишин чийсил къоймаз.

* * *

Ишни аллы – къыйын,
Ахыры уа – сыйынг.

* * *

Ишни аллы къууалар,
Ахырында къууаныр.

* * *

Ишни аманы жокъ,
Ишни амалы бар.

* * *

Ишни аягъына жетмей,
Бир да женгиллик этме.

* * *

Ишни билир ючюн, жылынг да аз,
Унутургъа уа ай да кёп болмаз.

* * *

Ишни кёлсюз башлама,
Башлап, кёлден ташлама.

* * *

Ишни эки хыры – аллы бла ахыры.

* * *

Ишни эте – кёзюнг токъ,
Ишинг бите – кёлюнг токъ.

* * *

Ишни эте да билмеген,
Къоюп кете да билмеген.

* * *

Как болмаса, къалакъ калак болур.

* * *

Калак ёсген ит къой кесер.

* * *

Каска жайда чынгар жырлар,
Къышда уа ол сынгар жиляр.

* * *

Кебекни – желгеча,
Бернени – элгеча.

* * *

Кёбю болгъан жоюп да къояр,
Кёлю болгъан аздан да тояр.

* * *

Кёгет – кёлге, келбет – кёзге.

* * *

Кёгет байлыкъ – бир айлыкъ.

* * *

Кёзю жарыкъны – кёлю жарыкъ.

* * *

Кёзден кетген кёлден кетер.

* * *

Кёзлеринги сюзмей сёлеш, къызым,
Сёзлеринги сюзюп сёлеш, жашым.

* * *

Кезлеу кезлеуге суу бермез.

* * *

Кёзю озгъан абыныгучу болур,
Эси озгъан къабыныгучу болур.

* * *

Кёзюнг – къабакълы,
Бийге – табакълы.

* * *

Кёзюне къарама да, сёзюне къара.

* * *

Кёл кёрмей, кёз кёрмез.

* * *

Келбет жерде – берекет.

* * *

Келбет кёрсенг, акъыл сорма.

* * *

Келген келсин ахшы къолгъа,
Кетген кетсин ахшы жолгъа.

* * *

Кележекге къылдан кёпюр тизилир,
Кетежекге темир шынжыр юзюлюр.

* * *

Келечи – жумуш бла,
Душманынг – уруш бла.

* * *

Келечиге жаз тил керек,
Тёречиге баз тил керек.

* * *

Келинин сыйламаса ана,
Келин да сый бермейди анга.

* * *

Кёлсюз оноу этгинчи,
Таукел таудан ауар.

* * *

Кёлсюзден сёзсюз тууады.

* * *

Кёлю бичакълайды,
Къолу уа къучакълайды.

* * *

Кёлюнг – таза,
Сёзюнг – маза.

* * *

Кёлюнгдеги – кёзлерингде.
Акъялдагъы – сёзлерингде.

* * *

Кёмюр бошду отсуз,
Къарыу бошча ётсюз.

* * *

Кенгеш болса, кемлик къурур,
Болмаса уа, тенглик къурур.

* * *

Кенгеш болса, кемлик къурур,
Башха тюрлю тенглик къурур.

* * *

Кёп жайылса, жоқъ табылыр.

* * *

Кёп сайлагъан чёп сайлар.

* * *

Кёпню кёрген терк сейирсинмез,
Азны кёрген тынч юйюрсюнмез.

* * *

Кёпчюлюк деп, терс атлама,
Эл терс этсе, сен къатлама.

* * *

Кёпюр салгъан алгъа ётер,
Чунгур къазгъан анга кетер.

* * *

Кёрген кёргенин айтыр,
Дюрген бергенин айтыр.

* * *

Кёргенинг – такъялгъа,
Билгенинг – акъялгъа.

* * *

Керек болса, таулу киши
Жетеуленни этер ишин.

* * *

Керек туююдюле мёлек балала,
Хар кимге да ёз баласы – багъалы.

* * *

Кёрмеген кёрсе, кёрпе тонда чёп излер.

* * *

Керти адам – асыл адам,
Дертли адам – пасыкъ адам.

* * *

Керти адам керти айтыр,
Дертли адам дертин айтыр.

* * *

Керти байлыкъ жерди,
Къалгъан бары желди.

* * *

Керти сёз таш жарыр,
Ётюрюк баш жарыр.

* * *

Керти сёз төреди,
Тёрдегин да кёреди.

* * *

Керти сёзге багъа жетмез,
Жалгъан сёзюнг алгъа элтмез.

* * *

Керти сёзню ёзден айтыр,
Къыйдырмайын кёзден айтыр.

* * *

Кёсе къаралыгъын билмез,
Тели арыгъанын билмез.

* * *

Кеси элингде – билиминг бла,
Киши элинде – кийиминг бла.

* * *

Кесим дерге эркинсе,
Элим демей а, кимсе?

* * *

Кесинги токъгъа,
Душманны жокъгъа санама.

* * *

Кесине жау кесине тау кёрюнюр.

* * *

Кете билмеген къайтыучу болур,
Эте билмеген айтыучу болур.

* * *

Кёчюп келген юй салыр,
Къачып келген бой салыр.

* * *

Кийиз – жерим, жыжым – жүгеним.

* * *

Кийик марагъан тозар,
Малгъа къарагъан озар.

* * *

Кийими хузум – зыккыл,
Ашамы хузум – дыккыл.

* * *

Ким – ашы бла, ким – башы бла.

* * *

Ким – эли бла, ким – бели бла.

* * *

Кимни – тили, жыртхан тиши онглу,
Кимни – къолу, тутхан иши онглу.

* * *

Кимни кёзю сокъур,
Кимни кёлю сокъур.

* * *

Кимни къоду толу малы болур,
Кимни къупша-къуру жалы болур.

* * *

Кимни суугъа секиртир жазыу,
Кимни сыйлап эсиртир жазыу.

* * *

Кирип келди, бушман болуп,
Тоюп кетди, душман болуп.

* * *

Къадалмагъан, насып аулай, терлемез,
Терлеменген насып таугъа ёрлемез.

* * *

Къадарны тюшюнг ачар,
Мадарны кючюнг ачар.

* * *

Къазан аууз жыйылмаз,
Озгъун аууз тыйылмаз.

* * *

Къазанда болса, чолпугъа илинир;
Башында болса, сёзюнгден билинир.

* * *

Къазауатха – атлы,
Аманатха – антлы.

* * *

Къайгъы аллы – талгъыр,
Ахыры уа – айгъыр.

* * *

Къайгъысы жокъ къара суудан семирир,
Къайгъылыны къара эмчек кемирир.

* * *

Къайыкъны къалагъы жюрютеди,
Къыйыкъны къыйынлыкъ тюзетеди.

* * *

Къалтырагъан бары да къатын болмаз,
Жылтырагъан бары да алтын болмаз.

* * *

Къамагъа къын керек,
Балагъа тын керек.

* * *

Къаманы къыны сакълар,
Сабырны тыны сакълар.

* * *

Къамиш шууулдар, къая гюрюлдер.

* * *

Къандесим, къандесим!
Къайда къалды эсим?

* * *

Къаны бузукъ – саны бузукъ.

* * *

Къап болмагъан жерде жан болмайды.

* * *

Къапталдан – кёлек жууукъ,
Кёлекден – мёлек жууукъ.

* * *

Къапхын къазандан къапхан азар.

* * *

Къар болмаса, сууукъ болмаз,
Кар болмаса, жууукъ болмаз!

* * *

Къар жауады, борайды,
Ханны неси къорайды.

* * *

Къар тюбюнден жанкъоз чагъар,
Аязчыкъгъа тѣзмез, агъар.

* * *

Къара жерге аман айтма,
Къалмазса сен, ары къайтмай.

* * *

Къара къушну уясы къуру болмаз.

* * *

Къара кюч бла махтаннгандан эсе,
Къара иши бла махтаннган – эсли.

* * *

Къара илячин къартайса,
Къаргъалагъа аш болур.

* * *

Къара малны териси кючлю болады,
Ат керекге, жипге юлюшлю болады.

* * *

Къара сууну бокълама,
Тыяр тауну жокълама.

* * *

Къара толу къой къорар болса,
Къотур улакъ башчы болур.

* * *

Къарагъанны марагъан озар.

* * *

Къарай кетсенг, тюй битер,
Къалай кетсенг, юй битер.

* * *

Къарачайны ёзенлери –
Жер байлыкъны гёзенлери.

* * *

Къаргъа тюзетир,
Мыллыкга тюз элтир.

* * *

Къарлы жерни къары эрир,
Малы барны малы ёлюр.

* * *

Къарны башын къар алыр,
Ханны башын хан алыр.

* * *

Къарт адамны алдагъан
Къартлыкъда тапмаз дагъан.

* * *

Къарт бабасны сакъалындан окъ ётдю,
Акъ тюклеринден бирин жокъ этди.

* * *

Къарт кёргенин айтыр,
Жаш кёлдегин айтыр.

* * *

Къарт къартайды – журт таркъайды.

* * *

Къартдан – акъыл,
Жашдан – такъыл.

* * *

Къартны башы – чал,
Айтхан сёзю – бал.

* * *

Къартынгы сыйы болмаса,
Жашынгы намысы болмаз.

* * *

Къарыны токъ – къайгъысы жокъ.

* * *

Къарыулугъа кюч къарымаз,
Хыйлачыгъа иш жарымаз.

* * *

Къарыусуз адам лагъымчы болур.

* * *

Къатапаны тюгю тюшсе да, тюбю къалыр.

* * *

Къатхан тулукъ ёре турур.

* * *

Къатын бла оноулашма,
Оноулашдынг – даулашма.

* * *

Къатын тили озмасын,
Эр да къолун созмасын.

* * *

Къатындан сор да, билгенингча эт.

* * *

Къатынны къанаты – эри,
Эрини къанаты уа – эли.

* * *

Къачхан къоянны кёрюп табанын,
Гузаба салма отха табаны.

* * *

Къачхынчы не алчы болур,
Не жалчы болур.

* * *

Къачхынчыны – арпа къуууту,
Кёчгюнчюню – артыкъ умуту.

* * *

Къаш бермей, аш берме.

* * *

Къашыкъ ашым – даусуз башым.

* * *

Къая къызы – къарылгъач.

* * *

Къаядан тюшген – чууалгъа,
Тилингден тюшген – ауулгъа.

* * *

Къобуз кълюнгю апчытмаз,
Харсынг кълунгу ачытмаз.

* * *

Къодан толу къой къырылса,
Къотур улакъ – башчы.

* * *

Къозулукъда тоюнмагъан
Къойлугъунда тоюнмаз.

* * *

Къойла одалгъа синнгенча.

* * *

Къойну игиси – туумакъ,
Эчкини игиси – чунакъ.

* * *

Къойну бёрю ашаса да,
Жарысы кълалыр.

* * *

Къойну шешиси – хычинни бешиси.

* * *

Къойну юсю – жюн харекетли,
Ичи уа – бютюн берекетли.

* * *

Къл тийирилмей, жюн ийирилмеди.

* * *

Къллай иш эт, эринмейин,
Ишинг чола кёрюнмейин.

* * *

Къолайсыз жашаугъа да ыразы бол,
Аманласанг – къандырыр, хазыр бол.

* * *

Къолда байлыкъ хаухду,
Кёлде байлыкъ хакъды.

* * *

Къолда жокъгъа жолда чапхын,
Эсде жокъну къайдан тапхын?!

* * *

Къолну сырты бла жалкъау ишлер,
Къол аязгъа да самаркъау тюшер.

* * *

Къолу ачыкъны – жолу ачыкъ.

* * *

Къолунгда болса, жууукъ да –кёп.

* * *

Къонагъынг бла даулашма,
Келечи бла къаугъа ачма.

* * *

Къонакъ – къойдан жууаш.

* * *

Къонакъда айтырыгъынгы унутма,
Къонакъдан къайтырыгъынгы унутма.

* * *

Къонакълагъа – аш керек,
Алгъаракъ – кёз-къаш керек.

* * *

Къоркъа эсенг – атма,
Атхан эсенг – къоркъма.

* * *

Къоркъакъ бир кюн бир уялыр да,
Жюрегинде аслан уяныр...

* * *

Къоркъакъ къоркъуууна тюбер.

* * *

Къоркъакъны – кёзю уллу,
Телини – сёзю уллу.

* * *

Къоркъакъны сёзю айтыр,
Сёзю айтмаса, кёзю айтыр.

* * *

Къоркъакъны юйюне дери сюрсенг, батыр болур.

* * *

Къоша тургъан къош салыр,
Ала тургъан бош къалыр.

* * *

Къошну ишин тауда тут,
Миннген атны бауда тут.

* * *

Къошуна къайгъыра билген
Къоншугъа, аргъыгъа да билир.

* * *

Къошха келди, бушман болуп,
Тоюп кетди душман болуп.

* * *

Къою кёпню – тою кёп.

* * *

Къоюндан боюннга да минер,
Боюндан къоюннга да энер.

* * *

Къоян жанын къачып сакълар.

* * *

Къул бий болса эди,
Анасын къарауаш этер эди.

* * *

Къулакъдан кёбюрёк эшитеди жүрөк.

* * *

Къулгъа оноу этдирме сен,
Бурунун кёкге жетдирмесин...

* * *

Къуллугъу къалайды деп сормай,
Къылыгъы къалайды дегенни сор.

* * *

Къумда ёсген къума болур,
Тауда ёсген тума болур.

* * *

Къундузну териси – кесинден багъалы.

* * *

Къундузну тую барсанг, жылтырай барыр.

* * *

Къургъакъ агъач – чий агъач,
Ёртен туюше – бир агъач.

* * *

Къургъакъ кёздеде жилямукъ жокъ,
Къуру сёзледен биямукъ жокъ.

* * *

Къуртну башы – телче.

* * *

Къурудан – къуйрукъ ахшы.

* * *

Къутургъан ит иесин танымаз.

* * *

Къутургъандан къутулгъан –
Ариу сёзде тутулгъан...

* * *

Къутурлукъ ит къулакъ излер.

* * *

Къууанч жырларгъа юйретир,
Бушуу жияргъа юйретир.

* * *

Къууанчдан бушуу да чыгъады,
Чыкъса, къууанчны да жыгъады.

* * *

Къуш – кёкню чууагъына,
Къуллугъу – чууанагъа.

* * *

Къушну хыйлачысы – чакъынжик,
Сабийни лагъымчысы – чагъыдий.

* * *

Къушха – къонуш багъалы,
Къошха – къоншу багъалы.

* * *

Къыз ёссе – юйге жут,
Жаш ёссе – юйге къут.

* * *

Къыз намысы бла ойнагъан –
Кесини сыйын тонагъан.

* * *

Къыз сабий атлай билсин,
Ариу хал къатлай билсин,
Ауратын жаба билсин,
Олтура-къоба билсин,
Аш-сууну бере билсин,
Юй жумуш кёре билсин.

* * *

Къыза барса, таш да чартлайды,
Къыз терсейсе, жаш да чарлайды.

* * *

Къызгъа сёзю болгъан улан,
Абезехге къысха уулан.

* * *

Къызгъанч, жоймайын, ахчасын къалау этер,
Кюбюрде кюе ашаса, къалай этер?!

* * *

Къызны игиси – къундуз кибик,
Жашны игиси – жулдуз кибик.

* * *

Къызны халисин билмей,
Чырайына терилме.

* * *

Къыйналгъан да – къул,
Къуру къалгъан да – къул.

* * *

Къыйсыкъ ишинг тайгъакъ болур,
Къыркъ жылдан да айгъакъ болур.

* * *

Къыйын кюнде бюгюлме,
Жашауунгдан тюнгюлме.

* * *

Къыйын кюнде нёгерин атхан –
Ол болмазмы нёгерин сатхан?!

* * *

Къыйынлыны къаргъышы жетер,
Насыплыны алгъышы жетер.

* * *

Къыйыр къазыгъын алгъанны
Саулай къыйылыр чалманы.

* * *

Къылыкъгъа кёре – ылыкъ.

* * *

Къылыкъны билген ылыкъны да билир...

* * *

Къылыч къынын кесмез.

* * *

Къымсыз сатыу болмаз,
Тынсыз батыр болмаз.

* * *

Къымылдап турсанг,
Аш болур – къабарса.
Къанкъылдап турсанг,
Баш ауруу табарса.

* * *

Къымылдаса – тишинг тюшер,
Къымылдасанг – ишинг бишер.

* * *

Къыралны жаудан сакъла,
Жанынғы жолдан сакъла.

* * *

Къыркъ киши бир жанына,
Къыйыкъ киши бир жанына.

* * *

Къыстау ишден – аш тамата,
Къыз сабийден – жаш тамата.

* * *

Къыш – къарлы, жай – барлы.

* * *

Къыш келе, къанатлыла
Женуб таба кетерле,
Жылы жерледе ала
Базарларын этерле.

* * *

Къыш кюнню къысхалыгъы
Къоян къуйрукъ кибиқди.

* * *

Къыш чилледе къуу сакъла,
Жай чилледе суу сакъла.

* * *

Къыш чилледе къууну ая,
Жай чилледе сууну ая.

* * *

Къышны бети – жумушакъ,
Сыртында – зыбыр къошакъ.

* * *

Къышны бети – зыбыр,
Болмаз сырты гыбыр.

* * *

Къышха азыкъ жаз жыйылыр,
Къысха базук жаш сындырыр.

* * *

Къышха чыккырны толтур акъдан,
Чардакъны аяма сен къакъдан.

* * *

Кюз иш – жюз иш.

* * *

Кюзню жели озду,
Жерни бети тозду.

* * *

Кюйсюзню башы башчады,
Жюреги уа тюз ташчады.

* * *

Кюле-кюле, сёз чыгъар,
Ойнай-ойнай, кёз чыгъар.

* * *

Кюмюшчюню махтауу – юзюмсюз,
Хур къызлары уа аны – жюзюксюз.

* * *

Кюн – эрттенине кёре,
Иш – этгенине кёре.

* * *

Кюн да, ай да, жулдузла да
Аллаха борч төлейдиле,
Бизге да нюр төгедиле.

* * *

Кюн ёзеги – от,
Ёзден ёзеги – ёт.

* * *

Кюн – жете барса кышха,
Къоян кыуйрукъдан кысыха.

* * *

Кюн кёрмеген кюн кёрсе,
Кюндюз чыракъ жандырыр.

* * *

Кюн кыушлукъгъа жетгинчи бир жукъла да,
Жетишмейин кыалырса сен жукъгъа да.

* * *

Кюнде тойгъан – юйюн жойгъан.

* * *

Кюндюз жомакъ айтхан кёнчексиз кыалыр.

* * *

Кюнлюмде келин кюн кёрмез.

* * *

Кюнню ийген жыл акъсар.

* * *

Кюню аманны – бети аман,
Бети аманны – кюню аман.

* * *

Кюнюнг – хош, кеченг – шош.

* * *

Кюнюнгю ийсенг бош, артха кетер къош.

* * *

Кюренли ай – бары къыш.

* * *

Кюрешсенг арымай да, талмай да,
Не болса, бир кар чыкъмай къалмайды.

* * *

Кюрт юзюллюк болса –
Чыпчыкъ аягъындан.

* * *

Кюч атасын танымаз.

* * *

Кюч бойсундурур,
Акъыл ойсундурур.

* * *

Кюч неге да къарыр,
Къарый барса, арыр.

* * *

Кючлю бла кюрешме,
Бай бла сюделешме.

* * *

Кючлю кючлюню кёрсе,
Къойдан жууаш.

* * *

Кючю болгъан уруп алыр,
Кючсюз керилгенлей къалыр.

* * *

Кючюнге базмай,
Тюзлюгюнге баз.

* * *

Кючюне базынган
Жаный турмаз.

* * *

Лагъым билген – лагъымыча,
Ол билмеген а – алгъынча,

* * *

Лагъым билген лагъымын салыр,
Билмегенни билеги къарыр.

* * *

Магъанасыз ишни ариу
Кёрсенг да – башлама;
Магъаналы ишни ауур
Кёрсенг да – ташлама.

* * *

Мадар болса, къадар болур.

* * *

Мадарсыз бёрю аягъын чайнар.

* * *

Мадарсыз жангыз малын сояр.

* * *

Мадарсызны жалы болур,
Мадарлыны малы болур.

* * *

Мақъада къуйрукъ болмаз,
Чанкада къылыкъ болмаз.

* * *

Мал ашаудан тоймаз,
Жан жашаудан тоймаз.

* * *

Ол кеси – ёлежек,
Кимге не бережек?

* * *

Онглугъа къатылма – жазыкъ этер,
Онгузугъа къатылма – сыйынг кетер.

* * *

Онгузуну жаудан жакъла,
Тенгликни сёзден сакъла.

* * *

Онгузуну кёрсе, эс ташлай эди,
Онгуз бла туююшюп башлай эди.

* * *

Ондан биреу суююп билир,
Тогъузусу куююп билир.

* * *

Оноу саны жюз болур,
Ондан бири тюз болур.

* * *

Оноугъа баш керек,
Хунагъа таш керек.

* * *

Осал бичакъ къолунгу кесер,
Осал бийче жолунгу кесер.

* * *

Осал бла ашама да бал,
Асыл бла ашамай да къал.

* * *

Осал сахначы махтанып,
Сыйын туюшюрю сахнаны.

* * *

Осал тенгинг – ауананг.

* * *

Осал тукъум керек кюнде жыйылмаз,
Жыйылса да, бир оноугъа сыйынмаз.

* * *

Осал, сыйсыз нёгер
Сыйлыланы сёгер.

* * *

Оюнчу элни кюлдюрюр,
Масхара кесин тюйдюрюр.

* * *

Пакъыр кёлю такъыр.

* * *

Пакъырны дауу жокъ,
Дауу жокъну жауу жокъ.

* * *

Пил – кючлю,
Пилден а – тил кючлю.

* * *

Пил кётюрмезни
Тил кётюреди.

* * *

Пил кибикди къарыуу,
Акъырынды барыуу.

* * *

Питна тууса, ийнам ёлюр,
Пасыкъ тууса, ийман ёлюр.

* * *

Питначыгъа тынгы жокъ,
Питначы къайгъы бла токъ.

* * *

Питначыны сёзю бир омакъ.
Акъылы, бети да – бир оймакъ.

* * *

Пура агъач – мыдыхсыз.

* * *

Рахим атлы төре бар.
Ауругъанны кёре бар.

* * *

Сабан сюрсенг – жерге хатер,
Бир жыл битмез, бир жыл битер.

* * *

Сабан сюрсенг – тюзде,
Къатын алсанг – кюзде.

* * *

Сабанны тирлиги сюрюлгенича,
Сабийни тирилиги жүрюгенича.

* * *

Сабансыз саламсыз да къалыр.

* * *

Сабийи болмагъан киштигин ийнакълар.

* * *

Сабийликден урунмагъан
Уллу ишге урулмаз.

* * *

Сабийни суююмю – къызыл жаякъладан,
Тепсеучюню уа – къызыу аякъладан.

* * *

Сабыр аякъ тири басар,
Женгил аякъ кирни басар.

* * *

Сабыр туюбу – сары алтын.

* * *

Сагъыш саргъайтыр,
Къатын къартайтыр.

* * *

Сагъыш этген сер болмаз.
Къаргъыш этген эр болмаз.

* * *

Сагъышдан оюм чыгъар,
Чыкъса, хар нени жыгъар.

* * *

Садакъачы ач жыл къысар.

* * *

Сайды деп, бокъланнган суугъа кирме,
Байды деп, къызынгы къуугъа берме...

* * *

Сайлагъанынг – тазгъа,
Кёп излеген – азгъа.

* * *

Сайламсыз ашау жокъ,
Байрамсыз жашау жокъ.

* * *

Сакъалсыз къарый билмез,
Акъылсыз арый билмез.

* * *

Сакъатны саны – жанына тюрме.

* * *

Сакъатха кюлген – башындан сакъат.

* * *

Сакълайды аман төре
Ултха келиригин,
Аман молла уа –
Адамла ёлюрюгюн.

* * *

Сакълыкъ сакъат салмаз.

* * *

Сакълыкъгъа сокъурдан юйрен,
Акъылгъа окъуудан юйрен.

* * *

Саламынгы алмагъанны
Адамлыгъы къалмагъанды.

* * *

Санасанг – кёпдю байлыгъынг,
Сынасанг – чёпдю айлыгъынг...

* * *

Санга – сагюнжю,
Манга – аркъа жюк.

* * *

Санга тегюлсе, манга да чачылыр.

* * *

Сангырау – жапхакъгъа,
Сокъур а – къапхакъгъа.

* * *

Сангырау къулакъ эл бузар,
Жарты молла дин бузар.

* * *

Санларынг сау болса,
Жюрегинг тау болур.

* * *

Саннга жылыу – кийимден,
Жаннга жылыу – суююуден.

* * *

Сансыз элге санау болгъан –
Эски тоннга жашау болгъан.

* * *

Саны таза кёрдемчи болур,
Жаны таза кертичи болур.

* * *

Сапариште кариш жокъ.

* * *

Сапаришчиге – болжал,
Этген ишчиге уа – жал.

* * *

Сарымсахны – бир аманы,
Он а – дарманы.

* * *

Сатлыкъ барда хорлам жокъ.

* * *

Сатыуда татыу жокъ.

* * *

Сатыучуну сёзю – жютю,
Алыучуну кёзю – жютю.

* * *

Сау кечени ит улуп турду айгъа,
Ай аны ючюн деп этмеди къайгъы.

* * *

Саудасыз базар жокъ.

* * *

Саудюгерчи эсеп этмей эснемез.

* * *

Сауурусун сыласанг,
Эмилик да жууашады.

* * *

Саууллукъ жатса, сют этеди,
Къысыр жатса да, эт этеди.
Ишинг жатса уа, бет кетеди.

* * *

Сауут-саба кёзбауду,
Иесине да жауду.

* * *

Сауут-сабанг – санынг кибик,
Миннген атынг – жанынг кибик.

* * *

Саякыгъа – таякы.

* * *

Сёз – бир, кёулакъ а – эки,
Тюз эштгенинг – сеники.

* * *

Сёз – жел, аууз – чалман.

* * *

Сёз излеген – орамгъа,
Къатын излеген – Холамгъа.

* * *

Сёз къанатсыз учар.

* * *

Сёз сёзню чыгъарыр,
Жумдурукъ а кёзню чыгъарыр.

* * *

Сёз темирден ётер.

* * *

Сёз халы кибикди,
Къайры сюрсенг, ары кирликди.

* * *

Сёзге багъа салгъан – тынгылаялгъан.

* * *

Сёзню жапысызы –
Ётюрюк бла тапсызы.

* * *

Сёзчю сёзден эрикмез.

* * *

Сёзчю чёпден терек этер.

* * *

Сёзю – татлы, кёлю – къаты.

* * *

Сёзю бюлдюрдю болса,
Айтханына да ишекли боласа.

* * *

Сёлешалмагъан сёгюш алыр.

* * *

Сен – базар шинжи,
Мен – минчакъ инжи.

* * *

Сен – къышты, мен – къой,
Не къыркъ, не къой.

* * *

– Сен да, мен да – къарала,
Ким табылсын къараргъа? –
Деди къузгъун къаргъагъа...

* * *

Сен соргъунчу, тели кесин танытыр.

* * *

Сен сорма, тели кеси айтыр.

* * *

Сен тутарыкъ къушну
Мен эртте жулкыгъанма.

* * *

Сенде болса, тюкю болур,
Кесинде болса, кирпи болур.

* * *

Сескекли кесин сездирир.

* * *

Сингир юзюлсе, сау болмаз,
Кюл тебеси да тау болмаз.

* * *

Сокъур адам залим болмаз,
Окъумагъан алим болмаз.

* * *

Сокъур бла акъсакъ –
Аллахны жаулары.

* * *

Сол къолунгу кеси ишин
Онг къолунг кесгин билсин.

* * *

Сом-сом къурай,
Базарчы барлы болур.
Ийнеси къорай,
Базарчы жарлы болур.

* * *

Соргъаннга айып жокъ.

* * *

Сорулгъан иш сёгюлмез.

* * *

Сохан тогъуз ауруу салыр,
Сарымсах а тогъуз аруу алыр.

* * *

Субай бусакъ да ичинден
Чирип тургъан болады.

* * *

Суу – билген жолуна,
Жел – суйген жолуна.

* * *

Суу айланса – ызына.

* * *

Суу башында аталады сууну аты.

* * *

Суу бла ойнама – батарса,
Сууукъ бла ойнама – къатарса.

* * *

Суу да къайтады эски ызына.

* * *

Суу кёп болса, жер азар,
Къайгъы кёпден эр азар.

* * *

Суу кетсе, къалгъан ташына къарарса,
Асуу кетсе, кеси башынга къаласа.

* * *

Суу сорсанг, бал берген.

* * *

Суу суугъа агъа эди,
Бай байны багъа эди.

* * *

Суу чунгургъа чабар,
Тели тенгин табар.

* * *

Суу энеди, жер эмеди.

* * *

Суугъа жууукъ жашама,
Кёлсюз ушхууур ашама.

* * *

Суугъа киргинчи,
Этек къайырма,
Иги билгинчи,
Адам айырма.

* * *

Суугъа тюшген таш къармар.

* * *

Сууда – чабакъ, къаяда – ыргъакъ.

* * *

Суудан къарылмазса,
Жаудан жарылмазса.

* * *

Суусуз ашынг – токъ аш,
Ёрге турсанг – жокъ аш!

* * *

Сууу кёпден жер азар,
Жарсыуу кёпден эр азар.

* * *

Сууугъан темир созулмаз,
Ёпкелемеучю къозулмаз.

* * *

Сыгын отха юфгюрме,
Арыгъан атны сюрме.

* * *

Сызгъада къош салсанг, суу элтир.

* * *

Сыйлы жоргъаны – къыйын жорасы.

* * *

Сыйлы сёзюнг – жашынга азыкъ,
Сыйры сёзюнг – башынга къазыкъ.

* * *

Сыйлы тон – тыйын тон.

* * *

Сыйсыздан саугъа келир,
Ызындан къаугъа келир.

* * *

Сыйы жокъда ётюрюкге тыйым жокъ.

* * *

Сынап тѣзген – бир тюрлю,
Сынып тѣзген – бир тюрлю.

* * *

Сынгар бир атлам да алгъа элтеди.

* * *

Сыр – сырына, суу – ызына.

* * *

Сырты жауур атха иери да – ауур.

* * *

Сыфатынг – ариу, кюмюшюнг бар,
Дуниядан эки юлюшюнг бар.

* * *

Сюе эсенг, айырылма,
Сюймей эсенг, къайырылма.

* * *

Сюзюлген сууну – кърту кѣп.

* * *

Сюйгени сюйгенине
Ай кѣрюнюр кѣзюне.

* * *

Сюймей эсенг, кюймейсе,
Кюймей эсенг, сюймейсе.

* * *

Сюймеклигинг – кѣзлерингден,
Акъылынг а – сѣзлерингден.

* * *

Сюйюнч орунуна – сюйюнч.

* * *

Сюлесин къапхан сюелмез.

* * *

Сюрген ишинг жарытмаз,
Сюйген ишинг арытмаз.

* * *

Сюркеле баргъан да таудан аугъанды.

* * *

Сюрюуден айырылгъан къойну бёрю ашар.

* * *

Сюрюучю кёп болса, къой харам болур.

* * *

Сют тегюлсе, жугъусу къалыр,
Суу тегюлсе уа, неси къалыр?!

* * *

Сют тегюлсе, жугъусу къалыр,
Жут тегюлсе, жукъусуз къалыр.

* * *

Сютлю ийнекни кылыгъы кечилир.

* * *

Чыккырында – агъы,
Чардагъында – къагъы.

* * *

Шайтандан саугъа – кюбюр,
Аллахдан саугъа уа – нюр.

* * *

Брахатлыкъда – бий,
Къыйын кюнде – чий.

* * *

Брысхы – тириликде,
Тирлик а – бирликде.

* * *

БҮрысхы чыгъады жер тюрбюнден,
Бугъуп а къалыучуду кюрбюнде.

* * *

БҮрысхыны тапхан – къыйын,
Къапхан – тынч.

* * *

БҮстауатдан чыкыгъан малны бөрю ашар.

* * *

БҮстауатынг маллы болсун,
Батманларынг баллы болсун.
Адамланы ахшылары
Бири бири жанлы болсун.

* * *

Таба баргъан чаба барыр.

* * *

Таба отха кёмюлсе,
Къонакъ къошха кёлленир.

* * *

Тапхан къууаныр,
Таныгъан алыр.

* * *

Табы къалгъан
Жарасын унутмаз.

* * *

Табылса тамызыгъы,
Къабыныр ташлы зыгъыр.

* * *

Тагъылгъан ёгюз – уруучу,
Тагъылгъан ит а – юрюучю.

* * *

Тазагъа жаза¹ жетмез.

¹ Жаза – азап.

* * *

Таза суучукъ – чокъуракъ,
Хомух жашчыкъ – къоркъаракъ.

* * *

Тайчыкъ ёсер да, ат болур,
Айхай, иеси уа къарт болур.

* * *

Тай бакъгъан атха минер.

* * *

Тайны бакъсанг, ат болур,
Отун жакъсанг, от болур.

* * *

Такъыл тюшден – ахшы хапар,
Акъыл кючден – ахшы мадар.

* * *

Такъюзюк¹ бишди – къыш тюшдю.

* * *

Талай кере жыгъылмагъан
Эм бийикге чыгъалмайды.

* * *

Талпыннганны тау тыймаз.

* * *

Тал таякъгъа таянма,
Хауле, саякъ айланма.

* * *

Тал терекде чайыр жокъ тишге,
Тарыгъыудан хайыр жокъ – ишле.

* * *

Таматалыкъны берир жыйын,
Таматалыкъ этген а – къыйын.

¹ Такъюзюк – тукъузгю.

* * *

Таматаны оруну – төр,
Айтханын эт, сыйын кёр.

* * *

Тамакъдан ичги эннгенлей,
Башдан акъыл ёнгелер.

* * *

Керти төре төрдегин да кёреди.

* * *

Тама-тама, кёл болур,
Къона-къона, эл болур.

* * *

Тамаша излей, бола тамаша да,
Тойда ким да таукел танышады.

* * *

Тамбла къалып бирси кюн,
Андан къалса – исси кюн.

* * *

Тамыр тартхан тарыкъмаз.

* * *

Тамыр ташны тешер.

* * *

Тамырына кёре – бутагъы.

* * *

Тана тулукъгъа да,
Улакъ къапчыкъгъа да тенг киреди.

* * *

Танг атмайма десе да,
Кюн къоярыкъ туююлдю.

* * *

Танг суююнчю – танг жумарукъ.

* * *

Танымагъан талгъыр алыр.

* * *

Таныш таууш узакъдан эштилир.

* * *

Танымагъан жолну барсанг, таный бар,
Таныгъан жолунг тик эсе да, аны бар.

* * *

Тар кийим терк тозар.

* * *

Тарпанны чапдыргъан – къурмач.

* * *

Тарта кетсенг, чынды¹ да созулур.

* * *

Тартар² ашап да онгмаз,
Ашаса да, эт къонмаз.

* * *

Тартар кеси кесин сатар,
Ёсе келсе, таргъа къачар.

* * *

Тартынчакъ юлюшсюз къалыр,
Юлюшюн бедербет³ алыр.

* * *

Тарыгъыучу макъамындан таймаз.

* * *

Тары кебексиз болмаз.

* * *

Тарыкъмаучу мадар этер,
Эталмаса, къадар этер.

¹ Чынды – аркъан.

² Тартар – коростель.

³ Бедербет – бетсиз.

* * *

Тас болгъан балтаны –
Сабы алтындан.

* * *

Тасха – ауанада,
Туура – чууанада.

* * *

Тас этдим, айырылдым улагъымдан,
Кетмейди мангырауу къулагъымдан.

* * *

Татарлыгъа тилманч керек болмаз,
Мадарлыгъа тырмаш¹ эрек² болмаз.

* * *

Татлы тил кирит ачар.

* * *

Татыуну татхан билир,
Сатыуну сатхан билир.

* * *

Тау башында тау болмаз.

* * *

Таулу журтуму хауасы –
Дарманланы халыуасы.

* * *

Тау келбети – нарат чегети.

* * *

Таукел эки къабар,
Жалкъау нени табар?

* * *

Таукел элге нюр жауар,
Кёлсюз аяздан ауар.

¹ *Тырмаш* – кёл салыу.

² *Эрек* – гурмук.

* * *

Таулуланы юйлери –
Тауда жерни чюйлери.

* * *

Таулу алдатмайын
Кесин хорлатмайды.

* * *

Таулуну кьолу – жауур,
Ашагъан ашы – ауур.

* * *

Таулу ташха таянса, тынгы¹ табар.

* * *

Тау бийик болса, кьол терен болур.

* * *

Тауланы ашы – такъыр,
Анда жашагъан – пакъыр.

* * *

Тауну ашы – танкы.

* * *

Тауну ташы – халал ашы.

* * *

Тауну-ташны хар суу бузар,
Адамланы жарсыгуу бузар.

* * *

Тауну махта да, тюзню сайла.

* * *

Тауну хансы – дарман,
Билмегеннге – арман².

¹ *Тынгы* – тынчлыкъ.

² *Арман* – кёлкълалды.

* * *

Тау – таудан бийик,
Табийгъаты – кийик.

* * *

Тау – таулугъа таянчакъ,
Тау – таулуну тыпыры.

* * *

Тауукъ тюшю – тары бюртюк.

* * *

Таш бла ургъанны аш бла ур.

* * *

Ташдан – аманат ауур.

* * *

Ташны къыйынлысы
Тютюнчюге чакъгъыч болур.
Агъачны къыйынлысы
Тирменчиге къакъгъыч болур.

* * *

Ташны табанын таш тутар.

* * *

Ташха талау тиймез.

* * *

Таянчакъгъа – амалчакъ.

* * *

Таяр тауну жакълама,
Къар сууну бокълама.

* * *

Тепген таш орунуна сыйынмаз.

* * *

Тепген тебинир.

* * *

Тебиннген къарыу табар,
Эриннген ауруу табар.

* * *

Тепмез тепсе, жер тебер.

* * *

Тейри – тенгизден терен.

* * *

Текеледе эркечлик
Къайырылыуда танылыр,
Къарындашлыкъ-эгечлик
Айырыуда танылыр.

* * *

Теке мюйюз сап болмаз,
Сап болса да, тап болмаз.

* * *

Тели бергенин айтыр,
Эсли кёргенин айтыр.

* * *

Телиге билим берсенг,
Бютюн да тели болур.

* * *

Тели тойса, той бузар.

* * *

Телини махтасанг, эшиги жабылыр.

* * *

Тели тойдан тоймаз.

* * *

Темир жылылай жазылыр.

* * *

Тенг болсанг – женг бол,
Женг болмасанг – кенг бол.

* * *

Тепсей билмеген – юйрен,
Не уа къарс ур, тур гюрен.

* * *

Тепсерге тийишли
Тепсиге да – тийишли.

* * *

Тепсерикге орун бер,
Кетерикге тонун бер.

* * *

Тепсеучюню тамбласы – булутлада,
Тепсерик сабийлени – умутлада.

* * *

Тепсеую-жыры – миллетни сыры.

* * *

Тепсеу – эркинликди,
Жыр а – эркекди.

* * *

Тепсиде – бёрю,
Тепсеуде – ёлю.

* * *

Терек бахча – хазыр ахча.

* * *

Терекни базыгъы да бычхыны азыгъыды.

* * *

Терекни жасагъан – чапыракъ,
Адамны жасагъан – опуракъ¹.

* * *

Терек тамырындан къуруйду,
Адам амырындан² къуруйду.

¹ Опуракъ – кийим.

² Амыр – кёлю сыныу, кёлю бармау.

* * *

Терен кёлню да тьюбю бар,
Жарлы юйде да кюбюр бар.

* * *

Терен къар жауса – битимлеге иги,
Ишден кар жауса – этимлиге иги.

* * *

Терен суу бокъланмаз.

* * *

Терсакъыл терсинден тутар,
Жут адамлыгъын жутар.

* * *

Терсин табып, тюзюн этмеген –
Муратына жетмеген.

* * *

Терсликни тоба жууар,
Жуумаса, оба жабар.

* * *

Терслигинг кечилсе, унут.
Дерслиги жарар – эсде тут.

* * *

Терсликни ур, терсни ая,
Тюзлюкню къур, кенгнге жая.

* * *

Терсни-тюзню айырмагъан –
Ойлагъаны айнымагъан.

* * *

Терсни-тюзню халкъ кёреди,
Тейри къалса, халкъ төреди.

* * *

Тёзген төш ашар.

* * *

Төрге ётген да төреден кьутулмаз.

* * *

Төрдеги кюлсе, эшикдеги да ышарыр.

* * *

Төрде темир таякълы бол,
Тауда чыпчыкъ аякълы бол.

* * *

Төрде ийман болса,
Тийреде низам болур.

* * *

Төрели төлеуге тюшмез.

* * *

Эки ишчиге – бир сенек,
Анга да – эки тиш керек.

* * *

Төрюнден – кёрю жууукъ.

* * *

Тёш болсанг, бегип тур,
Салта болсанг, билип ур.

* * *

Тиймегеннге тийме,
Тийгенни сау ийме.

* * *

Тик ёрени тик эниши да болур.

* * *

Тил ат кибикди – тыймасанг, жыгъар.

* * *

Тилден чыкъмагъан тишден чыкъмаз,
Тилден бир чыкъса уа, тиш тыймаз.

* * *

Тил – бир, къулакъ а – эки,
Кем айт, тынгыла эркин.

* * *

Тилеген да чомартдан тилей эди,
Хар кюлген да чомартха кюле эди.

* * *

Тилеген къуру къалыр,
Ийлешген юлюш алыр.

* * *

Тилеучю къуру да къалмаз,
Не аз, не кёп дурус алмаз.

* * *

Тилерик болсанг – жалынмай,
Кёлкъалдынг болса – жашырмай.

* * *

Тилеучю тоймаз,
Хылеулю¹ онгмаз.

* * *

Тили бар да – эси жокъ,
Сёзю бар да – ёзю жокъ.

* * *

Тилни сюексизди аты,
Тилленсе, сюек ууатыр.

* * *

Тилсиз сабийни тилин
Анасы кесгин билир.

* * *

Тилчи акъны къара этер,
Халкъны эсин жара этер.

¹ *Хылеу* – къарыусуз.

* * *

Тилчини – тили тири,
Жюреги уа – бир кирли.

* * *

Тирилик тьюбю – бирлик.

* * *

Тирмекни кючю – сууда,
Адамны – ушхуурда.

* * *

Тиширыугъа къол кётюрген –
Эр кишилигин ёлтюрген.

* * *

Тиширыуну къыйматы –
Чепкенини этегинде,
Эр кишини къыйматы –
Этимини жетгенинде.

* * *

Тиширыуну намысы
Къан чериуню¹ къайтарыр.

* * *

Тиширыуну тили озмасын,
Эр киши да къолун созмасын.

* * *

Тишсиз аууз – ташсыз тирмен.

* * *

Тойгъа баргъан тоюп бар,
Эски тонну къоюп бар.

* * *

Тойда болса иги къобузчу,
Кёп болур тепсерге къобуучу.

¹ Черуу – аскер.

* * *

Той-оюн умутлу
Тепсеучю юйюн унутду.

* * *

Тойсуз-оюнсуз къууанч
Мухарлагъады жубанч.

* * *

Той тепсеусюз бармаз,
Къонакъ тепсисиз къалмаз.

* * *

Токълукъ жарашдырыр,
Жокълукъ талашдырыр.

* * *

Толу табагъынг жокъ эсе,
Уллу къашыгъынг токъ этмез.

* * *

Тонну жангысы болсун,
Тенгни ангысы болсун.

* * *

Тонунгу тешек этме,
Атынгы эшек этме.

* * *

Топуракъдан алтын этген жерчиликди,
Адамланы адам этген эркинликди.

* * *

Торгъай¹ жангыз жырламаз.

* * *

Тотур макъасиймез болсун,
Хычауман кюнтиймез болсун.

* * *

Тузакъгъа тюшген узакъны кюсер.

¹ *Торгъай* – жаваронок.

* * *

Туздан – аш тамата,
Къыздан – жаш тамата.

* * *

Туз ашагъан суу ичер,
Кеси жалан кийим бичер.

* * *

Тулпар сауут сайламаз.

* * *

Тулукъ тюбю тогъулмаз.

* * *

Тура эдим жата,
Къайдан чыкъды хата?!
Къайры баргъын сата?!

* * *

Турналаны алчылары – алда,
Ачыланы ачырлары – алда.

* * *

Тур-турдан хапар келсе,
Хур-хурдан хайыр къалмаз.

* * *

Туру адам ишсиз турмаз.

* * *

Туру айтхан къутулур,
Таша айтхан тутулур.

* * *

Туру сёзюнг ачы болур,
Айтмасанг а – къачы болур.

* * *

Тууар алсанг, танып ал,
Танымасанг, талгъыр ал.

* * *

Туугъанынга туру айт.

* * *

Туумаса ул, улунг жокъ,
Сатып алмай, къулунг жокъ.

* * *

Тыйын¹ тапдым – багушха атдым,
Алтын тапдым – багъыргъа сатдым.

* * *

Тылы ийлеуден тоймаз,
Къылыч билеуден тоймаз.

* * *

Тымсыз² ашда татыу болмаз.
Къымсыз иште сатыу болмаз.

* * *

Тынгылагъан тынгы табар.

* * *

Тынгылагъан тын бузар.

* * *

Тышы – жылтырауукъ
Ичи – къалтырауукъ.

* * *

Тюпге тюшсенг да, унукъма,
Адамды атынг, унутма.

* * *

Тюпсюз челек суудан толмаз.

* * *

Тюз агъач тюзде къалмаз.

* * *

Тюзде тебе тау кёрюнюр.

¹ Тыйын – эрлен.

² Тымсыз – тузлукъ.

* * *

Тюзелмез чынтты саякъ,
Жеймесе, сырты – таякъ.

* * *

Тюзлюк тюзде къалмаз.

* * *

Тюзню тиги жокъ,
Шапаны шинтиги жокъ.

* * *

Тюз сабий – оюнда,
Эрке сабий – къоюнда.

* * *

Тюзюн айтдынг – тюртюп айтдынг,
Терсин айтдынг – юркюп атдынг.

* * *

Тюз сабийге не урушхан,
Тюз сёзге да не гурушха?!

* * *

Тюйюш тохтаса, батыр – кёп.

* * *

Тюлкую зауукъ орунуна
Тауукъ орун тилейди.

* * *

Тюлкую къайры барса,
Къуйругъу да – ары.

* * *

Тюлкую къуйругъу бла от салыр.

* * *

Тюлкуюню жомагъы,
Тюшюню омагъы –
Тауукъланы юсюнден.

* * *

Тюлкюню териси – башына жау.

* * *

Тюлкю – тешигине,
Къоян – къамишине.

* * *

Тюшонгде жанынг жокъ,
Тюнюнге жагъынг жокъ,
Тарыгъыргъа адам жокъ.

* * *

Тюрт-мюрт эте, къарт иш этер.

* * *

Тюш дегенинг жукъуланы агъыды,
Тюш тюзетген къоркъуулуну жагъыды.

* * *

Тюш – тюнюю келечиси.

* * *

Узакъгъа узалыр ючюн,
Жууукъда чыныкъсын кючюнг.

* * *

Узакъдагъы жууугъунг
Тау артындан къарар,
Жууукъдагъы къоншунг а
Кёп затынга жарар.

* * *

Узакъдан арба бла онг келир,
Жууукъдан торба¹ бла онг келир.

* * *

Узакъдагъы деп жол ташлама,
Къояр ишинги башлама.

¹ Торба – машок.

* * *

Узакълада айланмай да,
Жууукъдан жукъ сайланмайды.

* * *

Узундийкъат¹ туюча.

* * *

Узуну-кенгнги бары да – ахшы,
Болмаса, къысха-тары да – ахшы.

* * *

Узакъ кёрген къан төлемез.

* * *

Уланынга юйюнг къалыр,
Туудугъунга оюнг къалыр.

* * *

Уллайгъанда, акъыл болсун,
Акъыл болса, такъыл² болсун.

* * *

Уллу айтханны этмеген уллаймаз.

* * *

Уллу иште уят жокъ,
Уялгъанда, къууат жокъ.

* * *

Уллу къапма – къарылырса,
Къызыу чапма – абынырса.

* * *

Уллукуъуйрукъгъа – уллу жастыкъ.

* * *

Уллуну-гитчени махта...
Кесинг жетгенлей – тохта.

¹ Узундийкъанат – созукку.

² Такъыл – эм ахшы.

* * *

Уллу сыйы боллукъ улан
Уллулагъа ийлеш болур.

* * *

Умут – тау башында,
Ажал – инбашында.

* * *

Умутха эсинги артыкъ жойма,
Жумушунгу, ишинги жарты къойма.

* * *

Унутханны сагъынма,
Жекирекге багъынма.

* * *

Урама да ёледи,
Сатама да келеди.

* * *

Ургъан суу сай болур.

* * *

Урма жерни, тюз тепсе,
Не этерсе жер тепсе?!

* * *

Урмазлыгъынга керилме,
Бош ишлеге терилме.

* * *

Уруну арты – къуру.

* * *

Урунуу байлыкъгъа элтир,
Эриниу зарлыкъгъа элтир.

* * *

Уручу бир къутулур,
Бир кюнде уа тутулур.

* * *

Уручу уругъа атылса да:
«Былайдан а не зат урлайым?» – дер.

* * *

Урушдан сора жигит кѣп чыгъар.

* * *

Уста тепсеучю кесин да
Билдирир, иесин да.

* * *

Учхан къушдан тюк алгъан,
Арыгъандан жюк алгъан.

* * *

Уста уллу ташны алмаз,
Алса да, узакъ аталмаз.

* * *

Уугъа бара, жигит болдум,
Кийик марай а, ит болдум.

* * *

Уугъа барсанг – жырлай бар,
Жаугъа барсанг – жыйлай бар.

* * *

Уучу кечиксе – хайыргъа,
Жолоучу кечиксе – къайгъыгъа.

* * *

Учхан къушха сокъмакъ¹ жокъ.

* * *

Ушакъ бузоу эмизир.

* * *

Ушакъны жюгени – къонакъны къолунда.

¹ Сокъмакъ – жаяу жолчукъ.

* * *

Ушакъ да къарын тойдурмаз,
Къонакъ да, келсе, кёп турмаз.

* * *

Ушакъ эте тура эдим,
Ушагъын ушатмасам,
Къол тирменин къура эдим.

* * *

Ушамагъан жукъмайды.

* * *

Уялмаздан къамама,
Зыккылларын жамама.

* * *

Уялма ишден, уял бедишден.

* * *

Файгъамбар да киеуюн сыйлагъанды.

* * *

Фана дуня!..
Бир жаны – бла саугъа
Бир жаны – бла къаугъа...

* * *

Хайыры – кери, хатасы – бери.

* * *

Халкъ – жүрекде,
Хаух – төгерекде.

* * *

Халал кёлю – чууакъ,
Харам кёлю – бууакъ.

* * *

Халал мюлкюнг сабийинге тюк болур,
Харам мюлкюнг туудугъунга жюк болур.

* * *

Халкъ алгъышха жут болады,
Алгъыш сёзде къут болады.

* * *

Халкъгъа агъач алтынды,
Исси кюнде салкъынды.

* * *

Халкъдан кери – хакъдан кери.

* * *

Халкъдан хурмет тапмасанг,
Ёпкелерге чапма сен.

* * *

Халкъ жандыргъан чырагъын
Ёчюлталмаз чийакъыл.

* * *

Халкъ жашауу – ёзенде,
Башы ачыкъ гёзенде¹.

* * *

Халкъ ёзеги – ёзден урлукъ.

* * *

Халкъ ёкюлю – халкъ сёзю.

* * *

Халкъны боюну базыкъ болур,
Халкъгъа тийген жазыкъ болур.

* * *

Халкъны кючю – кёп,
Бирни кючю – чёп.

* * *

Халкъынг этгенни къурутма,
Атанг айтханны унутма.

¹ Гёзен – гуму.

* * *

Хан да жаланлай тууады.

* * *

Хансланы дарманы, ийиси да болур,
Заманны аманы-игиси да болур.

* * *

Хансыз таурух болмаз,
Къансыз уруш болмаз.

* * *

Хантны билген хантчы болур,
Алдауукъчу антчы болур.

* * *

Хапар жүрюк болур.

* * *

Хар ашха – орун башха.

* * *

Харамгъа тоба да – бир,
Оба да – бир.

* * *

Харамны бети – арам.

* * *

Харакет этмесе тонсуз,
Берекет несине къонсун?!

* * *

Хар кимни жетишмегени – жетишими,
Хакимни уа – жетишими, жетишими.

* * *

Хар кимни да малы –
Кесине багъалы.

* * *

Хар кимни эси – башда,
Мухарны¹ эси – ашда.

* * *

Хар элни къой союу – башха.

* * *

Хатачыкъ – гитчеден,
Сыйсызлыкъ – ичгиден.

* * *

Хатерсизге аз-кёп да – бир,
Сен этген да чёпдю, бил!

* * *

Хауле борчун саугъа сунар.

* * *

Хаух берген – кесине жалындырмай,
Къайтаргъан – иесин алындырмай...

* * *

Хаух дунияны ийманы – ахча.

* * *

Къоншунгу билмей,
Къошунга кирме.

* * *

Хуна ишлерге таш керек,
Оноу этерге баш керек.

* * *

Терсни-тюзню айырмагъан –
Ма, акъылы айнымагъан.

* * *

Тешикли таш жерде къалмаз.

¹ Мухар – аштапар.

* * *

Тёбеси чачыллыкъ къумурсхагъа
Къанат битер.

* * *

Тёзюп айтхан оздуруп да айтыр.

* * *

Тёлюнг сау – кёлюнг тау.

* * *

Тёнгереген ташха тюк къонмаз.

* * *

Тёре кесген бармакъдан
Къартыкъ толу къан чыкъмаз.

* * *

Тийренгдеги – бир сокъур,
Тышындагъы – минг сокъур.

* * *

Тилде сюек жокъ.

* * *

Тил – жерленген ушкокду,
Сёз – атылгъан бир окъду.

* * *

Тилегенден тилеген къотур болур.

* * *

Тил – ичинги тилманчы.

* * *

Тилеген къурулай да къалыр,
Ишлеген а хакъын алыр.

* * *

Тилеучю кёп болса,
Мал иесине къалыр.

* * *

Тили бирни – тини бир.

* * *

Тилинг жолда кьоймаз.

* * *

Тилинге базмай, билиминге баз.

* * *

Тилсиз халкь болур талкь¹.

* * *

Тири тиреу излемез.

* * *

Тири тирлик ёсдюрюр.

* * *

Тири тийрени да тирилтир.

* * *

Тирменчини хулгусу² кьурумаз.

* * *

Тирменчи хулгусуз болмаз,
Кьуллукьчу ултхусуз болмаз.

* * *

Тишге жууукь эт кюер.

* * *

Токьмакь тийгинчи ютюргю³ солур.

* * *

Тойлада айланган тепсеучю –
Не кьатын алып, юйленир,
Не аты, кеси да тюгенир.

¹ *Талкь* – жокь болуу.

² *Хулгу* – сыйпамды.

³ *Ютюргю* – агьач устаны ишчи кереги.

* * *

Тойну ашы – тобалакъ¹.

* * *

Той тепсеусюз бармаз,
Къонакъ тепсисиз къалмаз.

* * *

Токълукъ жарашдырыр,
Жокълукъ талашдырыр.

* * *

Токълукъ-жокълукъ да сынайды инсан,
Аны ючюн къурумасын ийман.

* * *

Тонлукъдан – къоллукъ.

* * *

Тонну – жангысы иги,
Тенгни – ангысы иги.

* * *

Туз ашагъан суу да ичеди,
Тюз ашагъан бий бла бийчеди.

* * *

Тул къатын – тюлкую,
Билгени – кюлкую.

* * *

Тургъан жеринг
Къоюнлу, сыртлы болсун,
Туугъан жеринг –
Боюнда сыйлы борчунг.

* * *

Туру² адам ишсиз турмаз.

¹ Тобалакъ – къууанч, оюн-кюлкую.

² Туру – таза, ачыкъ.

* * *

Туру сёзюнг – ачы болур,
Айтмасанг а – къачы болур.

* * *

Токъ ачны билмез.

* * *

Хыйладан – амал кючлю,
Хыйныдан – ийман кючлю.

* * *

Хыйла акъыл ауана,
Сыйлайды гыл саугъанны.

* * *

Хыйла-чомарт, чомарт туююл – намартды .

* * *

Хыйны-халмаш
Хыйлачыгъа аш.

* * *

Чабакъ – кёзню дарманы,
Жомакъ – кёлню дарманы.

* * *

Чабакъны къылы болур,
Сабийде къылыкъ болур.

* * *

Чабар ат – белинден,
Тутар киши – кёлюнден.

* * *

Чапхыч жоргъа жол бузар.

* * *

Шагъыдийни махтап ал,
Алашагъа сылтау сал.

* * *

Чалгъыгъа чыкъсанг танг бла,
Биченинг болур тамбла.

* * *

Чалгъы чалмай, акъ излеме,
Къыйын салмай, хакъ излеме.

* * *

Чалгъы – эрни эри.

* * *

Чамланма, чамланма,
Чамлансанг урушурса,
Чалман юйюнгю сюртмесенг,
Къыш келсе къурушурса.

* * *

Чамны чам бла сууутхан – келиш адам,
Чарлап кесин къозутхан – тели адам.

* * *

Чана жекме, къар болмаса жолунгда,
Борч да этме, мал болмаса къолунгда.

* * *

Чанканы сёзю къыйдырма.

* * *

Чарлагъан ушкок тюз урур.

* * *

Чарх къалайгъа – жашау алайгъа.

* * *

Чегет ичи – кёгет.

* * *

Чемер ишле этсенг, ким да алыр,
Чемерлигинг да кесинге къалыр.

* * *

Чемерни алтыны – бармакъларында
Жырчыланы уа – тамакъларында.

* * *

Черексиз антау болмаз.

* * *

Четенчини чибин – малы,
Къарай билсе, болур балы.

* * *

Чёп болса да, кёп болсун.

* * *

Чёпден тайгъан, кёпден таяр.

* * *

Чирик кёл чёпден тоймаз.

* * *

Чирчикден чечек чыгъар.

* * *

Чолпан жулдуз жарыкълай батар.

* * *

Чомарт бергенин айтмаз.

* * *

Чомарт несин берелмез,
Намарт ненги сермемез?!

* * *

Чомартны кёолу – ачыкъ,
Намартны кёлю – ачы.

* * *

Чурукъ жалай туруп, чал болду,
Жалыныулукъ кёуруп, сал болду.

* * *

Чууакъ кюн да ауарасыз болмайды,
Насыбынг да бир ауасыз болмайды.

* * *

Чыбыкълыкъда бюгюлмеген
Къязыкълыкъда уа бюгюлмез.

* * *

Чыгыр хандан аш-суу тилей эди,
Хан а анга бичакъ билей эди.

* * *

Чыгъаналы жерледе гюл ёсюп да кёрюрсө.

* * *

Чыдамсызны эси да,
Кеси да – тузсуз-дамсыз.

* * *

Чыкъгъа кирген къургъакъ чыкъмаз.

* * *

Чыкъллада алгъа барма,
Чырпыда артха кълалма.

* * *

Чыкълмагъан жандан умут къурумаз.

* * *

Чыкынай бармакъ да жеринде керек.

* * *

Чымырта отун да кълайнатады кълазан.

* * *

Чынтты бий адет бузмаз.

* * *

Чынтты бийче – ариу тилли.

* * *

Чыпчыкъ – кёлкню чууагълына,
Чынлы – тёрге, чууанагъла.

* * *

Чыпчыкъ кълачса – тигенекге.

* * *

Чыпчыкълны да къласапчы сойсун.

* * *

Чыпчыкъ уяда кѳргенин учханда этер.

* * *

Чыракъ да тѳгерегин жарытады.

* * *

Чырпы чакъса, кукук къачырыр.

* * *

Чычхан кирир тешик тапмай эди,
Ызындан да такъмакъ сюйрей эди.

* * *

Чычханны ажалы жетсе,
Киштикни къуйругъун къабар.

* * *

Чычханны баласы тулукъ тешер.

* * *

Чюйре адам адамны жаратмаз.

* * *

Шагъатны билгени – кѳргенине къошакъ.

* * *

Шагъат эсенг, шартын айт.

* * *

Шайтанлы шайтаннга алдатмаз.

* * *

Шайтанны намазлыкъгъа тартханлай.

* * *

Шауданладан черек болур,
Шау болмагъан керек болур.

* * *

Шаулагъа зикир эт,
Саулагъа пикир эт.

* * *

Ушкогунгу, жерлемей, биргеннге алма,
Бичагъынгы билемей, къынынга салма.

* * *

Ушкогунгу кюмюшюн махтамай,
Тийишин махта.

* * *

Шуёх болургъа – бир жылны къара,
Нёх болургъа уа – бир жылыу къарам...

* * *

Шуёхланы сайлай бил,
Сайласанг а – сыйлай бил.

* * *

Шуёхлукъ къайда болса,
Токълукъ да анда болур.

* * *

Шуёху кёп бла сыйлан,
Шуёху жокъ бла сырлан.

* * *

Шуёх жолунга къарар,
Душман чолангы марар.

* * *

Шуёх кюйдюрюп сёлешир,
Жауунг кюдюрюп сёлешир.

* * *

Шуёхунга алынма,
Душманынга жалынма.

* * *

Шуёхунг, жилиатып, кереклини айтыр,
Жауунг а, жукълатып, селекейни айтыр.

* * *

Шош тарыкъсанг – болушурла,
Бош тарыкъсанг – урушурла.

* * *

Шургунгу шуёхунгдан жашырма.

* * *

Шыйых байлыкъ излемез.

* * *

Шыйых – туру адам,
Излеми – кьуру хадам.

* * *

Ызын тапхан ёзюн табар.

* * *

Бйых кюн – базар кюн,
Хуржунну кьазар кюн.

* * *

Бндырчыгъа кьылкы жабышыр.

* * *

Бргъакъгъа илинмеген тырнакъгъа да илинмез.

* * *

Бшандырып бир жарлыны,
Бшартып кьойгъанча.

* * *

Эпге келген – устады:
Кесин кепде тутады.

* * *

Эбизени тау тыймаз.

* * *

Эгечден туугъан келсе,
Юйде ара багъана кьымылдар.

* * *

Экеуге эсинги жойма,
Биреуню кесинлей кьойма.

* * *

Экеу кенгешге барма,
Ючеу кенгешден кълалма.

* * *

Экеулен бир болса, төбендегин саркъдырыр,
Жетеу айры болса, гюрбедегин алдырыр.

* * *

Эки аман да – бир сабан.

* * *

Эки ат табанлаша келе,
Араларында эшек ёле.

* * *

Эки арапдан – бир арап.

* * *

Эки балалыны – кетер-кетмез къланы,
Жангыз балалыны – чыгъар-чыкъмаз жаны.

* * *

Эки баш бир кълазанда кълайнамаз.

* * *

Эки бетли – бир адетли, минг тилли.

* * *

Эки зат башынга кълайгъы келтирлик,
Озгъун игилик бла, озгъун тирилик.

* * *

Эки зат жүрютеди заман:
Бири – иги, бири уа – аман.

* * *

Эки итни арасына сюек атма,
Экеуленни айры этер сёзню айтма.

* * *

Эки кере кълатышхан эки жууукъ,
Аралары кълатышып, болур сууукъ.

* * *

Эки кёзден не файда,
Керек затны кёрмесенг.

* * *

Эки тынгыла, иги ангыла.

* * *

Эки элисин тыялгъан –
Жети элде сый алгъан.

* * *

Эл ауузу – элек.

* * *

Эл ауузу – элия,
Эркек атха тай тапдырыр.

* * *

Эл – бир жанына,
Элемен – бирси жанына.

* * *

Эл – бир жакъ, элемен – бир жакъ.

* * *

Элемен айтды – эл айтды.

* * *

Эл бла бирге къууанчынг жарыкъ болур,
Эл бла бирге азабынг жарым болур.

* * *

Элге – бёрю, юйге – ёлю.

* * *

Элге – мёлек, юйге – халек.

* * *

Элге – къолай иги,
Серге – къолан иги.

* * *

Элге – мюлкю багъалы,
Телиге – кюлкю багъалы.

* * *

Элде адам къалмаса,
Тоханагъа ит минер.

* * *

Элде болгъан кемчиликни
Къачхынчы кесгин билликди.

* * *

Элден жанлагъан элге жалыныр.

* * *

Элден кетген кёлден кетер.

* * *

Эл жатса да, элемен жатмаз.

* * *

Эл жыйылыугъа жыйылсала да
Жарлыла бла жазыкъла,
Алагъа оноу сормайдыла
Уллукуарын базыкъла.

* * *

Элиф деген эл ашар.

* * *

Эли кюлсе да эсине,
Тели уа тюздю кесине.

* * *

Эсингден чыкъсанг да,
Адетингден чыкъма.

* * *

Элинг ючюн кюреш,
Билим кючню юлеш.

* * *

Элин скойген эсин
Элифлеге ийсин.

* * *

Эл къазар сёзню тубюн
Эр айтыр сёзню тюзюн.

* * *

Эл къопханнга эр къобар.

* * *

Эл къозгъалса, эр ачыр.

* * *

Эл къыйынын эр жакълар,
Эрни сыйын эл сакълар.

* * *

Эл ныгъышсыз болмаз,
Эр сагъышсыз болмаз.

* * *

Эл сюрюнмей, эр танылмаз.

* * *

Эл хазнасы – эски сёз,
Эр хазнасы – кесгин сёз.

* * *

Эл чорасыз, эр жарасыз болмаз.

* * *

Эменден – эшик,
Наратдан – бешик.

* * *

Эмен терек бек ийилсе, сынар,
Эр киши да бедишленсе, тынар.

* * *

Эмиликни керти атчы юйретир,
Къаугъалагъа дертли, антсыз юйретир.

* * *

Эминаны ёлтюрвенинден
Аурутханы – кыйын.

* * *

Эни жокъну дауу жокъ.

* * *

Энишгеге суу келеди,
Келишгеннге сый келеди.

* * *

Энсиз малгъа ие кёп.

* * *

Эр абынмай, эл танымаз.

* * *

Эр бошунакыгъа айтмаз,
Айтса, сёзюнден кыйтмаз.

* * *

Эл болуму – бел кытдырып,
Онгузлагъа кёл тапдырып.

* * *

Элге барыу кыйын тыйюлдю,
Къара эмчек – этек бюгюудю.

* * *

Эрге жолдаш – таукеллик.

* * *

Эрге намыс керек,
Элге – андан да бек.

* * *

Эрден онглу болсанг да,
Элден онглу болмазса.

* * *

Эрин кыаргыгъан эринин кыабар.

* * *

Эринчекге кюн – узун, кече – кысха,
Айыу болургъа ашыгъады кышха.

* * *

Эринчекге отну жакъдырма,
Къарынсаугъа къазан такъдырма.

* * *

Эринчекде болум жокъ,
Ачыкъ жерде солум жокъ.

* * *

Эринчекде болум жокъ,
БІрысхыгъа жолу жокъ.

* * *

Эринчек къатынны
Какды билген ашы да,
Тозурап болады
Аны чачы-башы да.

* * *

Эринчеклик жарлылыкъны башыды,
Къалгъан-къулгъан эринчекни ашыды.

* * *

Эринчекни жашауу:
Кесин жукъу басып,
Эсин букъу басып.

* * *

Эринчекни жокъ ашы,
Учхара – юсю-башы.

* * *

Эринчекни къуру да
«Тамбласы» къурумайды.

* * *

Эринчек эрламаз,
Эр алса да, кёл салмаз.

* * *

Эрирей деген къууатды,
Жарлыгъа берген сууапды.

* * *

Эрирейни айтылгъаны – эл бла,
Кире сууургъаны – жел бла.

* * *

Эришгеннге ёрюш жокъ.

* * *

Эрке бала эки жилияр.

* * *

Эркек аслан, тиши аслан –
Бары ётлю, тишли аслан.

* * *

Эркени эркетмесенг, эринин чюйюрюр.

* * *

Эр кишини жарытхан да – къатын,
Арытхан да – къхатын.

* * *

Эр кёчсе, эл къалыр,
Эл кёчсе, жер къалыр.

* * *

Эр къанаты – миннген аты.

* * *

Эр къартайды,
Кючю тайды.

* * *

Эрни болжалы – танг бла,
Эринчекни уа – тамбла.

* * *

Эрни саны къырда къалыр,
Аты-жаны жырда къалыр.

* * *

Эрни сёзю тюздю – ал,
Элни сёзюн сюзюп ал.

* * *

Эрни эл кётюрюр,
Элни жер кётюрюр.

* * *

Эрни эр кишилиги – сёзюне иелиги.

* * *

Эрни эси – Ата журтда,
Эринчекни уа – жуууртда.

* * *

Эрни юйю – жамычысы.

* * *

Эр сёзню сюрмез.

* * *

Эр сорушмай, согъушмаз.

* * *

Эрттен – ёрген жаннганча.

* * *

Эртте тургъан ёкюнмез.

* * *

Эртте тургъанны эркек аты тай табар.

* * *

Эртте улугъан бёрю ач къалыр.

* * *

Эр тепсе, жер тебер.

* * *

Эр – тирилиги бла,
Жер да – тирлиги бла.

* * *

Эр ырызы – бетинде,
Эл ырызы – адетинде.

* * *

Эр – элини улу,
Намысыны къулу.

* * *

Эр – эришиу бла,
Эл – келишиу бла.

* * *

Эсеплиге тырман жокъ,
Эсепсизге дарман жокъ.

* * *

Эси барны неси да бар.

* * *

Эсирген – баласы,
Эзилген – анасы.

* * *

Эсирген элин кюлдюрюр,
Эслемей, юйюн кюйдюрюр.

* * *

Эсирген эсиндегин айтыр.

* * *

Эски заман – зор заман,
Партиягъа къор заман.

* * *

Эски сёз – сёз чалманны къазыгъы.

* * *

Эсли киши тюз ишине къууаныр,
Эссиз киши бедешине къууаныр.

* * *

Эслини – тили эсинде,
Телини – эси тилинде.

* * *

Эт бла – къарынынг токъ,
Ниет бла – жаныннг токъ.

* * *

Иш эте билмеген
Ит ыйлыгъын кёрюр.

* * *

Этегинг кюйсе да,
Этинги сакъла.

* * *

Эт кетсе да, бет къалсын.

* * *

Этмез ишинги хапарын айтма,
Этилликни болжалын узайтма.

* * *

Этмей сокъураннгандан эсе,
Этип сокъураннган – эсли.

* * *

Этмесенг да сыртынгы жауур,
Ташладан – аманат ауур,
Толтурмасанг, жаныннг ауур.

* * *

Этни тулукъ бла аша,
Бет бла, тюзлюк бла жаша.

* * *

Этсенг, урунсанг, махтау – хар иш,
Мохлукъду, жалкъаулукъду бедиш.

* * *

Эт – этге, шорпа – бетге.

* * *

Эчкиге аман кюн келсе,
Бёрюге – ана къарындаш.

* * *

Эчки сатсанг, элде сат,
Эски сатсанг, кенгде сат.

* * *

Эчки эгиз табар,
Тонгуз тогъуз табар.

* * *

Эшек билген – арба жол.

* * *

Эшек бла жыйылгъан малынг
Эшекни къылыгъын алыр.

* * *

Эшек иерден атны сырты жауур болур.

* * *

Эшек жюксюз къалмаз,
Тёшек ёксюз къалмаз.

* * *

Эшек дуппургъа чыгъалыр,
Чыкъса да, эшеклей къалыр.

* * *

Эшек билген – чыгъана,
Адам билген – магъана.

* * *

Эшек, къала ишлей туруп,
Къуйругъу бла ойду, уруп.

* * *

Эшек – къулагъындан,
Айыу – тырнагъындан,
Тели тилинден танылыр.

* * *

Эшеклени аманы сакъау болур,
Кишилени аманы жалкъау болур.

* * *

Эшек мынгылан таба эди,
Аны да ат къаба эди.

* * *

Эшекни бир оюну болур,
Ол да кюлде аунауу болур.

* * *

Эшик артын билмеген төрню билмез.

* * *

Эшик ачыкъ эсе да, соруп кир,
Ишинг азчыкъ эсе да, жорукъ – бир.

* * *

Эшикге чыгъып, жамычы ургъаны болсун,
Атына минип, къамичи ургъан болсун.

* * *

Эшикде борандан юйюнге чабарса,
Юйюнгде борандан не ышыкъ табарса.

* * *

Эшик не зат, төр да не зат,
Ёлмей туруп, кёр да не зат?!

* * *

Эшик тапмагъан да тешик табады.

* * *

Эшитиллик сёз хазыр къулакъ табар.

* * *

Эшик тешикге кюле эди.

* * *

Эшилген чач чачылмаз.

* * *

Юзгелесиз от болмаз,
Иште балта тот болмаз.

* * *

Юйню ариуу – топуракъ,
Адам ариуу – опуракъ.

* * *

Юй багъана бла бекди,
Сёз магъана бла бекди.

* * *

Юй бахчада терек ёсдюрген
Табийгъатха да болмаз дюрген.

* * *

Юйге ийлеш гудугъа ит чапмаз.

* * *

Юйдеги урушуучу болса,
Сынжыры къурушуучу болур.

* * *

Юйде ёсген бузоу
Тюзде ёгюз болмаз.

* * *

Юйде – къонакъ,
Элде – омакъ.

* * *

Юй ишлеген балта эшикде къалыр.

* * *

Юйлю болгъан кюйлю болур.

* * *

Юйню патчахы – тыпыр.

* * *

Юй чырайы – тыпыр,
Андан сора – тытыр.

* * *

Юйюм – ахшы, къарыным – токъ,
Андан башха къайгъым жоқъ.

* * *

Юйюм деген юйю тенгли бир таш кётюрюр.

* * *

Юйюнгю ёчге салма,
Жюгюнг бла кечге къалма.

* * *

Юйюне къарама,
Кюйюне къара.

* * *

Юрген керилип къалыр,
Дюрген а уруп алыр.

* * *

Юйренчек ауруугъа –
Тюйюмчек къарыу.

* * *

Юйрет жашны хар бир иште хорламгъа,
Кесинг юйрет, бошлап къоймай орамлагъа.

* * *

Юсю – дамырлыкъ,
Бети – чабырлыкъ.

* * *

Юч алдатхан да – тели,
Кюч алдатхан да – тели.

* * *

Юч дагъан таймаз.

Нарт сёзле бла не да акъыл сёзле бла сабийле гитчеликле-ринден окъуна шагъырей болуп башлайдыла. Алай аланы магъаналарын ала олсагъат ангылап да къоймайдыла. Иш-лемеген – тишлемез; Бирликде – тирлик; Сабыр тюбю – сары алтын – быллай къанатлы сёзлеге жаш адамла, заманлары жетсе, кеслери алларына тюшюне барадыла, жашауда бо-

лумгъа кёре. Хар бир акъыл сёзю кесини тарыхы барды, кесини туугъан жери да. Сёз ючюн, «Аттыу Малкъаргъа баргъанлай» деген айтыу Бызынгы тийресинде къошда туугъанды дейдиле. Бир жаш адам, Аттыу, уллула айтханнга тынгылай келип, танг атмай Малкъаргъа жетип къайтыргъа керекди дегенни эшитип, тынчайыргъа кетеди. Эрттенликде къарасала, Аттыу – жокъ. Къайгъылы боладыла. Бир заманда ингир ала жаш табылады. Къайда эдинг деп соргъанда, айтады: «Да танг атмай Малкъаргъа жетип къайтыргъа керекди дегенни айтхан да – сиз, къайда эдинг деп соргъан да – сиз», – дейди. Ол замандан бери «Аттыу Малкъаргъа баргъанлай» деген сёз жюриюдю. Малкъаргъа нек барыргъа керегин билмегенди Аттыу, алай айтылады чам халда.

Мадар этсенг, къадар этерме; Сатычуну – сёзю жютю, алычуну – кёзю жютю; Сагъаш этген сер болмаз, къаргъыш этген эр болмаз – была битеу бары да жашаудан алыннган затладыла, жангылмазча, терсине бармазгъа, артыкъ затла айтмазгъа, бир бирге аман болмазгъа юйретедиле.

Быллай сейир нарт сёз барды: Саны таза – кёрдемчи болур, жаны таза – кертгичи болур. Ёмюрлени теренинден келдиде бу, кертиси бла да, акъыллы да, къанатлы да сёзле. Ким къалай ангылайды?!.

Келигиз алгъа «кёрдемчи» деген сёз не болгъанын билейик...

Эминадан, ёлетден эм жамауатны къыргъан башха аурууладан сау къалгъан адамгъа кёрдемчи деп айтадыла. Мен, сёз ючюн, былай ангылайма: саны таза не аурууну да аулайды, хорлайды. Хакимле айтхан а ол туююлмюдю?.. Тазалыкъны баш магъанагъа салсанг, къайсы бир ауруу да сенде уя салалмайды, юйюрсюнмейди санында не ичингде... Жаны таза уа, кертгичи болмай, къайры кетерикди, ол даулашсызды, анга патыуала излеп къыйналыр кереклиси жокъду.

Нарт сёзлени хар бир инсан да кесича ангылайды, кесича ойлайды, дерс да ёз акъылы бла алады.

Бу нарт сёзле бла мен сизни жууукъ этеме миллетибизни ауур акъылыны таркъаймазлыкъ шауданы бла.

Нарт сёзлени, биз алагъа акъыл сёзле, къанатлы сёзле да дейбиз, нек билирге керекди, неге жарайдыла ала? Эм алдан ала бизни ойларгъа юйретедиле, бир затны этерден алгъа, сагъыш этерге чакъырадыла. Уллу сёлешме да, уллу къап;

Ойнап айтсанг да, ойлап айт; Сорулгъан иш сөгюлмез дегенча сөзле ачыкъ айтып турадыла ашыкъ-бушукъ ишле этмезге, ашыкъгъан суу тенгизге жетмейди деп да кыычырадыла, тюз жолгъа саладыла.

Андан сора да нарт сөзле айтыуларынга кюч, айбатлыкъ да бердиле, жангы бояула кыошадыла, адамланы сөзюнге ийнандырадыла. нек дегенде кыанатлы сөздеде халкыны мингжыллыкъ сынауу, акылы, басымы, терен билими, кыысха айтылып, кёпню ангылатадыла, не кыыйын сагыатынгда да жангылтмайдыла, тюз жолну сайларгъа онг бердиле. Ала миллетни сагышы бла оюмуну теренлигидиле. Ала сөзюнгю жютюлюгю бла мадарымлыгыны нюрюдоле. Жюрегизбизни ичи бла ётселе уа, ала, тейри кыылышча, андан да тюрсюнлю боладыла.

Нарт сөзлерибизни «Минги-Тау» журналда басмалай турабыз, «Ана тилим – ата сөзюм» деген ат бла энчи китапчыкъ этип чыгырыргъа муратыбыз да барды.

Нарт сөзле, халкы чыгырмачылыкъда, фольклорда жазма болгунчу окыуна, аууздан ауузгъа айтыла, тёлүден тёлүге ёте келген алтын хазнасыды халкыны. Эм алгъа ким айтхан эди ол акылыны не да бу акылыны бир кишини да эсинде кыалмагъанды, алай ол болумда не да бу болумда адамла ала бла хайырланадыла. Нарт сөз кесгин, чорт кесгенча алай айтылады, эде кыалырча, оюмгъа тюшюндюрюрча, андан келлик хатадан сакъларча адамны, кесини энчи макъамы бла, шатык, жалан да алайда келишген сөзле бла, ушашла бла. Сыйлы сөзюнг – жашынга азыкъ, сыйры сөзюнг – башынга кыазыкъ. Иги тюрслеп кыарагыыз – ушашланы бу нарт сөзде аллында, ортасында, ахырында да кёресиз. «Сыйлы сөзюнг, сыйры сөзюнг», сора, «жашынга – азыкъ», «башынга – кыазыкъ. Быллай сейир тамаша бир деп бир тилде табаллыкъ туююлбюз. Не да: Сюрген ишинг жарытмаз, суюген ишинг арытмаз: Такыыл тюшден – ахшы хапар, акыыл кючден – ахшы мадар эм д.а.к.

Кыайсы бир сөз да кесини жеринде кесини жумушун бардырады, эрттеден бери бир бирине жолугургъа термилип тургъанча, ол сөзле бир бирсиз болмайдыла, бир бирден айырсанг а, оюмгъа заран келеди, теренлик эсленмей кыалады.

Бизни нарт сөзлерибизге ким да сукъланырчады. Андан болур, кёпле бизни кыарачай-малкыар акыыл сөзлеге уллу магыана берип, кеслерини айтыуларында, жазыуларында да

терк-терк хайырланганлары. Белгили да, уста да тилманч Наум Гребнев бир талай нарт сёзлерибизни орус тилге бир да болмагъанча сейир кёчюргенди. Сёз ючюн: «Правдивая речь острее, чем меч», «Кузнец погиб – все, что сковал – осталось, Мудрец погиб – все, что сказал – осталось», «Кто сидит – не спотыкается, кто молчит – не ошибается», «Не поверят, если лжец скажет правду наконец», «И красота ветвей зависит от корней», «Лучше спать на соломе, да в родном доме, Чем на перине, да на чужбине», «Хоть и дорога близка, устанет конь дурака». Ма бу халда бизни нарт сёзлерибиз орус эм да башха тилге кёчюрюлсе, бир да алакат боллукъ эди. Ол а алай тынч ишледен туююлду. Тапчыгъыз бюгюн аллай тилманчла! Алай аны заман кёргюзтюр.

Бир сёзню минг магъанасы барды, аны бла бирге дуния бла бир ауанасы болады хар бир айтылгъанны. «Ойнап айтсанг да, ойлап айт», – дегендиле бурунгулула, андан керти жукъ болмаз. Сагъыш этмей, хыйсапламай айтып ийсенг, бир жарлыны ачытыргъа боллукъду, кёлюн сындырыргъа. Айтылгъан сёзню окъдан бир башхалыгъы жокъду. Марапмы айтаса огъесе бош андан, эслемейми айтаса; окъ атылды, барып къайры тиеди бир Аллахды билген, дуния кенди?!

Сёзню къыйматы артыгъыракъ да бусагъатда керек болады, адам адамгъа адамгъача къараргъа унутхан заманда. Биз а бошланганбыз, башыбызгъа не келсе, аны айтабыз, Интернет деп бир палах барды да анда, айтханны къой, жазгъан да этебиз, ма сизге алай керекди деп. Кимни болса да биреуню чёкдюрербиз деп, ол а не даражадан, не адетден, не бетден хапары болмагъанны юсюнден айтады... Была агъачдамы ёсендиле деп айтдырмайыкъ эм ариу халлени, келишимликни кесине байракъ эте келген келбет халкъыбызгъа.

Къалыгубаладан келе келген бир сёзюбюз тийишлиди былайда: Адет билген – адетге кёре, билмеген а – адепге кёре. Дагъыда бетге кёре деп къошарыкъ эдим, кёлюбюз кюлмесе. Адет, адеп, бет бир тизгинде, бир бийикликде тургъандыла бизде, таулулада, не къыйын болумлада да, не къыйын заманлада да. Иншаллах, эниш этмезбиз мындан ары да аланы даражаларын. Ол а къыйын иш туююлду, эсибизден кетермесек Кязимни «Адамды бизни атыбыз» дегенин.

Он биринчи ёмюрде жашагъан айтхылыкъ тюркю Муса Гали алай жаза эди:

*«Ёллюкбюз да ёллюкбюз, кџал ахшы жашлай,
Кџоян кибики жашамай, кџуи кибики жашай.
Жаша насып келе хар бир атламында,
Жаша, кџууанч тапса хар ким да кџатында.*

Ма быллай чакџырыу элтсин бизни барыбызны да алџа, жангы хорламџа. Кџайсы этген муратыбызџа да жетип кџаллыџыбызџа бир деп бир ишек жокџду, бир бирге игиден иги бола, ана тилибиз бла ата сџзюбюз бизни жол нџегрибиз болџанлай турсала.

Нарт сџзлерибиз дуня бла бирдиле. Алай бу биз сайларџа кюрешген алтыннга тенг айтыуларыбыз алџа жалан да бизде туугџанды эм алџа жалан да бизде кџуралџанын кесгин чертилгенледиле, анга мени бир деп бир ишегим жокџду. Саџышдан оюм чыџар, оюмну тоюу жыџар; Чамны чам бла сууутхан – келиш адам, чарлап кесин кџозутхан – тели адам; Эки тынџыла, иги анџыла дегенча оюмла фыйџамбарны (Аллахны саламы анга болсун) ауузундан чыкџџаннга ушамаймыдыла! Бусаџатда аллай заманды, хар айтхан сџзюнгю жангыз да ойлап-ойлап, даџыда бир кере ойлап айтџыргџа керекли кезиу. Алай болур ючюн а, ма бу тукџум акџыл сџзле, нарт сџзле бизни барыбызны да тюзлюкге, адамлыкџџа, игиликге итиндире, бир бири арабызны узайтмай, жууукџ этериџи ол хакџды.

Нарт сџзлерибизни бир жанында кџойсакџ да, тилибизни кючюне ийнанмаџан болмаз.

Терен кире турмайма, дуняџа, баям, мамлюкле окџуна бизни тилде сџлешгенни кџпле айтадыла. «Мамлюк» (маму+ -лукџ): маму – бџрю (сабий тилибизде) + -лукџ (аффикс) – бџрюлюк, мындан бџрю боллукџду деген маџанада... Кџп тилледе «берекет» – бере + кет, «ахырат» – ахыр + ат, «карандаш» – кџара + таш деген сџзле дуня бла бир бардыла. Анга кџре уа, кџп сџзлерибизни арап тилден келген сунадыла бир бирле.

Алыкџа тилибиз терен тинтилмегенди. Алай бла, арап тилге кџаллай бир тюрк сџз киргени белгисизди. Алары тинтиу алимлерибизни артха салынмазлыкџ борчларыды.

КЕРТИ БЛА АЛДАУ

Кертини тюзлюкден айыралмай,
Шош барады жашау чапханлай,
Төгюлген мюлкюнден хайыр алмай.
Керти – кёп, тюзлюкню жапханлай.

Ётюрюк а кимге бойсунады?
Аны билмей к’алдык’ жук’уда.
Ол кесин темирден бош сунады,
Эсленеди бети жууук’да.

Этилсе бир бирге ийнанмазча,
Кертиге ётюрюк табылыр.
Бир бирге к’арасак’ ийманнгача,
Тюзлюкге да алдау табыныр...

СЫЙЫРМАЙМА

Сен мени сюемисе,
Сюймеймисе ог’есе?
Жанымда сюелмейсе,
Жанымда жук’ жок’ эсе.

Кёлюнге жеталмайма,
Аллай бир бийикди да.
Ал атлам эталмайма,
Хар халинг кийикди да.

Жулдузла жанадыла,
Кёк – налтек оюучады,
К’айг’ымы жаядыла –
Сюйгенинг оюнчады.

Сёз берип, артха алг’ан
Ёз кесингсе бу жерде.
Умутла битеу – жалг’ан,
Чачыладыла желде.

«Кёзюме к’ара бери,
Сен эсенг да жан дарман,
Зат да сунма абери,
Ызынгдан чабып бармам», –

Деп айтса да жүрегим,
Буйрукъгъа сыйынмайма.
Къолунгдады жүгеним,
Аны мен сыйырмайма...

* * *

1

Кетедиле заманла.
Иги бола аманла,

Аман бола игиле,
Болмачыгъа ийиле.

Ахча санап терлеген,
Итде битни тергеген.

Сюйгенлени сюргенле,
Сюргенлени сүйгенле.

Къазанлаша, юйлеше.
Къырал мюлкню юлеше.

Алдан келген мардала
Сёдегейге бардыла.

2

Муратла оюлдула,
Умутла жоюлдула.

Мадарла къоюлдула,
Мардала союлдула.

Не да бош – тюп-баш болду,
Жүрегинг ташдан толду,

Борбайынг жумушады,
Кёрге төр да ушады.

Ышандыкъ кока сёзге,
Не этгин башха ёзге?

Ашыкъды хар ким төрге.
Ийнанган – бизге төре...

* * *

Жорукъдан да таймай,
Ишимден да талмай,
Бир да шош жашайма,
Кёлдегин айталмай...

КЁНДЕЛЕН

Толбайланы Хызирге

Кюнден жарыкъ Кёнделеним,
Жаным кибик кёрген элим.
Бешигими эхчей желинг,
Тюшлериме келген жерим.

От жагъангда ёсе жашла,
Жашна, жашна, жангы жашна.
Сенде жашай батырларынг,
Биледиле айтырларын.

Жети кере сен тюп бола,
Ачыгъандан кёлюнг тола,
Жашай келдинг Кёнделеним,
Ышыкъ жерде кюнден элим.

Тойдан тойгъа бара-бара,
Насыбынга таукел къара!
Жарсыуладан бола кери,
Кёнделеним суйген жерим.

Жарыкъ турсун ачыкъ кёлюнг,
Таза кибик бийик кёгюнг.
Мындан ары сен – сау-эсен,
Бизге жары сен сау-эсен.

Тызыл жоллу Кёнделеним,
Адамынгда кёрген эдим,
Намыс – аны адетинде,
Ингилиги да – бетинде.

Мындан ары, Кёнделеним,
Палахладан кери элим,
Насыбынгдан тийре тола,
Хар танг атсын, нюрюнг бола.

МЕНИ САЙЛА

Бир мени, бир мени сен сайла,
Къыйнамам ёмюрде жанынгы.
Жалын этмей жанарма санга,
Жылыта къышынгы-жайынгы.

Булбулла жырлагъан кезиуде,
Тансыкълайма сенде ауазны.
От жукълайды кюйген кесеуде,
Тюшюнде жел суна аязны.

Жел суна аязны, жел суна.
Мен кесимме, кесим, ол кесеу.
Отуму жукълата жаз суула,
Къайгъыгъа жол кесе, жол кесе.

Мен сениме, сениме саулай,
Аллынга муратынг келгенлей.
Бир мени, бир мени, сен сайла,
Жалын этмей жансам кесеулей.

Балтадан да, отдан да къача,
Ол эки кёзюнгден къабына,
Ичимден жүрекни да ача,
Мен жашайма санга табына.

Къыйнамам ёмюрде жанынгы,
Кюл болгъунчу жанарма санга.
Жылыта къышынгы-жайынгы,
Бир мени, бир мени сен сайла.

ВИЗНИ БАЙЛАГЪАН

Жарады бизни байлагъан –
Бир жаны сенсе аны,
Ма олду бизни сайлагъан –
Бир жаны менме аны.

Акъны айыргъан къарадан
Жан къайгъыны сурады.
Саркъады къаны жарадан,
Жокъду тохтар мураты.

Бирге кысылсакъ а жууукъ,
Кыыш суутмаз жайынгы,
Кёпге дери келмей сууукъ,
Кюн жарытыр айынгы.

Керекди бизге туберге,
Терк тигилген сёгюлмез,
Кыаты кысылсакъ бир бирге,
Кыан да тохтар, тёгюлмез.

Жарады бизни байлагъан –
Бир жаны сенсе аны.
Ма олду бизни сайлагъан –
Бир жаны менме аны.

* * *

Аямайды, жауады кыар мында,
Терек бутаклары бирден сына.
Чапыракъмы акъмады заманында,
Не алгыракъмы кыыш келди, сынай?..

Жууукъдула жулдузланы жукъулары.
Танг энди атарыкъды, сормай кишиден.
Кюн таякыла, сени кыысха жууукъларынг,
Ычхынырла кыарангыны кишенинден.

* * *

Тепмей жарамайды бюгюн белге,
Ол бийикден Аллахданды белги.
Не кыадар бек бюгюлсе да садакъ,
Ол кыадар окъ да учады узакъ.

* * *

Жангыдан жүрегим жанарыкыча,
Мен кюсейме сени кёрюрге.
Алгыын тазалыкы жарарыкыча,
Арада кыарланы кюрерге.

Кыыйынлыкы кыуршоугыа кыысханда да,
Ол тыялмайды тар сагышда.
Хар палах да эсинг кыысхаданды,
Кыоя ач да, сууукъ да кыышда.

Ачы кыапмайды бу жол сууукъ а.
Мен анданмы сени эсгердим?

Селейгенмиди сер жарсыуунг а?
Жюрекни анга энтта кердим.

Не болса да, болсун жарагъа уа,
Ачыса, ачысын жангыдан.
Жылыуну къайтарса арагъа уа,
Юлюшюнг да къайтыр жанымдан.

КЪОРКЪУУ

Къоркъууду баш хата кимге да,
Алай а ол кирсин да жүрекке,
Акъылындан къайсы кемде да
Къалыр бети тарталмай гюренке.

* * *

Нек тюшдюм мурдарны къолуна,
Деп жарсыйды, адамча, къама.
Жыжымчыкъ да кетер солуна –
Жалдатны къолунда – къыяма...

* * *

Бармакъны уа биз бошму терслейбиз
Герохну сампалын басханда.
Ётюрюк а ол башды, эслейбиз,
Бу жашау боюнунгдан асханда.

* * *

Кюнюнгу алдан ёлтюрме,
Алайсыз да ол ойнайды бугъуна.
Бурунунгу ёрге кётюрме,
Ачытырса, сен сакъ бол тобугъунга.

* * *

Кетдиле кертиле, мажалла,
Саулагъа муратла мажара,
Кюн тийсе, ачылыр ташала,
Айтайыкъ алагъа: машалла!

Кетдиле мажалла, кертиле.
Кетселе да умут келтире,
Сехлени да кенгнге кердиле,
Насыпны уа – бизде кёрдюле...

* * *

Билмединг сен не арый, не тала да,
Хар бир адамны сюерге к'алг'анда.
Энди аяк' т'юбюнгде жер таяды ...
Ала уа – алг'ынча, к'арын к'айг'ыда.

* * *

Сууук'луг'унг болду манга жардам.
Сууук'са да – ачитмайды жарам.
Жашайса сен, жүрегими жара,
Ачитмаса, сау болмайды жара...

* * *

Тонну кийип келсенг да сен ч'юйре,
К'еке жулдузumu да ёч'юре,
Бютюн да бек сюер ючюн тийре,
Ж'юрегинге т'юйре мени, т'юйре.

Башха тауну кеси тауу суна,
Ч'ыдам керек к'юнде тауусула,
Ж'ауларыбыз бизге – тенгсиз дерле,
Арабызда сууг'а – тенгиз дерле.

ТЮЗ ОЮМ

С'юймеклик синнген болса жүрегинге,
Тюз оюм узалмайды жүгенине.

Бир да жок'ду дей эдим сенден ариу,
Жок'ду дей эдим сенсиз жашар к'арыу.

Жашарг'а уа онг чык'г'ан эди бизге,
К'юн да нюр ие эди жерибизге.

Ол нюрден к'езлерибиз бирден к'амай,
Ч'ыдамг'а чаба эдик, алып к'ама.

Башыбыз жетишмеди х'ыйсапларг'а –
Баш болду ийнаг'ыбыз х'ыйлалаг'а.
Тохтады к'езюбюзню к'амаг'аны,
Тохтады жарабызны к'анаг'аны.

Хынычы болуп к'алг'анды халыбыз,
С'юймеклик т'юйюдю энди ханыбыз.

Энди сен кёрюп да болмайса мени,
Батдыра, тюзлюк батханча, кемени.

Энтта тюз оюм узакъды биягъы.
Терсликни уа бир ауурду таягъы.

Тюз оюм бизде болалмаса алчы,
Бу жашауча, ётмеги да – бир ачы.

* * *

Келгендиле оноучула,
Халкъны мюлкюн тонаучула.

Этин чийлей ашаучула,
Къалай суйсе жашаучула.

Уят да, бет да жокъ болду,
Хыйлачыдан тийре толду.

Аямагъан къартны-жашны,
Ёксюзледен сермей ашны.

Тоялмайын ашап тургъан,
Келди төрге Аллах ургъан.

Бедишлерин бизге атай,
Болуп къалды ёге ата.

Къара десенг, ол акъды дер,
Бирни айтып бирни этер.

Неле болса айтылгъанлай,
Къалды халкъым атылгъанлай.

Къайнамайды къазаныбыз,
Эшитилмейди азаныбыз.

Былай барса къадарыбыз,
Тюкге тиймез мадарыбыз.

* * *

Къол аяз файда келтирмейди бир жукъ,
Сен анда жүрегинги да элт туура.
Къол аяз бир къысылсын да – жумдурукъ...
Дуния былай, тюрленмейин турса.

* * *

Айтханымдан ары таймам,
Хар зат – иги, хар не – тамам.

Кёзбау эте ариу айтмам,
Алай кыйын кюнде атмам.

Санга иги болгъан хар ким –
Жюрегиме дарман, хаким.

Сюеме демей, бол кыаты –
Жашауубуз келмез кыйтып.

Кыйынды бююн тюз кюулгъа,
Ушай суусуз кыалгъан кюугъа.

Алгъа чабып баргъан жарлы
Алгъа кюрю алда жарны...

Кыйынама бу жол кесинги,
Барын да жый да эсинги –

Аккыл угъай, насып сайла,
Кыалыр ючюн жерде саулай.

Саулукъ туююл эсе дойна,
Кыарыуунга кере ойна.

Кимге ариуду жалгъашхан,
Кимге уа кючдю жарашхан.

* * *

Санга кыадар берген ууахтыгъа
Адамлыкъны салгъанса ёлчемге.
Бир жан базмаз сени ууатыргъа –
Билесе да – ёлмезсе ёхчеге...

* * *

Ким – жарлыды, ким а – байды.
Ким – сабырды, тынчды, ким – ёртенди.
Ким – сакъатды, ким – субайды.
Ажалгъа уа ким да, не да – тенгди.

* * *

Башынгы кётюр да,
Ким эсе да сун да кесинги,
Оюлур кёпюр да,
Муратха жолунг да кесиле.

* * *

Не бийик болса да тау,
Не кыйын эсе да жол
Къаяны тёппесине,
Зат излемей кесине,
Кишиге да этмей дау,
Къаячы ёрлейди,
Жукъ да алмай эсине.

* * *

Телилигинг сенде – байлыкъ,
Болалмайса акъылбалыкъ.
Къамичиден къача эсенг,
Бурулмайса хойнухча сен...

* * *

Эсге алмай аппа айтханны,
Унутдукъ тобагъа къайтханны.

Къартынгы къарыуу – сёзюнде,
Жашынгы уа кючю – тёзюмде.

Жанымдан да жууукъ – жууукъла,
Бир бирге хатерсиз сууукъла,

Душманнга да, жаугъа да жырлай,
Бир бирни ашаргъа хазырла.

Биз жашайбыз, жашаумуду бу?
Эшикни ачалмазча жабыу,

Тёреге айланды да къалды,
Алдаудан тюзюбюз да талды.

Тыш, жалгъан саналады тенгнге,
Кёзюбюз кёргенни да женге.

Жанынгда орналады жауунг,
Кюлкюге бурула хар дауунг...

Эсге алмай аппа айтханны,
Унутдукъ тобагъа кайтханны.

Къартынгы къарыуу – сёзюнде,
Жашынгы уа кючю – тёзюмде.

КЮРТ

Адам болгъан ёхтем эсе,
Орус болгъан да – ёхтемлик.

Дуниягъа къоркъуу келсе,
Кишиликке этер тенглик.

Тёзе-тёзе кетер да ол,
Бирден айтыр тюзюн-терсин.
Тауда да кюрт сайлайды жол,
Бу къар жауа эрикдирсе...

* * *

Тёппелери оюла,
Этеклери – оюула,

Аргъы сыртда къаяла
Борбайланы къыярла.

Сакълайдыла шашханны,
Мыйыдан ажашханны;

Башларына къар жаууп,
Тюплеринде – сакъ жауун.

Тау тенг болур ёзеннге,
Кёкден жулдуз юзгеннге.

* * *

Белгисизлик белги берди,
Къучакъларын кенгнге керди,
Ётюрюкге жолдаш этди,
Ёмюрлюкню жууаш этди,
Жууукъладан узакъ элтди...

Къадар татлы сезим берген эсе,
Артдан ачы жара салыр, ёссенг.
Бирде айтыр жаша деп сау ёмюр,
Артдан этер сени къара кёмюр.

Тангнга къанлы кюлтюн этип чыгъар,
Дагъыда акъ кебинликге чырмар.
Кетерсе, сакълаялмаз сени хахим,
Кертилеге осалды да хар ким.

Тюппе-тюзде абындырыр, жыгъар,
Жайда къауданынга да от тыгъар.
Жашау кеппе-керти айтхан тюзню,
Къадарында кёргюзтмейди кюзню...

ГУРУШХА

Къымылдамай турса,
Тынчлыкъгъа деп тууса,
Алгъа этмей атлам –
Къарыусузду адам.

Ол кёралмайды жукъ.
Не узакъ, не жууукъ.
Эслеялмаса зат,
Ол туююдю азат...

Хар кимде да бир таш –
Ким кимгеди жолдаш?
Мурдорсуз гурушха
Жол ызлар урушха.

Къаралса уа нюрю,
Жокъ алда кёрюрю.
Кертини ит табар,
Тюе де да къабар.

Халкъ айтады уста –
Сени таш бла урса,
Анга аш бла къайтар.
Кертиге тюз да – тар.

Кюн да жетмей жерге,
Таулагъа тиерге

Кюсеучюдю алгъа
Хар бийик къаягъа...

Ангылайды билген
Танг береди белги:
Жарыгъы – келечи,
Жылыуу – эгечи...

ИРИК СУУ

Жагъала-къаяла,
Сангырау къалала.

Ашыгъады Ирик –
Тенгизге жетерик,

Ташларын бургъанлай,
Къутургъан бугъалай.

Ташладан бири – мен,
Юзмези – биргеме.

Сен къара бу ишге,
Биз барабыз энишге,

Бир жерде тохтаргъа,
Тигелейбиз таргъа.

Сен анда – узакъда,
Сюймеклик тузакъда.

Мен мында – сууукъда,
Таулагъа жууукъда,

Аллынга къарагъан,
Танглары къаралгъан.

Аламдан жарыкыгъа
Жашырын жайыгъа,

Ашхамгъа кюйлерим –
Хар келген кюнлерим,

Боюнумдан асханлай,
Булутла басханлай.

Бичхыннганды заман,
Ууахты акъылман.

Жоллагъа алдата,
Жагъагъа жалдатла,

От чагъабыз ташла,
Хар неге да таша.

Ауурлукъду кеси
Ташланы иеси.

Къадарны жыгъаргъа,
Бу тардан чыгъаргъа

Кюрешибиз хар таш,
Болургъа къарындаш.

Жокъ амал ташлагъа
Ма бу тау башлагъа

Жангыдан къайтыргъа,
Кёлдегин айтыргъа.

Юлюшюн а алгъан –
Жеринде къалалгъан.

БУЗ

Жылыууна алдана,
Суу, къуруп, кюннге кетди.
Тенгизни да алайда
Унутхан эди керти.

Буз болгъанды ол кёкде.
Бир кюн бир а ол къайтды;
Зат къоймады терекден –
Буз аны тюйдю къаты.

Башхагъа жара салгъан
Къалай тынчды ачыуда...
Энтта жүрегим санга
Тартдырады, ачыта.

Не къадар санга жууукъ
Мен келсем да, ашыгыш,
Сен да ол къадар – сууукъ,
Жарсыуунгу жашырып.

Буз эриди жангыдан –
Кюнден кетди да узакъ.
Узакъдагынын жылытхан
Хар къайда да – тынчыракъ.

Жашау алыр керегин.
Мен а къайры бугъайым?
Къайсы чакъгъан терекни
Сындырырма бутагъын?..

ИНГИРДЕ

Забакъланы Зейтун гёжефге

Озгъанны, келликни унута,
Тюшюме да къайтмаз умутда,
Болгъанны ёртеннге алдыра
Келиучю тангла кенг къалдыла.

Иймене жюрюучю жашлыгъым
Ашыкъды да кетди, жашырын.
Къызлагъа ариуну да къойдум,
Жылыталмай, алгъынча, къоюнум.

«Угъайла» «хауладан» татлыла...
Сылтаула болдула атлыла.
Бююннгю тизгинле туугъанда,
Чачымы эсгериу – туманда.

Бош жарсыйма сатхыч чачыма,
Къайгъыла чагъырда чачыла.
Бош жарсыйма арба аугъанда,
Жауунла да кёлге жаугъанда.

Бош жарсыйма кюнюм батханда,
Тангларым да мутхуз атханда.
Жер тюйюлдю, жашауча, къатыш,
Ингир, тангча, жанады батыш...

ЛЯЧИН

Бийикде учады къанатлы,
 Бийикдеди дайым уясы
 Кюн бизге – жаяу, анга – атлы,
 Сау аламды тёр дуниясы.

Не жютю лячин да бол,
 Ач эсенг, тартады бегирек
 Кёк угъай – мыллык ийисли къол,
 Ай да – бош, бу къол – бийигирек...

Лячинни къыза эди къаны,
 Тик эниш учуп бара жерге.
 Башындан бийик болду къарны,
 Айыбы келир кюнюн жеге.

* * *

Жашар ючюн мадар излемей,
 Жау излейбиз, къадалып.
 Жууукъ-тенгни кенгден эслемей
 Тик этебиз къадарны.

Эр жол излер таша-туура да.
 Жол излеген жол табар.
 Тели болгъан а жау сурайды.
 Жау излеген жау табар.

ТАШ БЛА КЫРДЫК

Къаядан юзюлюп,
 Таш жатады къырда.
 Аязда сюзюлюп,
 Кёк кырдык а – сырда.

Ташны билмей жугъун,
 Ийнакълайды аны,
 Бийикде жууугъун –
 Къаясын атханны.

Ол, жауун бла бирге
 Аязгъа эрише,
 Ойланды теберге, –
 Кёрюне эриши.

Агъачны да къыра,
Жукъ аямады таш.
Жетгенлей а, къырда
Кырдыкга – къарындаш...

Анда къаллайды жол?! –
Эсге алмайды ол.
Жугъун билмей эсенг,
Терс излеймисе сен?..

Таш жатады къырда,
Кёк кырдык а – сырда.
Жугъун билмей эсенг,
Жаулаялмайса сен.

КЕЛГЕНДИЛЕ ЗАМАНЛА

Къайгъыланы жашыра,
Туудукълагъа ашыра,

Бети болгъан уяла,
Къарыны ачлай уяна,

Кюнсюз къоя ойсузну,
Тюпге сала онгсузну,

Къолайлыгъа ийиле,
Уру къаза игиге,

Тёрге сала аманны,
Жолун кесе амалны,

Келгендиле заманла,
Кюзде чагъа сабанла,

Алда къышны унута,
Желни жайда улута,

Тюзге элте тёзюмню,
Чюйре эте тюзюнгю.

Ышанмазгъа ышана,
Гюлле бере къышына,

Антсыз къойдукъ бир бирни,
Сансыз этдик билирни.

Чамланыргъа юйрендик,
Биргесине юйлендик.

Тёзалмайды тюзеллик,
Тюзелмейди тёзюмлюк,

Таба баргъан чапханлай,
Ортакъ мюлкню чачханлай,

Жоядыла бетлерин,
Оядыла ётлерин.

Бютюн ала бийиклей,
Халкъларына кийиклей.

Алай уллу даража
Сабыр келмез, жараша.

Уруш-туйюш хакъ болса,
Итинг итге жакъ басса,

Терен къолдан къол чыкъса,
Жолоучуну жол жыкъса,

Чыдам, къойчады – жууаш.
Шуёхлада жокъ жолдаш,

Къарын къайгъы – барысы,
Туман – андан арысы.

Ант эт десенг, жер тебе,
Тийип кёрсенг – къум тёбе.

Ышаныргъа кёл этсенг,
Кёлюнг сынар, кёп элтсенг,

Къадармыды къадарынг –
Жюрек къатса къатарынг?!

Муратларынг жабуда.
Ачыкъ жолла жабыла,

Кимге бересе налат,
Аны шо бир ангылат?..

Жокъду жууап кишиден,
Чыгъалмайбыз киршиден...

Жашил нарат орманнга,
Сыйпалмагъан орамгъа,

Таугъа-тюзге къар жауар,
Бугъейлени гам жамар.

Жазда уа кюн эритир,
Жашил къууат келтирир:

Багуш къалыр багушлай,
Чынгыл аууш – ауушлай.

Нарат терек – тереклей,
Керек адам – кереклей...

КЪАЙДА МАНГА

Къайда манга андан жууукъ,
Алай ол – таш кибик, сууукъ.
Анга къысха жолум – тузакъ,
Жулдузлагъача, бир узакъ.

Къайда манга андан татлы,
Жарыйды, кюнча, къууатлы.
Алай андан келген жарыкъ
Ажалымады жарарыкъ.

Къайда манга андан таза,
Жарсыууму жангы жаза;
Кёкде – Аллах, жерде – патчах,
Эки кёзю – эки палах.

Къайда аныча жумушакъ,
Алай эталмайбыз ушакъ,
Эки кёзю – эки огъум,
Къышха этедиле согъум.

Къайда манга андан ариу,
Эсге келмез ахыр ауруу,
Къадарымда эски жазыу,
Тюшлериме келген жазым.

Къайда манга андан къаты,
Ансыз къайгъым къайда къалды!
Эки кёзю – эки алдау,
Кимге – алдау, манга уа – дау...

Онгсузлукъну къадарды дей,
Жолу-къолу да тарды дей,
Жюгенлени да бошладыкъ,
Мадарладан да бошладыкъ.

Къайда манга андан халал,
Бирде – тузлу, бирде уа – бал.
Эки кёзю – эки къама,
Айтхан сёзю – ачы къаба.

Къайда манга андан къанлым,
Бирде – ёлюм, бирде – къалым.
Эки кёзю – эки кезиу,
Бирде – жаным, бирде – кёзюм.

Къайда манга андан жууаш,
Керек кюнде керти жолдаш,
Тенгиз сууда батхан кеме
Биргесине мени кёме.

КЁК БЛА ЖЕР

Бу айсыз кече парийле
Юредиле, кёкге къарай,
Юредиле бир бирине,
Юрюп эришгенча, алай.

Жулдузлу кёк, тот къазанлай,
Къарайды жерге ёргеден.
Бийикден, ингир азанлай,
Къайтады парий юргени.

Сынжыр бла жерге байланып
Озса да жашау парийге,
Юреди, кёкге айланып:
Чамланмайды ит да Жерге...

ЧЕКДЕ КЪАЛСАНГ

Терсге киши санамайды кесин,
Кёлю кюле жалан да башхагъа.
Керек жерде айталмайса кесгин,
Сёзню андан къыйынды башларгъа.

«Къарда барама», – деп жазгъанымда,
Ангыларгъа кюсемеди киши.
Жолум эримеди жазларымда,
Кёгюм бютюн эте эди кирши.

«Бу къачан чыгъарыкъды къыртишге?» –
Дей, манга намарт сёлешдиле.
Тюзлюк кёзден къарамай хар ишге,
Ниетиме тие, сермешдиле.

Ауушлада баралмай къайтханны
Туурады къыртишге чыгъыучусу...
Даулашлада ал бермей къытханны
Даражаны сакълайды учузу.

«Черегинден чыгъалмайды ары», –
Деген да тюз сунсун кесин.
Уллу тауну юзюлмесин къары,
Андан эсе эниш эрип келсин.

Санга ишлеп къыйналмайды заман,
Чекде къалып къалгъан эсенг – бютюн да,
Алай а сен тюшюрмейсе заран,
Черегингден чыгъалмагъан чакъда.
Андан-мындан ургъан желге тютюн да
Бой салмайды жалан да ожакъда...

КЮН БЛА САБАН

Жансыз жүрегим болгъаннга
Кесим тюшюннген кезиуде,
Къайдан да тюшдюм жолунга?!
Тюню тюшюнде толгъаннга
Къарайса, къара кёзюме,
Къара насыплы жорума!
Тургъан эсенг кёп тынгылай,

Айланмай башлайды тилинг.
 Ариу айтырым да андан
 Къалды, ичимде тыйыла.
 Аны ангылайды тининг.
 Кёрсем, эрикмем жаннгандан.
 Кюнюнг да батар заманда
 Жанады, жүрекча, кюе.
 Къышы башласын да къаба,
 Бишеди мирзеу сабанда:
 Жылытмайды деме кюннге,
 Кёгермейди деме сабан...

ДАУУРБАС КЪАКЪГЪАНЛА

Жукъ кёрюнмейди кюн тууушдан.
 Жашау жокъ арысыз-берисиз.
 Эрикдим дауурбас тауушдан –
 Жазыуум да болду белгисиз...

Бирлеге тынгылай келгенде,
 Ашыкъмаз жеримде ашыкъдым.
 Муратым къучагъын кергенде,
 Оюмламай, узакъ ашырдым.

Дауурбас дауурда баргъанда,
 Бир кибик кёрюнсе да жүрюш:
 Ким – атлы, ким – жаяу боранда.
 Тенг туююлдю къайда да юлюш,

Жаз да бар, къыш да бар сабанда.
 Кюзюне уа – таза пиринчи.
 Сермешге дери хар заманда
 Дауурбас къакъгъанла – биринчи...

АЙТМА ЖУКЪ

Кюн батхан ууахтыда
 Шош келесе, ахтына.
 Бу жашау хазна туююлдю,
 Сен аны иги билдинг.
 Ол болмаз сени бийинг,
 Хар кюнден анга туююл да.

Бир кыйын озду жайым,
Дыгалас эте жаным.
Кёзюнге къарап турама:
Жор да, къор да сен сундум, –
Хар кимге да сууудум,
Энди бир санга туурама.

Жылларынг баргъан къадар,
Кёплеге кёлюнг къатар.
Жюрекке артыкъ ышанма...
Бу жол къачма бир жары -
Мен жангызма, бир жарлы, –
Сокъургъа да илишанма.

От жагъам жылыу бере
Башлагъанды, тебире!
Хапарла артда айтырбыз,
Ашыгъырбыз, олтуруп...
Жулдузла бата туруп,
Кёп да кълмай, терк кълайтырбыз.

Кёлюнгеми жеталмам,
Кълайгъынгымы алалмам?!
Хар неми да тенг этерме.
Кел, бизни сакълайды той.
Бу жолну ийнан да къл –
Жокъ сенден ариу да дерме.

Сюймейме узайыргъа –
Белинге узалыргъа...
Эрининге да не жагъласа?!
Келчи, жаным, кълатыма –
Кълларынг да – кълатыла.
От кибик, алай жанаса.

Не болса, ма ол болсун.
Мен айтханнга бир бойсун.
Не сюйсенг – аны этерме,
Тынгыла да бир кере.
Кълланымра, эл кёре, –
Ол жюкню кёрге элтirme.

Сёз да берме, айтма жукъ,
 Кел бери манга жууукъ...
 Къарт болгъанса, ашыгъаса –
 Деп келдими кёлюнге?!
 Мен ол сууча кёрюне,
 Тенгизгеми ашырыса?!

Санга жокъду бир дауум,
 Тузакълы таурух тауум!
 Жюрегим кыстау тебеди,
 Чартларгъа жетип алай –
 Кёрюндюнг жангы айлай –
 Бюгече къайгъым тебенди.

Бюгюн бошму сёлешдим,
 Керексизми «сермешдим»?!
 Сёзюмю сансыз сюресе.
 Сюй деп айтмайма санга,
 Бир узакъ тенгнге сана!
 Танысанг – кесинг сюресе.

ЧЕРЕК

Эски Черек, бураса
 Тирмен ташларынгы.
 Эсден алып бараса
 Сен бош танышланы.

Къууанч бла жарсыуду
 Сени жагъаларынг.
 Къоранч бла асыуду
 Бирге жалгъагъанынг.

Сенде ёрге жюземе,
 Анда – сууунг кирсиз.
 Озгъан кюнню сюземе,
 Келлик а – белгисиз.

Къууанчларынг чууакъды,
 Жарсыуларынг – сууукъ.
 Жагъаларынг узакъды,
 Тенгиз таба жууукъ...

САЛТА БЛА ТЁШ АРАСЫНДА

Чыкъмай киршиден,
Кюзюм келгенди,
Къоркъма кишиден,
Кесимме энди.

Энтта бир чыда,
Жаным бла къанма.
Билмей, ачыта,
Неле айтханма?!

Къалмайса борчха –
Жюрек аурууса.
Айтмайма бошха,
Бирде – ариуса!

Толмагъан мурат,
Айт, не сакълайды?
Суу кибик сурат
Аны жакълайды.

Акъ тон киерге
Ашыкъма, къышча,
Сюйме кюерге,
Женгил сагъышча.

Сен – ары алыш,
Бери – бёлюшсе,
Тюш бла тюн айрыш,
Къыш – жай юлюшсе.

Сен ары – чалгъы,
Бери – оракъса.
Къап-къара – чагъынг,
Бирде уа – акъса.

Тёш бла салтаны
Арасындама,
Танысанг – таны,
Жара сынамай.

Мен а арада
Жаннган темирме,

Эс жокъ жарада,
Анга термилме.

Борч а жууукъда
Бизни сынайды,
Къурч да, сууукъда
Суууп, сынады.

Санга уа кюлген,
Кюйген да – бирди.
Сынмай бюгюлген –
Къызгъан темирди.

Этме къачынгы
Жауун кюсерча,
Тюйме къашынгы,
Къара кесеуча.

Къып-къызыл жаннган
Къара кёмюрдю,
Бир кюнюнг – манга
Узакъ ёмюрдю.

Иймейди тюнюнг,
Тюшюнг ийсе да:
Тёрдю тютюнюнг,
Кюнюнг тийсе да.

ЖУКЪЛА БИРАЗЧЫКЪ

Айланмайды жан да
Къыйыр орамда.
Жукълайды ажал да
Экеу арада.

Кимни тансыкълайса
Татлы тюшюнгде?
Тынчлыкъмы сакълайса,
Жоргъа тюшюне?

Къыйын сагъатда да
Умут – туурада,
Насып сакъатда да –
Ётмек туурамда.

Жулдузму жарыйды
Чексиз кёгюнгде?!
Жарангмы жаныйды
Такъыр кёлюнгде?!

Къайсы саягъы да –
Бир ёч бёлюрге,
Эки аягъы да –
Юлгю бёрюге.

Жукълачы уянмай
Сен энтта азчыкъ,
Тынчлыкъ да, уялмай
Болсун жууашчыкъ.

Жолунгча – ол бирди –
Эски тегененг.
Тюнде бир сейирди
Жашау дегенинг.

Къадарча къыйынды
Адам суннганынг.
Ара да къыйырды,
Тохтай сууларынг.

Къайгъырма жукъгъа да,
Бёлюнмей жукъла!
Къайсы сууукъгъа да
Къаршы – жууукъла.

Жолунгму узакъды
Тангдан кечеге?
Къайгъы уа бир сакъды,
Къалмаз кечиге.

Жукълачы, уянмай
Сен энтта азчыкъ,
Тынчлыкъ да уялмай
Болсун жууашчыкъ...

ЗАМАН

Белгисизлик белги берди,
Къучакъларын кенгге керди.
Ётюрюкге жолдаш этди,
Ётсюзлюкге жууаш элтди.

Эслеп сайламай араны,
 Барма къойгъанбыз арбаны.
 Ауа берсин бийигинден!
 Заман таймаз бийлигинден...

Сюйсе, жалан да ол сыйлар:
 Арбаздагъы арбаз сыйпар.
 Саулай къалса жарлы жаны,
 Къышны чыкъгъан кёрюр жайны.

Залимлени тайдыралгъан,
 Арыгъанны талдыралгъан,
 Тюзню терсен айыралгъан,
 Ненги суйсе, аны алгъан,

Жалан да ол этер хыйсап,
 Насып берир, кёзю кыйса.
 Сюйсе, элтип тюзге атар,
 Жалгъан шуёхча да сатар.

Жашлыгъынгы сокъурлугъун,
 Макъамынгы согъуллугъун
 Алдан билип, ардан кюлген,
 Бирде юзmezча тегюлген.

Ёмюрлюкню тозуратхан,
 Батман балгъа тузун атхан,
 Керек жерде тюзюн айтхан,
 Чууакъ кекде жулдуз артхан.

Эслеп сайламай араны,
 Барма къоябыз арбаны,
 Кете берсин бийигинден,
 Алай таймаз бийлигинден...

КЪАРА КЪАШЛА

Экибизни да кюз кегюбюзде
 Къаргъала эркин учуп башладыла.
 Кёлкълдыла къала келюбюзде,
 Къайгъыла жюгенлерин бошладыла.

Кёрюнмейди алда жулдузубуз –
 Жапдыла къаргъланы къланатлары.

Узакъды энди хар жууугъубуз –
Эриши болгъанды энди атлары.

Ёле турады суймеклигибиз,
Къаргъала андан учадыла былай.
Барын эслеп турабыз экибиз,
Туурадан къарагъанла да табыла.

Къыйыныбыз суугъа кетип къалды –
Жан бере турады бар байлыгъыбыз.
Алгъынча, мен болалмайма къаты,
Энди не хазна эрир жайлыгъыбыз.

Къаргъа жыйын учады бир жууукъ.
Энди сен къучагъынгы кенг жай да тур!
Суйсенг а, бол буздан эсе сууукъ,
Суйсенг а, энди отча жан да тур.

Суймекликге этеринги этдинг.
Энди ол ёле турады, жарыла.
Аны, къаргъа къознуча, ёр элтдинг,
Бийикден атады энди жарына.

Келди жоргъа сыйынмай къачарынг,
Нек кёл салмайса аны ушагъына?!
Бу къап-къара, тогъай а къашларынг
Ол къаргъа къанатлагъа ушадыла...

ЖУРТУМ

Герюгланы Азнаургъа

Бийикле тенгизи къайгъысыз.
Шош жюзеди анда бир кеме.
Ай, кеме уа болмаз къайыкъсыз:
«Кел, – дегенча, – мени биргеме»,
Шош жюзеди, кеме кибики, ай.
Айтчы, не этгин бу жюрекге?
Тюкча жокъду анда ауурлукъ,
Энишге тартмайды бир гюренке,
Бийлегенди аны ариулукъ,
Шош жюзеди кеме кибики ай.
Жюрегинг не учса да бийик,
Бийиклик жанынгыды журту,
Ол жер тапмай къалсады кийик.

Тауладады хауа жууурту...
 Шош жюзеди кеме кибик ай.
 Жан – кёкню, жюрегинг а – жерни
 Баласыды алам туугъанлы.
 Ким жегер эмилик ажирни?
 Жулдузла жылтырап тургъанлы,
 Шош жюзеди кеме кибик ай.
 Терсинги-тюзюнгю да билген,
 Ахшыны-аманны да сезген,
 Бирсе хар жарлыгъа, хар бийге,
 Къош жашайса, къошулмай сёзге.
 Манга сенсе кеме кибик ай,
 Жулдузлача, жарыкъ Къарачай.
 Бир къолда жюрекни тутханлай,
 Бирсине жанынгы алгъанлай,
 Къууанчны палахдан утханлай,
 Муратны ёр жолгъа салгъанлай,
 Манга сенсе кеме кибик ай,
 Жулдуздан да жарыкъ Къарачай.
 Игиге игилик этгенлей,
 Аманнга да иги болалгъан,
 Намысны бийикде элтгенлей,
 Танглары багъыргъа боялгъан,
 Манга сенсе кеме кибик ай,
 Жанымы кыйыры Къарачай.
 Атала журтсуз турмайбыз шай.
 Жюрегим Малкъаргъа ашыгъа,
 Жанымы алдады Къарачай.
 Хар бирин журтуна ашыра,
 Шош жюзеди бийик кёкде ай...
 Жанымдан да татлы Къарачай,
 Малкъарымча, антлы Къарачай.

СЁЗЮМЮ АЙЫРТСАМ

Къынындан чыкъгъанын
 Унутса да къамам,
 Береги чакъгъанны
 Кесерге уа кыймам...

Кёп айтып, арытсам, –
 Менден болма мудах:
 Сёзюмю айыртсам –
 Менде жокъду гюнях.

Не тели да кюлюр,
Дерс берсем жашаудан.
Къагъанакъ да кёрюр –
Не кирсизди шаудан!

Хар кимни да юлгю
Ким этер кесине?!
Сау къалады юлкую,
Эменни кесселе.

Ай кимни да чыгъар
Аллына жаланлай.
Тукъузгю да чагъар,
Жаз жауун жаугъанлай.

Акъылман да билди
Кёп затны, жангыла,
Ай анга да келди
Ашхамда, жангыра.

Мен ушакъ этерге
Чакъырама сени
Биргеме элтирге,
Бёлалсанг эсинги.

Палах, сормай келсе,
Аз халкъгъа таяныр,
Кёлсюз болмай, кеси
Кёз жашын тыялыр.

Ол эски жараны
Сагъыннган заманда,
Мен бузмам араны
Не анда, не мында.

Эр кишича, чыдай
Келалгъанды халкъым,
Сур келген ачыуда
Эрлигиди хакъы.

Не тели да кюлюр,
Дерс берсем жашаудан,
Къагъанакъ да кёрюр –
Не кирсизди шаудан.

Алай ойлап кыйнаймай, жарсыма!
Ашыкъ-бушукъ чыгъама ашхамда.
Кечем – узун, тангым кыалды жарымай.
Тюнгюлтмеген умутду ахшыдан.

Женгил бара, бугъейледе батханма,
Муратыма болалмасам ийнакъ.
Жолда сени озарма деп махтанма –
Жолну кесим да кёрмейме, ийнан!

Къарлы ауушлада жангыз кесимме.
Къайсы адам да бюгюн – амалсыз.
Баргъан жолу кимни кыалды кесилмей?!
Кечалмайды Аллах да намазсыз.

Жангы жарам башха тюрлю ачыйды, –
Кючсюз кыала, тубейме кечеге.
Манга жетген ётмек бурху ачыды,
Къарыу а эл бла бирди кечерге...

БЁРЮНГЮ УЛУТМА

Жарсыуум ачыды –
Тыяды да таргъа.
Жюрегим ачыйды,
Жаныйды тохтаргъа.

Узакъданды жел да,
Кёрюнмей кыйыры.
Сууугъанды жер да,
Озгъанды кыйыны.

Жел къарны борайды
Къая ыранда жолгъа.
Жол негерим – айды,
Баргъан атым – жоргъа.

Жоргъагъа ышанмай,
Къарны кюрейме мен.
Жашаугъа ышармай,
Кыалай кюерме мен!

Суратынг алдайды,
Кючюм азайгъанда,

Муратым алдады,
Нюрюнг узайгъанда.

Палахдан бериме,
Сёзден арып талсанг.
Жанымы береме,
Жукъгъа жараталсанг.

Жашаугъа чыдайма,
Кюйсюз ойнагъанда.
Туурагъа чыгъама,
Оюм оюлгъанда.

Билмей, ёчюресе,
Айнытмай, сезимни.
Бармакъгъа чёргейсе,
Сюресе сёзюмю.

Терсинги унутма
Мындан арысында,
Бёрюнгю улутма
Итле арасында.

Жауларгъа унама,
Сана да телиге.
Чам этип ойнама,
Бойсунмай тейриге.

Тели болмай, кимме,
Эслетмей, сел жансам?
Эритир кюнюнгме –
Сен къар болуп жаусанг.

КЕЧ КЁРЕСЕ

Кёзбауну суйгенле, тил эте,
Къоймазла болушун билирге.
Толмазлыкъ затланы тилете,
Къыйналаса жорунг бла бирге.

Тюзлюкню да излеме бошха –
Телиге къоярла атынгы.
Тазалыкъ саналса да борчха,
Масхара этерле антынгы.

Уллу сууну ортасына
Жетип,
 тохтайды кемебиз.
Табылмайды кемчилиги.
Оноучула уа – эл бла бир,
Жукъ билмеген кемечиге,
Ачлыкъ къысса, акъыл келир.

Кёлюндеги мурат толсун,
Алай
 юйретме жашаргъа.
Къайдан урса да жел,
 толкъун
Жолун
 кеси табады жагъагъа.

КЪАЛАЙ ЭСЕМ, АЛАЙМА ДА

Келир кюннге жырламайма –
Озгъан кюннге жилимайма.

Керексизге да кюймейме –
Кереклиге да кюлмейме.

Насийхатха табынмайма –
Айланч жолда абынмайма.

Жюрегиме бойсунмайма –
Акъыл келген да сунмайма.

Ийнанмайма аманатха,
Къалмазма, дей, аман атха.

Артыкъ кере ышармайма,
Сюерсе деп ышанмайма.

Бир дау айтып сюелмейме –
Ишим битип, сирелмейме.

Керти къадар а бирмиди –
Тюгел аны да билмедим.

Къалай эсем, алайма да –
Берилгенни алалмайма.

КЕРТИ АЙТАСА

Сен керти айтаса:
Билгеним да – ётюрюк.
Эриксенг – къайтаса,
Мени саудан ёлтюрлюк.

Минг кере къатламай,
Къаратмазса къадаргъа.
Кертини айталмай,
Кюрешеме алдаргъа.

Мен, кесим ийнанмай,
Санга айтмайма алгъа.
Жюрегинг къыйналмай,
Бир къыйынды алдаргъа.

Тобагъа къайтмазма,
Энтта сёз берип санга.
Ётюрюк айтмазма,
Бир кере ийнансала.

АЧЫУУНГ

Ашыкъмаз жеринде ашыгъады,
Кюлге мыдыхны кёмгенлей.
Хар кимни да жарыкъ ашырады,
Къозуиду, мени кёргенлей.

Кимден да мени айырады,
Менден сора жокъча душман.
Ачыуу женглерин къайырады,
Аны бла уа мен даулашмам.

Ачыуу мени бошму сайлайды?!
Тюзюн айтхан олду жангыз.
Ол антсыз бир затла хыйсаплайды:
Тойгъа, эшта да, барды бир ыз...

ТАМАКЪ БЛА ТАБАКЪ

Жюрегингден эсе,
тамагъынги
Къайда да тынчды къычыртхан...

Танг кьонгуроу сундунг табагъынгы,
Жауубузну
кьайтмазча кьачыртхан.

Кимни жаулайды бюгюн гурушханг,
Кимге кьазаса энтта уруну? !
Жаланда оюмунгду кьурушхан,
Сайлай ётден,
бетден да кьуруну.

Журтха антынг ары дери тутар –
Уллу тёрде
кьуллукъ жарыгъанда...
Тамакъ,
табакъ таууш да терк тохтар –
Табагъынгдан бир жукъ жалагъанда.

ЖАРКЪАЛА

Санга ачыу этген сагъатлада
Кьайсы кьайгъы да бошча кёрюндю.
Жан жокъду эрттеги шагъатладан.
Муратыбыз тюпсюз кёлгеми кёмюлдю?

Киши тыймаз: мындан арысында,
Билесе сен, кюерме жалынсыз.
Эки жаннган отну арасында
Кьалгъанма энди мен кесим жангыз.

Жаннганымда кимле жылынырла,
Кьыйынлыгъым кьала бир жарлыгъа?
Жокку-жокку кимле жыйылырла,
Дадан, хапарладан да жайыгъа?

Уллу терегибиз а кесилди...
Эсге бир жукъ да келмей тургъанлай.
Жарыкъ кюнден хар ким да эсирди,
Оюм ойсузду, билмей тургъанлай.

Салкъын керек туююлча арбазгъа,
Кесгенбиз терекни, антсыз кьала.
Балтады бюгюн кесине базгъан –
Томуроуладан этеди жаркьала.

Ала отха кетедиле артда...
 Аны кёреди ким да, шарт тюнлю.
 Акъыл да бир болду жашда, къартда
 Сагъыш эталмайбыз башха тюрлю.

Башха оюм айтсанг а – жауларла,
 Тюзлюк кёзден къарамай кенгликге.
 Бири бирин жутла уа жакъларла,
 Женге, кёзюнг кёре бергенликге.

Киши тыймаз: мындан арысында,
 Билесе сен, кюерме жалынсыз.
 Эки жаннган отну арасында
 Къалгъанма энди мен кесим жангыз...

КЪАРАЧАЙ

Тауларына алай ариу жараша,
 Сууларына тазалыгъы ушагъан,
 Къудуретге адамлыгъы жалгъаша,
 Тагылары къатлайдыла ушагъын.

Жолоучугъа Тейригеча табына,
 Тау хауасы – кьошда бишген къалачлай,
 Кишилиги эрлигине табыла,
 Менсинмейди менме деген Къарачай.

Ташы сайын, чёбю сайын – намысы,
 Кесича бир игиликге жолугъа,
 Беш Тау Элни беш ууахты намазы
 Къабыл болсун, билек болсун жолуна.

Бери келип, Къобан сууну боюнуна,
 Дуниядан тансыгъымы алалмам.
 Юйретмейди жорукълагъа бойсуна, –
 Бир чагъына ёмюрюмю аямам.

Къарачайны салкъын ургъан аязы –
 Муратымы тебиретген бешиги.
 Кёкден келген тейри антлы ауазы –
 Насыбыма ачылыучу эшиги.

Болгъанын аллыма жайгъанда да,
Ыйлыгъырма жукъгъа тиерге.

Кёзледе ачгунуму эслейме?!
Жаланнгач халкъыма къууанчны
Къызгъаннган зорладан не излейме? –
Эсге алмайды ол къоранчны.

Жолладан а эртте тюнгулгенме,
Сайлаялмай къалып къысхасын.
Алада керексиз туюлгенме,
Тас бола къоюнума къысханым.

Кёрюнюр жашаудан тарыкъгъанча,
Халымы болушун айтханда,
Алай сунма сууум таркъайгъанча,
Тангларым кюкюреп атханда.

Булутла басхан кёк жашнаса уа,
Ыразыдыла къуу сабанла.
Не этгин битимле жансала уа
Жауунну сакълагъан заманда?!

Ёртенни ёчюрмез бир жауун да.
Сугъарып турургъа керекни
Ангылайды къайсы къажауунг да.
Алай теренде саркъыучу черекни
Тауушу эшитиледи жалан да...

АНКАРАДА КЪАЙСЫННЫ ЭСГЕРТМЕСИ

(2019 ж.)

Быйыл 11 сентябрьде сагъат 11 Тюркню ара шахары Анкарада, аны Кечиорен муниципалитетинде Къулийланы Къайсынны эсгертмеси орнатылганды. Ол орнатылгъан «Жёге аллеягъа» да аны аты аталганды. Аны бла байламлы биз, «Миңги-Тау» журналны баш редактору Додуланы Аскерге тюбеп, тарыхда къаллыкъ ишни юсюнден аны бла ушакъ этгенбиз.

– Аскер, бу иш кимни проекти бла башланганды, ким къурагъанды муну?

– Тюрк маданиятны Халкъла аралы «Тюрксой» биригиу бла Лермонтовну комитети бирге келишип этгендиле бу магъаналы жумушну. Анда Къабарты-Малкъарны халкъ поэти Къулийланы Къайсынны уста биледиле. Эсингде болур, Сакинат, анга 80 жыл толгъанда, 1997 жылда Къайсынны аты бла парк ачылгъан эди Анкарада. Алай бюгюнлюкде ол парк болгъан жерде уллу къурулуш ишле баргъаны себепли, поэтни эсгертмесин Анкараны башха районунда ачаргъа тюшгенди. «Тюрксой» бла бизни арабызда байламлыкъ Кязимни аты бла башланган эди. Он жыл мындан алгъа, Мёчю улу туугъанлы 150 жыл болгъанда, Анкарада уллу байрам кюнле баргъан эдиле. Ол заманда Лермонтовну комитети Кязимни майдалын да этип, Тюркге бир талай адам болуп баргъан эдик. Сейирлик къууанч этген эдиле, Тюркню къырал жыр-тепсеу ансамбли бизни тилде бир талай жыр да айтып, мындан баргъан «Балкария» ансамбльни тепсеучюлери да тепсеп. Андан сора алай къууанчланы 2012 эм 2013 жыллада алгъа Семенланы Сымайылгъа, артда уа Гуртуланы Бертге атап да бардыргъанбыз. Хар жолдан Россейни посольствосунда Россей Федерацияны посолу Владимир Ивановский делегациябызгъа тюбеп болгъанды, сора кесини келечилерин бизни байрамларыбызгъа ийгенлей тургъанды. Бу тукъум ишлени барында да В. А. Захаровну къыйыны аз туююлдю.

– Кечиорен муниципалитет а къалай бла сайланганды быллай эсгертме салынырча?

– Биринчиден, муниципалитет ол неди? Анкара беш муниципалитетден къуралады. Кечиорен район ара шахарны

эм уллу кесегиди, анда бир миллион бла эки жюз минг адам жашайды. Хар муниципалитетни кесини парламенти барды, кесини энчи жашауу барды. Кёп болмагъанлай, анда муниципалитетге айырылыгула болгъандыла. Кечиоренни мэрини Тургут Алтынок айырылгъанды. Къайсыннга эсгертме салыу Тургутну биринчи уллу къырал жумушларындан бири болгъанды. Тургут аны эсгертмени ача туруп да чертген эди. Бу жыйылыгуна да ол кеси ачханды. Ол къарачай-малкъар халкъны тюрк тилни айныууна уллу юлош къошхан белгили жашы Къулийланы Къайсынны аты аланы ара сахарларында угъай, битеу Тюркде ёмюрлеге айтылып турлугъуна къууаннганын, аны бла ёхтемленнгенин да айтханды. «Тарыхны этгенле да бардыла, аны жазгъанла да бардыла. Биз аллай биринчи адамланы алларында борчлубуз. Ол бурчубузну толтурургъа керек-биз», – деп да къошхан эди.

– **Ары дагъыда къарачай-малкъар халкъны быллай энчи кюнюнде кимле келген эдиле?**

– Кёп адам бар эди: Халкъла аралы «Тюрксой» биригиуно генеральный секретары Дюсен Касеинов, Молдованы парламентинден Гагаузну келечиси Ивана Коксал, Боснияны бла Герцоговинаны Тюркде посолу Бакир Садович, Къыргъызстанны посолу Кубанычбек Омуралиев, Кечиорен районну губернатору Угур Булут, «Тюрксойну» таматасыны экинчиси, доцент, доктор Билал Чакыджы, дагъыда тюрлю-тюрлю партияланы председателлери, министрле, Татарстанны Жазычуларыны союзуна алгъыннгы председатели Рафис Курбанов, Къыргъызстанны халкъ поэти Кожогелди Кулуев, Азербайджанны белгили жазычусу Эльчин Гафарлы, Анкарада болгъан дипломат миссияланы таматалары, адабият эм башха чыгъармачылыкъ къауумланы келечилери.

– **Бизден а кимле баргъан эдиле?**

– Гербекланы Нюрлюню эм Виджиланы Айтекни энчи чертип айтырыгъым келеди. Была бизден аз алгъаракъ баргъан эдиле, Къайсынны эсгертмесин да алып. Жолда кёп къыйналгъандыла. Таможнягъа жетгенлей, бюстну ашырыу къагъытында бир къауум халатчыкъ бар эди. Ала, Дариял къолундан къайтып, Ставропольгъа келип, ол къагъытны жангыдан жарашдырып, мухур да салдырып, паспорт да этдирип, алай бла аманны кебинден жетдиргендиле эсгертмени Анкарагъа. Тюз Гюржюге ётгенлей, машиналары да бузулуп, кюнню узуну Тбилисиден эвакуатор чакъырып, ары элтип, анга къаратып, экинчи кюн андан ары атланган эдиле. Къалай-алай болса да, къыйналсала да, ала айтылгъан заманнга жетдирген эдиле

сыйлы жүкнү. Сау болсунла, игилик этип, артха бир жүкүз излемеген ахшы адамла экиси да. Аланы ызларындан Ахматланы Леуан, мен, Курбанов Рафис баргъан эдик. Биз ары жетгенден сора, Стамбулдан Къулийланы Къайсынны жашы Азамат бла Мызыланы Къаншаубий да келген эдиле. Эркинланы Рашид – «Алтын майдан» журналны иеси, Хюрриет Эрсой да эсертме ачылыр заманнга ийлешген эдиле бери.

– Дюсен Касеинов Къазахстан Республиканы тыш ишле министрствосуну энчи жумушла бла кюрешген келечисиди, Халкъла аралы «Содружество независимых стран» деген кыралла арасында культура-гуманитар жаны бла соруулагъа кырагъан биригиуде Къазахстанны жанындан адамды, «Тюрксойну» да генеральный секретарыды. Аллай уллу адам малкыар халкъны, аны белгили поэтини юсюнден не айтды?

– Сакинат, бек иги билип тураса Дюсенни юсюнден, алай ол сен сагъыннган бар ишлери аздыла анга. Дюсен дунияны эм уста кыыл къобузчуларындан бириди, бизни Абайланы Солтанбекча. Бу адамгъа русский Паганини деп айтылып болгъанды. Он жыл ол Алматыда Къазахстанны кырал консерваториясыны ректору болуп ишлегенди, аны ызы бла 12 жыл Къазахстанны культура министри болуп да тургъанды. Андан сора Мексикада Къазахстанны келечиси болгъанды. 5–6 европа тилни уста биледи. Бююнлюкде ол Халкъла аралы «Тюрксой» биригиге жетинчи кере айырылгъанды. Муну аллында «Тюрксойда» биринчи генеральный секретарь Полад Бюльбюль-оглы болгъан эди. Бизни кибик аз санлы миллетлеге Дюсен Курабаевич бек уллу эс бөледи, болушады, сау болсун. Мындан алда 2017 жылда Дюсенни Къайсынны туугъан кюнүне чакъырабыз, сора бу Къайсынны халкъ кыалай суйгенин, анга кыаллай магъана бергенин кёргенде келген болур, эшта да, Къайсыннга эсертме салыргъа Анкарада. Бу оюмну биз да дурус кёребиз, сора дагъыда Дюсен: «Ахча-бохча кыайгъы болса, мен кыолумдан келгенича болушлукъ этерикме», – деген эди. Бир кыауум жаш болуп, В. А. Захаров бла бирге скульпторла излеп тебирейбиз. Эсертмени этер ючюн, талай скульпторгъа сёлешинген эди Санкт-Петербургда башлап Москвагъа дери. Ала бир да болмагъанча уллу ахча кюсей эдиле. Андан сора мен Дюсеннге, сёлешип: «Эсертмеге тарталлыкъ туююлбюз, алай тюркюле солтанларына да бюстле ишлегендиле, ала аны бек жарата болурламы? Биз да бюстде тохтармы эдик?» – дедим. Алай айтханыма ыразы болгъан эди. Бу иш аны бла чекленип кыаллыкъ туююлдю. Кязимгеча, Берггеча, Сымайылгъача Тюркню бир кыауум шахарында Къайсынны поэзия-

сыны ингирлери бардырыллыкъдыла. Ол кюнлеге да къууанч бла жетейик. Дюсен сау къадар бизни культурабызгъа ат башындан къараллыкъ туююдю. Касеинов бла алай келишгенибизден сора, мен Ахматланы Леуаннга келеме. Анда Къайсынны бир къауум бюстлары бар эдиле. Ала да алай тургъанлай, Леуан башха бюст ишлейди хазырлары бла. Аны жашлагъа да кёргюзтебиз, ала да муну жаратадыла, сора аны Владикавказгъа элтип, доммакъдан къуйдурабыз. Аны, кемчиликчиклерин да кетерип, жангыдан экинчи кере къуйдурабыз. Аны бла ол бюст да тамам болады Дюсенни башламчылыгы бла. Аны бизге да, Къайсыннга да кёз къарамы алайды. Ол Къарачай-Малкъар десе, баргъан суу тохтайды.

– **Къыргъызстанны халкъ поэти Кожогелди Кулуев да анда эди дейсе. Къайсынны къыргъыз адабиятта къыйыны болгъаны белгилиди. Ол аны сагъынганмыды?**

– Къыргъызстанда Къайсынны сыйы бек бийикде жюрюйдю. Аны юсюнден Кожогелди Кулуев хар заманда да айтыучуду. 2018 жылны аллында Къайсынны 100-жыллыгы бла байламлы Бишкекте уллу поэзия кюнле баргъандыла. Битеу анда бизни жерлешлерибиз, миллет кийимле да кийип, мындан ары барлыкъ къонакълагъа тюберча, жер-жерледен жыртепсеу къауумла келип, алай ариу баргъан эдиле ол ингирле. Быланы барын да къурагъанладан бири Кожогелди Кулуев эди. Кожогелди Анкарада бек алаамат сёлешгенди. «Мен мени туугъан жерим Къыргъызстанда он эки жыл жашагъан Къайсынны къарындашыма санайма. Аны назмуларын жыйырма жыл мындан алгъа къыргъыз тилге кёчюрюп башлагъанма да, андан бери аладан айырылалмайма. Ол уллу поэтди, бек уллу поэт. Дуния башында мен кимден да айырып суйген назмучу!» – деп, ол малкъар поэтни «Тейри къылыч» деген назмусун кесини ана тилинде окъугъанды. Тюрк, къазах, малкъар, татар тилледе да айтылгъандыла ол кюн анда Къайсынны назмулары. Татар тилде аланы Татарстанны Жазычуларыны союзуну алгъыннгы председатели Рафис Курбанов айтханды: «Тюрк дуниясы малкъар поэтни чыгъармачылыгъын бютюн да иги билдирир ючюн, мен аны назмуларын татар тилге кёчюрюп, Къазанда китап этип чыгъаргъанма. Тюрк дунияда аллай белгили адамны терен магъаналы чыгъармалары кёп къыралланы тиллеринде айтылгъан къарындашыбыз бла ёхтемленеме. Аны аты дунияны поэзия Олимпинде кесине тийишли бийик жерни алады». Алай айтып, ол татар тилде Къулий улуну «Минги тау» назмусун окъугъанды. Мен да айтханма президентле окъуна назмуларындан тизгинлени юл

гюге келтирген сыйлы жерлешими назумусун ана тилибизде. Анда дагъыда кёпле сёлешгенлиле.

– Сизни алай къанатландыргъан къууанч байрам, ёмюр-леге къаллыкъ иш не бла бошалгъанды?

– Ол къууанч энтта бошалмагъанды, бошалыргъа да ушамайды. Адамла жюрюген, адамла бир бирге тюберге кюсеген жерде салыннганды Къайсынны эсгертмеси. Мындан ары баргъанла да, анда жашагъанла да, къайсы миллетден да болсунла, жер-жерледен келип, бизни Къайсыныбызгъа табынырыкъдыла. Эсгертмеде аны быллай сёзлери жазылыпдыла: «Тынчды битеу дунияны сюйген, къоншунгу таза да кёлюнг бла сие бил». Бу чакъырыу сау дуниягъа чакъырыуду. Мамырлыкъгъа, огъурлулукъгъа чакъыргъан оюмду. Къайсынны юсюнден айта келген сагъатда бир да болмагъанча аны бир илишанын ачхан айтыуду бу. Тилегенингден эсе, кёп берген Къайсын бизге быллай кёп къууанчла келтире турлугъуна бир ишек да жокъду. Ол байрамда жырлагъан Эрлан Жандарбайны, Уралыхан Сеильбекованы эм Коркем Шолошованы уллу хурмет бла эсгере турлукъбуз. Бу байрамгъа Къазахстанны Къурмангазы атлы къырал академиялы халкъ оркестри да къатышханды. Андан сора мындан баргъанланы Дюсен кесини офисине чакъыргъанды. Анда Чингиз Айтматовну чыгъармаларына кёре чыкыгъан суратла китабын Рафис Курбанов бла манга саугъа этгенди. Келечилени барысына да Къулийланы Къайсынны сураты бла «Тюрксойну» белгисин бергенди. Биз а «Белые журавли России» проектни Дружба народов деген ордени бла Сергей Соколкинни атындан – Дюсен Касеиновну, Тургут Алтынокну уа Къулийланы Къайсынны майдалы бла саугъалагъанбыз. Алагъа ыразылыгъыбызны кыйырычеге жокъду. Ыразылыкъ къагъытларыбызны Россейны Жазыучуларыны союзуну атындан, КъМРни Парламентини атындан, Нальчикни мэриясыны атындан, Лермонтов комитетни атындан да ашырлыкъбыз, Аллах айтса. Сора, Сакинат, дагъыда бир айтырыгъым бар эди: дуния башында адамлыкъны башышанларындан бири ол ыразы бола билмекликди. Битеу барыбызны атындан да, Аллах да болсун ыразы, сау болугъуз деп айтырыгъым келеди Атабийланы Алийге, Гуданаланы Борисге, Этезланы Алийге, Макытланы Русланнга, Геляхланы Абдуллахха, Гербекланы Нюрлюге, Гаштан Агнаевге, Борис Гусаловха, жолда бара, Дюгерде, Гюржюде, Къайсынны эсгертмеде танып тансыкълагъан хар бир адамгъа да.

Россия, 125009, Москва, ул. Тверская, д. 7, а/я 28
 Тел.: +7 (926) 418-15-00
 E-mail: lerna05@list.ru

Россия, 360000, г. Назрань, пр. Ленина, 5
 Тел.: +7-928-084-13-72
 E-mail: mingitau@mail.ru

Российский Лермонтовский Комитет

Генеральному секретарю «Тюркской»
 Дюсену Касенову

Уважаемый Дюсен Коробаевич!

Имя балкарского поэта Кайсына Шуваявича Кулиева широко известно во всём мире. Его слова цитировали и цитируют многие главы государств и другие политические, и общественные деятели. Когда Индире Ганди, премьер-министру Индии, потребовались самые доказательные слова необходимости мира на земле, она обратилась к поэзии Кайсына Кулиева и продекларировала его стихи: «Каждая пуля на войне, попадает в сердце матери». Президент Российской Федерации В. В. Путин, в своём недавнем выступлении так же обратился к творчеству Кайсына, процитировав: «Легко любить всё человечество, соседа полюбить сумей».

Таких примеров много. Самое жуткое и жестокое зло на земле - это война. Именно этой беде противостоит поэзия Кайсына Кулиева. Быть может, поэтому сказал наш знаменитый Чингиз Айтматов: «Кайсыну Кулиеву мы воздаем сегодня те почести, которые он заслужил своей уникальной чегемской поэзией, равноценной целому открытию в мире художественного творчества, те почести, которые достойны величия его духа и мысли, его гражданскому мужеству и праведности перед лицом сложнейших перипетий судьбы личного и общего порядка. Мне представляется, что судьба сберегла нашего Кайсына в годы войны, когда он с оружием в руках сражался за Отечество, с тем чтобы в послевоенные годы в лице Кайсына Кулиева проявился и возник, как вечная птица Симура из пепла, крупнейший поэт страны, певец и глашатай человеческих раздумий в небывалое историческое время защиты мира от войны. Кайсын Кулиев — образец великой поэзии, неразрывно и кровно связанной с родной землей и родным народом. Он был нашим знаменем в большой литературе».

Проведение дней поэзии, посвященных 100-летию со дня рождения народного поэта КБР Кайсына Кулиева, Лауреата международной Ленинской премии (1990 г.), Государственной премии СССР (1974г.), Государственной премии РСФСР (1967 г.), в Турции, а так же в других тюркских странах ещё шире приоткрыло бы грани культуры тюркоязычных народов РФ. Проведение таких вечеров в очередной раз подтвердит наше единство в стремлении к добру и миру.

Российский Лермонтовский Комитет учредил памятную медаль Кайсына Кулиева, в честь его 100-летнего юбилея. Этой медалью будут награждаться как граждане РФ, так и граждане других стран, имеющие заслуги перед культурой народов России. Его именем названы улицы, библиотеки, театры, школы, тики. (Алтай, Киргизия, Турция, Индия, Ингушетия, КБР, КЧР и др.).

Кулиевские чтения проходят ежегодно 1-3 ноября во многих регионах нашей страны. Главные мероприятия пройдут в начале ноября 2017 года в городе Назрань, КБР и в декабре в городе Москва, РФ. Где мы будем рады видеть Вас и ваших представителей. Как сказал Кайсын: «Никто на свете вечным стать не может, ты только, жизнь, ты вечной быть должна». А жизнь будет вечной, когда вечна поэзия. Не потому ли Кайсын ушёл от нас, повторяя и завещая: «Мир и радость вам, живущие!».

С почтением сопредседатели Российского Лермонтовского Комитета

Захаров Владимир Александрович

Додуев Аскар Тауканович.

TÜRKSOY
ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ TEŞKİLATI
INTERNATIONAL ORGANIZATION OF TURKIC CULTURE

ТЮРКСОЙ/2018-5- 57

31.01.2018

**Главе Кабардино-Балкарской
Республики Российской
Федерации
Кокову Ю. А.**

Уважаемый Юрий Александрович!

От имени Международной организации ТЮРКСОЙ свидетельствую Вам свое глубокое уважение и имею честь сообщить, что наша организация вместе с Российским Лермонтовским комитетом проводит юбилейные вечера, посвященные 100-летию со дня рождения великого балкарского поэта Кайсына Кулиева в тюркоязычных странах.

В Азербайджанской Республике прошли Дни Кайсына Кулиева с 5 по 10 декабря 2017 года с участием делегации Кабардино-Балкарской Республики (РФ), где на высоком уровне были организованы сразу несколько мероприятий.

Также, планируется празднование юбилея поэта в городе Бишкек (Кыргызстан) в 26 февраля 2018 года, в городе Алматы (Казахстан) в 28 февраля 2018 года.

Просим оказать содействие для участие делегации из Вашей Республики в количестве 5-6 человек. Международные расходы по перелетам Минводы-Бишкек-Алматы-Минводы берет делегирующая сторона, а расходы по пребыванию (проживание, питание и трансфер на территории Кыргызстана и Казахстана) берет на себя принимающая сторона.

Заклочительные празднования этой знаменательной даты пройдут в несколько городах Турции, с установлением памятника Кайсыну Кулиеву в Анкаре в сквере, носящем его имя. Ожидаем большую делегацию из КБР (РФ). (Об этом сообщим ближе к лету этого года).

Пользуясь возможностью, от имени Генерального секретариата Международной организации ТЮРКСОЙ, вновь свидетельствую Вам свое искреннее заверение в глубоком уважении.

С уважением,

Генеральный секретарь ТЮРКСОЙ:

Дусен Касимов

**Главе
Кабардино-Балкарской Республики
К.В. Кокову**

Уважаемый Казбек Валерьевич!

От имени Главы муниципалитета района Кечиорен свидетельствую Вам свое уважение и имею честь сообщить, что 11 сентября 2019 года в Турции в городе Анкара состоится открытие парка имени Кайсына Кулиева, где будет открытие памятника (бюста) великого поэта балкарского народа К.Ш. Кулиева, в присутствии государственных деятелей Турецкой республики.

Убедительно просим оказать всемирную поддержку и помощь свободному перевозу через границы в Турцию бюста Кайсына Кулиева.

Мы будем очень благодарны за любое содействие.

*С уважением,
Тургут Алтынок
Глава муниципалитета района Кечиорен*

(Gayrı resmi tercümesi)

**Kabardin Balkar Cumhuriyeti Devlet Başkanı
K.V. Kokov'a**

Sayın Kazbek Valeryeviç!

Keçiören Belediye Başkanı adına sizlere saygılarımı sunar ve Türkiye'nin başkenti Ankara'da, resmi yetkililerin de katılımıyla 11 Eylül 2019 tarihinde, Balkarların büyük şairi Kaysın Kuliyeve adına parkın ve orada yer alacak Kaysın Kuliyeve heykelinin (büstü) açılışının yapılacağını bildirmekten şeref duyarım.

Sizden, Kaysın Kuliyeve büstünün Rusya'dan Türkiye'ye sınır geçişinin engelsiz sağlanması için destek vermenizi rica ederim.

Sağladığımız her türlü destek için önceden teşekkür ederim.

*Saygılarımla,
Turgut Altınok
Keçiören Belediye Başkanı*

**Председателю
Правления Союза писателей РФ
Н.Ф. Иванову**

Уважаемый Николай Федорович!

От имени Главы муниципалитета района Кечиорен свидетельствую Вам свое уважение и имею честь сообщить, что 11 сентября 2019 года в Турции в городе Анкара состоится открытие парка имени Кайсына Кулиева, где будет открытие памятника (бюста) великого поэта балкарского народа К.Ш. Кулиева, в присутствии государственных деятелей Турецкой республики.

Убедительно просим оказать всемирную поддержку и помощь свободному перевозу через границы в Турцию бюста Кайсына Кулиева.

Мы будем очень благодарны за любое содействие.

С уважением,
Тургут Алтынок
Глава муниципалитета района Кечиорен

(Gayrı resmi tercümesi)

**Rusya Federasyonu
Yazarlar Birliği Başkanı
N.F.İvanov'a**

Sayın Nikolay Fyodoroviç!

Keçiören Belediye Başkanı adına sizlere saygılarımı sunar ve Türkiye'nin başkenti Ankara'da, resmi yetkililerin de katılımıyla 11 Eylül 2019 tarihinde, Balkarların büyük şairi Kaysın Kuliyev adına parkın ve orada yer alacak Kaysın Kuliyev heykelinin (büstü) açılışının yapılacağını bildirmekten şeref duyarım.

Sizden, Kaysın Kuliyev büstünün Rusya'dan Türkiye'ye sınır geçişinin engelsiz sağlanması için destek vermenizi rica ederim.

Sağladığınız her türlü destek için önceden teşekkür ederim.

Saygılarımla,
Turgut Altınok
Keçiören Belediye Başkanı

**Сопредседателям
Российского Лермонтовского комитета
А.Т. Додуеву
и В.А.Захарову**

Уважаемые Владимир Александрович и Аскар Тауканович!

От имени Главы муниципалитета района Кечиорен свидетельствую Вам свое уважение и имею честь сообщить, что 11 сентября 2019 года в Турции в городе Анкара состоится открытие парка имени Кайсына Кулиева, где будет открытие памятника (бюста) великого поэта балкарского народа К.Ш. Кулиева, в присутствии государственных деятелей Турецкой республики.

Убедительно просим оказать всемирную поддержку и помощь свободному перевозу через границы в Турцию бюста Кайсына Кулиева.

Мы будем очень благодарны за любое содействие.

*С уважением,
Тургут Алтынок
Глава муниципалитета района Кечиорен*

(Gayrı resmi tercümesi)

**Rusya Lermontov Komitesi
Eşbaşkanları
A.T. Doduyev ve V.A.Zaharov'a**

Sayın Vladimir Aleksandroviç ve Askar Taukanoviç!

Keçiören Belediye Başkanı adına sizlere saygılarımı sunar ve Türkiye'nin başkenti Ankara'da, resmi yetkililerin de katılımıyla 11 Eylül 2019 tarihinde, Balkarların büyük şairi Kaysın Kuliyeve adına parkın ve orada yer alacak Kaysın Kuliyeve heykelinin (büstü) açılışının yapılacağını bildirmekten şeref duyarım.

Sizden, Kaysın Kuliyeve büstünün Rusya'dan Türkiye'ye sınır geçişinin engelsiz sağlanması için destek vermenizi rica ederim.

Sağladığınız her türlü destek için önceden teşekkür ederim.

*Saygularıyla,
Turgut Altınok
Keçiören Belediye Başkanı*

	ГРУЗИНСКИЙ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЙ ЦЕНТР «РИОНИ»
	360000 Нальчик, ул. Шогенцукова, 34 тел.: +7(928) 700-82-27. e-mail: abesalom9@yandex.ru

20 августа 2019 г.

№ 7

Дорогие братья и сестры!

Выдающийся поэт 20 века Кайсын Кулиев написал много трудов о нашей Грузии. Дружбой с Кайсыном Кулиевым гордились многие наши знаменитости. В одном из своих эссе «Моя Грузия» он писал: «Грузинская Муза также прекрасна как сама Грузия. Мир, читающий Руставели, Бараташвили, Важа Пшавелу навсегда признателен грузинской Музе. Я имел радость пожимать руку Тициану Табидзе, Георгию Леонидзе, Симону Чиковани. Эти руки были из лучших - руки мастеров. Я никогда не забуду их тепло. Еще я имел радость общаться, делить хлеб и вино дружбы не только с теми грузинскими поэтами, которых больше не увижу, и читал не только их замечательные произведения. Я знаю также творчество моих друзей – известных мастеров грузинской поэзии – Ираклия Абашидзе, Григола Абашидзе, Карло Каладзе, Алеко Шенгелиа, Реваза Маргиани, Иосифа Нонешвили и более молодых – Отара Чиладзе, Мурмана Лебанидзе, Отара Челидзе, Мориса Поцхишвили... Радугу грузинской поэзии я постоянно вижу над моим домом».

Искреннему другу Грузии Кайсыну Кулиеву 11 сентября 2019 года в Турции в городе Анкара на сквере имени Кайсына Кулиева будет открытие памятника (бюста) великому балкарскому поэту в присутствии общественности и руководства Турецкой республики.

Убедительно просим Вас оказать всемерную поддержку и помощь свободному перевозоу через границы в Турцию бюста Кайсына Кулиева, который обращаясь «Поэтам Грузии» сказал:

*Я рыдал, бывало, вместе с вами,
пировал, бывало, вместе с вами,
слово я во имя вас изрек.
Спаянные общєю судьбою,
сросшиися, как гора с горою,
с вами неразлучны мы навек!*

Мы будем очень благодарны за любое содействие.

С уважением,

**Председатель
Грузинского национально-культурного
центра «Риони»**

А. Б. Лобжанидзе

Кечиоренни мэри Тургут Алтынок бла Дюсен Касеинов

Дюсен Касеинов бла Къайсынны жашы Азамат

Дюсен Касеиновну Сергей Соколкин атлы «Белые журавли России» деген проектни атындан Дружба народов деген орден бла алгъышлагъан кезиу

Дюсен Касеинов бла Ахматланы Леуан

*Къулийланы Къайсынны доммакъ бюстун Анкарагъа келтирген
Гербекланы Нюрлю*

Қазақстанның Құрманғазы атылы қағырал академиялы халқ оркестри бла жыртөпсеу қауууу

АНКАРАДА КЪАЙСЫННЫ ЭСГЕРТМЕСИ

(2025 ж.)

Бу кюнледе «Минги-Тау» журналны баш редактору, КъЧР-ни халкъ поэти, Ингуш Республиканы да сыйлы маданият къуллукъчусу Додуланы Аскер, суратчы эм скульптор Ахматланы Леуан, Къулийланы тукъум фондларыны директору Къулийланы Малик Анкарагъа барып келгендиле. Бюгюн Додуланы Аскер бла ушагъыбыз ала болдургъан, миллетге, къыралгъа да керек жумушну юсюнденди.

– Аскер, Анкара санга къалай тюбеди? Жумушугъуз не бла байламлы эди?

– Хар замандача, бек жарыкъ тюбегендиле тюрклю шуёхла-рыбыз бизге. Белгилисича, 2019 жылда сентябрьде Тюркню Анкара шахарында, Халкъла аралы организация «Тюрксои» бла Кечиорен районну администрациясы къурап, малкъар халкъны закий поэти Къулийланы Къайсынны атын жюрютюрюк парк ачылгъан эди. Анда Къайсынны бюсту да суюлгенди. Кечиорен Анкараны эм кёп адам жашагъан муниципалитетиди, анда паркладан бири бизни айтхылыкъ жерлешибизни, ХХ ёмюрню уллу поэти, Къабарты-Малкъарны халкъ поэти Къулийланы Къайсынны атын жюрютюрюгю барыбызны да къууандыргъан эди. Алай а 2024 жылда Къайсынны бюсту тас болгъанды алайдан. Бу хапар барыбызны да мудах этген эди. Ол заманда бюстну жангыдан этип, жерине салыргъа оноу этилгенди. Ол терсликни тюзетиу эди баш ишибиз.

– Жангыдан анда салынырча скульптураны таулу скульптор Черкесланы Тахир этген эди. Аны къадары уа къалай болукъду?

– Хау, Черкесланы Тахир, жангы суратлау амалла бла хайырлана, скульптураны этген эди, алай Тюркде биринчи Ахматланы Леуанны иши орнатылгъаны себепли, аны ишин къайтарыргъа тийишли кёргенбиз. Тахирни бир да болмагъанча ала-мат скульптурасы, Аллахны ахшылыгъы бла, кесини тийишли жерин табар деген муратдабыз. Ол доммакъдан къуюлгъанды, хазырды. Къысха заманда аны да оноуу этилликиди, анга сёз да жокъду. Ол заманда да бир тювербиз энтта.

– Жумушугъузну, анга къатышханланы юслеринден окъуучуларыбызгъа толуракъ айтсанг эди.

– Бу кюннге деп Ахматланы Леуан Къайсынны скульптурасын жангыдан жангыртып хазырлагъандан сора, болжалгъа салмай, Кечиоренни мэриясы чакъыргъанлай, жолгъа чыктыгъанбыз.

Биринчиден, бизге посольствода кѳонакѳбайлыкѳ этгендиде. Бу огѳурлу ишге кѳатышханланы араларында, башында сагѳынылгѳанладан сора да, Россейни Тюркде послонку борчларын толтургѳан Алексей Иванов, белгили дипломат, жазуучу Мызыланы Кѳаншаубий, кѳп жылланы Тюркде ишлеп тургѳан белгили дипломат Сергей Корицкий, посольствону биринчи секретары Эвелина Емузова да бар эдиле.

Ариу халда, келишимли келир кюнню жумушлары бла байламлы сый кѳангада, чай иче, ушакѳ этилген эди. Ары келгенле кеслерини оюмларын айтхандыла. Мызыланы Кѳаншаубий Стамбулдан саугѳала келтиргенди – Пушкинни жомакѳларын, «Евгений Онегинин», Евгений Евтушенкону эм бир кѳауум орус жазуучуну, кеси кѳчюрюп, тюрк тилде чыгѳаргѳан китаплары. Андан сора да алгѳыннгы посольство бла кѳаллай байламлыкѳ жюрютгенини юсюнден да тынгылы хапар айтханды.

Кѳулийланы Малик да тукѳумну тарыхындан бир талай биз билмеген хапар да, жюрек ыразылыгѳын да айтханды. Мен да «Минги-Тау» журналланы посольствону китапханасына саугѳа этген эдим. Журналлада «Тюрк дуниясы», «Кязим бизни энтта Тюркге келтирди» деген рубрикала бар эдиле. Кѳайсынны бир кѳауум тизгинин да айтхан эдик.

Экинчи кюн бюстну ачаргѳа келгенде уа, Кѳайсынны атын жюрютген паркда муниципалитетни келечилери, кѳарачай-малкѳар, кѳабарты, дюгер диаспораны адамлары, Кечиорен муниципалитетни башчысы доктор Месут Ёзарслан, кѳарачай-малкѳар тюркледен саясат координатор Керим Чоралык эм башха жамауат-саясат кѳуллукѳчула да жыйылгѳан эдиле.

– Тѳреде болгѳаныча, аллай жерде кѳп тюрлю сѳз айтылады. Сени эсингде кѳалгѳанла бармыдыла?

– Анкараны Кечиорен муниципалетини башчысы Месут Ёзарслан, бу ишни маданият байламлыкѳла жюрютюуде магѳанасын белгилей, бизни миллетибизни атын алай узакѳда айтдыргѳан Кѳайсыннга бек уллу багѳа бергенди. Ол: «Уллу Чингиз Айтматов айтханлай, Кѳулийланы Кѳайсын битеудуния адабиятда аллай белги, аллай юлгю болгѳанды, анга ушаргѳа, аны бийигине, даражасына жетерге итинирча. Бу шарт а аны жазгѳанлары битеудуния маданиятны бийиги болгѳанларына шагѳатлыкѳ этеди», – дегенди.

Алексей Иванов да бек тап сѳлешгенди. Ол: «Биз бюгюн былайгѳа белгили совет малкѳар поэт Кѳулийланы Кѳайсынны эсерирге жыйылгѳанбыз. Бу огѳурлу ишни этгенлери ючюн Анкараны Кечиорен муниципалитетини мѳриясына, Тюрк Республиканы маданият министерствосуна, Россейни да тыш кѳыралла бла байламлыкѳ жюрютген министерствосуна, бу ишге кѳыйын салгѳанлары ючюн, барысына да, бютюн

да Къабарты-Малкъардан келген делегациягъа, ол санда бу ишлени башламчысы Додулану Таукъанны жашы Аскерге, бюстну этген скульптор Ахматланы Иссаны жашы Леуаннга, Къулийланы тукъумну келечилерине ыразылыгъымы билдире-ме», – дегенди.

Дагъыда ол Къайсынны юсюнден: «Къайсын аз санлы халкъыны жырчысы эди. Ол къарачай-малкъарны тин маданиятыны тарыхында бек жарыкъ жулдузду. Аны адам улуну жарсыуларын, къууанчларын да жыйгъан, битеудуния адабиятны хазнасына саналгъан поэзиясы жашаугъа, халаллыкъгъа, ата-анагъа, Ата журтха суймекликге юйретеди, игиликге чакъырады. Къайсын кеси кѣп кыйын сынауладан ѳтгенди. Ол урушда этген жигитликлери ючюн Ата журт урушну II даражалы орденине, «Сталинградны къоруулагъаны ючюн», «Уллу Ата журт урушда (1941–1945) Германияны хорлагъаны ючюн» деген майдаллагъа, мамыр жашауда Урунууу Къызыл Байрагъыны (эки кере), Ленинни, Октябрь Революцияны, «За заслуги» (эки кере) орденлеге тийишли болгъанды», – дегенди Алексей Юрьевич.

– Аскер, ол сени проектинг эди. Аны биринчи Лермонтов атлы комитет эсге алгъанды, жолгъа салгъанды. Жарсыугъа, алда айтылгъан ишле жангыдан къайтаргъандыла сизни ол жумушка. Россейни Тюркде посольствосу бла сизни арагъызда кѣп кыагъыт жюрюгенин билеме. Ыразымыса болгъан ишге? Сен не дединг, санга сѳз бергенлеринде?

– Мында, ары баргъынчы, посольстводан сѳлешип, соргъан этген эдиле, не айтырыкъса, къарачай-малкъар тилинде айтсанг дурус кѳребиз, сора айтырыгъынгы орус тилде жиберсенг деп да тилеген эдиле. Айтханым а былай болгъанды:

Къайсын жюрегине бийик, сыйлы да затланы уллу тау бла тенгleshдире келгенди. Мен да, Къайсынны ол амалын хайырланып, аны жюрек жырына эжиу этерге сюеме. Уллу таулагъа, кыышды-жазды деп къарамай, къар жаугъанлай турады. Черек баргъаныча, терек чакъгъаныча, ол да табийгъатны бир илишаныды. Къар, къаллай бир жауса да, тауну болгъанындан бийик этмейди, аны этеклеринден башланган тагы суулагъа жангы кюч береди ансы. Тенгизге минг жылланы жауун жаууп тургъанлыкъгъа, аны теренлигине не хазна кѳошулур. Къайсынны юсюнден айта, аны даражасын алгъындан бийик этеме деген оюмладан къайда узакъма. Манга бу тукъум сѳзлени аны фахмусу, аны усталыгъы, бир да болмагъанча, уллу халаллыгъы айтдырадыла.

«Халкъ жарлы болса, поэт да бай болмаз – терегине кѳреди ауанасы», – дейди Къайсын. Поэт ауанасы эсе халкъны, Къайсын аны эрттенликде эртте, эрттенликге салам бере кел-

ген кюн ауанасыды. Мындан арысында да, мен билеме, уллу Къайсыннга хар таулуну къарамы кенгден кенг бола барлыкъды. Халкъыбызны халкъ этген ышанладан бириди Къайсын. Ата журт, туугъан жер дегенча ышанладан. Назму бла айтама десем а – былай:

Къайсын – дерсим,
Тюзюм, терсим.
Къайгъым да жокъ,
Къарыным да токъ,
Къайсын десем,
Мен сау-эсен!

Иш ма бу къагъыт бла башланганды:

СОЮЗ ПИСАТЕЛЕЙ
РОССИИ

Общероссийская
общественная организация
119146, г. Москва,
Космополитский проспект, 13

Председатель

Исх. № 1/032-3
«09» сентября 2024 г.

Послу Российской Федерации
в Турецкой Республике
г-ну ЕРШОВУ А.В.

Уважаемый Андрей Геннадьевич!

Случилось то, чего никто не ожидал. Неизвестными лицами совершен акт вандализма. В Анкаре в муниципалитете Кечюрен на аллее Кайсына Кулиева похищен бронзовый памятник-бюст лауреата Международной Ленинской премии, Государственной премии СССР, Государственной премии РСФСР им. Максима Горького, участника Великой Отечественной войны Кайсына Шуваевича Кулиева.

Далеко не всем нравится, что светит и греет.

Убедительная просьба оказать всемерную поддержку и помощь в свободной перевозке через границу в Турецкую Республику копию памятника-бюста Кайсына Кулиева.

С уважением - Председатель правления Союза писателей России,

Член Президентского Совета по развитию гражданского общества

и правам человека
Н.Ф. ИВАНОВ

Ответственный: Главный редактор литературно-художественного и
общественно-политического журнала «Минги-Тау»

А.Т. Додуев (тел 8-928-084-13-72)

– Аскер, Дюсен Касеиновха таулу мухар бёрк кийдиргенинги, муниципалитетде бу иш бла кюрешгенлеге Лермонтов атлы комитетни атындан майдалла бергенинги билеме. Дагъыда Тюрк шүёхларыгъызны не бла къууандырдыгъыз?

– Кертиси бла да бир къауум саугъала да этгенбиз. Алексей Иванов – посол, Месут Ёзарсланнга – мэр, Эвелина Емузова – посольствону биринчи секретары, Гюльшан Ёзтюрк – мэрни болушлукъчусу, Къайсынны 100-жыллыгына аталып чыкъгъан майдалла бла саугъаланнгандыла.

Месут Ёзарсланнга таулу бичакъ да берген эдим, ма энди бу тийреге аманлыкъчыла киребиз деселе, сауутунг барды дегенimde, ышаргъан да этип, аны ючюн къайгъы этмегиз тегерекге-башха камерала салгъанбыз деген эди. Аны жанында олтургъан Алексей Ивановха да ариу накъышлы эки мюйюз берген эдим, майдалынги кесибизде Россейдеча этип тагъарса деп.

– Тюркде Къулийланы Къайсынны къаллай поэт болгъанын билемидиле? Сен анга кесинг шагъатмыса?

– Къайсынны назмулары кёп тиллеге кёчюрюлгенлерин билесе. Тюрк тилге да алай. Бизни махтаулу жерлешибиз Мызыланы Къаншаубий Къулийланы Къайсынны төрт китабын кёчюргенди тюрк тилге. Ол санда тюрк поэт Ахмет Неждет бла бирге «Таула сюелген къадарда» деген назму жыйымдыгъын да. Алай насып а хар кимге бирча берилмейди. Хаух дунясын алышхандан сора да, уллу Тюрк бла байлагъанды бизни огъурлу Къайсын. Алай жетишимлени уа жалан да керти шайырла болдураладыла. Айхай да, тюрк дунясы Къайсынны иги биледи. Алай болмаса, ара шахарында, аны эм уллу муниципалитетинде аны эсгертмесин салмаз эдиле, поэзияны суйгенле аны атын жюрютген паркда, эсгертмени аллына келип, назмула окъуй турурча.

– Къонакъбайлагъа ыразылыгъыгъызны айталдыгъызмы?

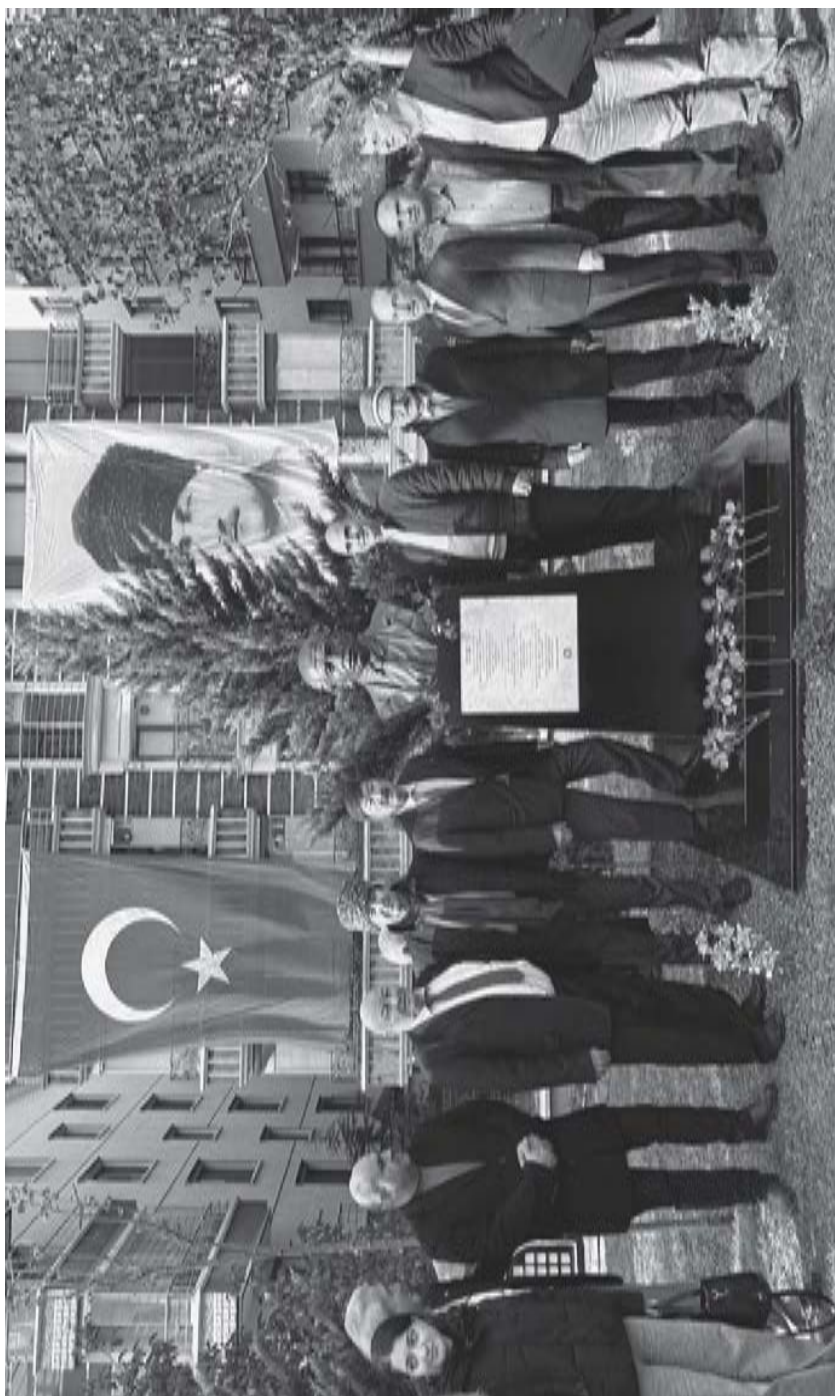
– Тукъумну атындан Къулийланы Мухтарны жашы Малик селешгенди. Ол уллу поэтибизни, аны ата къарындашыны сыйын кёрюп, быллай бир огъурлу иш этилгени ючюн, ол ишге къатышханлагъа жюрек ыразылыгъын билдиргенди.

Анкарагъа келе-келе турлугъубузну да айтып, Къайсынны туугъан кюнине чакъыргъанды, Къулийланы тукъум энчи къонакъбайлыкъ этериклерине да сёз бергенди.

Барыбыз да, бери келгенле, кёллююз кётюрюлюп, ыразылыгъыбызны айтыргъа кюрешгенбиз. Къайсын, тукъум не да миллет, Кавказ не да къырал адамы болуп къалмай, ол дуня адамы болгъанына барыбыз да дагъыда бир кере тюшюндюк.

Эсгермени ачыла тургъан кезиую

Анкараны къарачай-малкъар диаспорасы бла

*Росейни Тюркде посолу Алексей Иванов бла
Кечиоренни мэри Месут Ёзарслан*

Анкара шахарны «Эльбрус» тепсеу кѡаууму

Мэрни кенгешчиси доктор Файзуллах Будан

*Посольствону биринчи секретары Эвелина Емузова бла
Кечиоренни мэри Месут Ёзарслан*

Дюсен Касеинов

РФ-ни бла Тюрк Республиканы гимнлери айтылгъан кезиу

Додуланы Аскер бла Кечиоренни мэри Месут Ёзарслан

Къоркъмазланы Хусаметтин бла Кечиоренни мэри Месут Ёзарслан

Додуланы Аскер

Къулийланы Малик

*Ушакъны
Мусукаланы Сакинат
бардырганды.*

T.C. Keçiören Belediyesi ve Rusya Federasyonu Ankara Büyükelçiliği İş Birliği ile düzenlenecek olan Kaysin Kuliev Büst Açılışı programına katılımlarınız bizleri onurlandıracaktır.

Dr. Mesut Özarslan
T.C. Keçiören Belediye Başkanı

Aleksey Ivanov
Rusya Federasyonu Ankara Büyükelçi Vekili

LCV 05389745409-05350224434
rus-ankara@yandex.ru

18 KASIM 2025 / SALI 14.00
KAYSIN KULIEV PARKI
Kamil Ocak Mahallesi Kamil Ocak Sokak No: 32 Keçiören / ANKARA

Анкараны Кечиорен муниципалитетини чакъырыу къагъыты

БАШЛАРЫ

АНА ТИЛИМ – АТА СЕЗЮМ

КЪАРАЧАЙ-МАЛКЪАР ХАЛКЪНЫ СЕЗ БАЙЛЫГЪЫНДАН 2

ПОЭЗИЯ

ДОДУЛАНЫ Аскер. Назмула 153

ТЮРК ДУНИЯСЫ

МУСУКАЛАНЫ Сакинат. Анкарада Къайсынны эсгертмеси. *Ушакъла* 196

МИНГИ-ТАУ / ЭЛЬБРУС / № 6 (244)

*Литературно-художественный
и общественно-публицистический журнал*

На балкарском и русском языках

Учредитель

ГКУ «КБР-МЕДИА»

Журнал зарегистрирован Управлением Федеральной службы по надзору
в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций
по Кабардино-Балкарской Республике
ПИ № ТУ07-00128 от 11 января 2018 г.
Подписной индекс П5890

Корректор *Т. С. Гелястанова*

Компьютерная верстка *А. С. Бозиевой*

Подписано в печать 28.11.2025.

Выход в свет 22.12.2025. Формат 60 x 90 ¹/₁₆. Бумага офсетная.
Гарнитура Times New Roman PS MT. SchoolBookC. Печать офсетная.
Усл. печ. л. 14, 00. Уч.-изд. л. 12,5. Тираж 1783 экз. Заказ № 2596.

Стоимость одного номера по подписке через
ФГУП «Почта России» – 75,87 руб., за 6 мес. – 227,61 руб.
В розницу цена свободная.

Адрес редакции, издателя: 360000, КБР, г. Нальчик, пр. Ленина, 5.

Отпечатано в полном соответствии с качеством
предоставленного электронного оригинал-макета

Отпечатано в ООО «Издательство «Южный регион»
357600, Ставропольский край, г. Ессентуки, ул. Никольская, 5а

**«Минги-Тау» журнал келмей къалгъанына почта жууаплыды.
Тел.: (88662) 42-41-05**

*Редакция авторла бла къагъыт байламлыкъ жюриотмейди. Къол жазма-
лагъа кесамат этилмейди, ала ызларына къайтарылмайдыла. Басмаланган
затланы авторларыны оюмлары бла редколлегияны кез къарамы бирча бол-
мазгъа боллукъду. Мында чыкъгъан материалланы башха жерде басмала-
гъанда, была «Минги-Тау» журналдан алыннгандыла деп чертген борчду.*

Чингиз АЙТМАТОВ,
лауреат международной Ленинской премии

Мне представляется, что судьба сберегла нашего Кайсына в годы войны, когда он с оружием в руках сражался за Отечество, с тем чтобы в послевоенные годы в лице Кайсына Кулиева проявился и возник, как вечная птица Симуург из пепла, крупнейший поэт страны, певец и глашатай человеческих раздумий в невывале историческое время защиты мира от войны.

Кайсын Кулиев – образец великой поэзии, неразрывно и кровно связанной с родной землей и родным народом. Он был нашим знаменем в большой литературе.

Расул ГАМЗАТОВ

САУСУЗ КЮНЮМДЕ

Къайсыннга

...Сездим да мен борчну уллугъун,
Да махтаудан – сагъыш иги дедим.
Жазама мен адам улусуну
Жарсыуларын, ала болуп дертим.

Хакимме мен. Хыйла сёз айталмам –
Не айтырыкъ туююлме ёмюрге.
Да мен къалай къалырма адамлай,
Бир саусузну къутхармай ёлюмден?

Мен алайсыз сени да жарангы
Сау эталмам, бёлмезча ишингден...
Сенден къалай аярма жанымы,
Къалай кюймез жаранг да ичимде?

Мен ёлейим андан эсе – угъай,
Билесе сен нечик сюйгеними.
Андан болур ачыгъаны былай,
Жангы жара кибик, жюрегими.

ЭЛБРУС МИНГИ-ТАУ

Редакцияны телефонлары:
42-23-40, 42-76-52, 42-40-29, 42-38-66

Адреси:
360000, г. Нальчик, пр. Ленина, 5, журн. «Минги-Тау».
www.journals.smikbr.ru; mingitau@mail.ru

АНКАРАДА КЪАЙСЫН АТЛЫ ПАРК
2025 жыл